

KUN JÓZSEF

CSAK SZÍVET ADJ NEKÜNK!

(Szentimentális és más történetek)

Miskolc, 1998
A szerző kiadása

TARTALOM

Előszó

I.

Az injekció
Felsülés
Ezek a mai gyerekek...!
Autóbuszon
Senkise
Anyai boldogság

II.

Nagyapám
Atyai áldás
Édesanyám gyönyörű szíve
Imádságoskönyv és rézmozsár
Gyöngytyúklevés
Anyá és gyermeke

III.

Csipcsipcsiri és Csi
Ítéletidő
Dolly
II. Fuxi
Koldus és kutyája
Sátán
A barátom egy ló

IV.

Aki a halálos ágyán is tanított
Mester és tanítványa
Szabadnak lenni
Szép Marióra

Nyugi, nyugi, kisanyám!
Hogyan pótvizsgázik latin nyelvből az a
szerelmes diák,
akinek az édes anyanyelve a magyar
Nehéz-e tanárnak lenni?

V.

Rodika
Varga Erzsi
Szabóné és Ionescuné
Talány
Baracknyílás idején
A fajtám
És az a csók...

VI.

A szennyben is megdicsőülten
Szomszédságban
Tíz percig ismét tanár voltam
Szeptember 15
Van Isten az égben

VII.

Isten engem úgy segítsen
A koldus boldogsága
Gazdagnak lenni
Tapogatózva az emlékeinkben
Én és a könyvek
Bocsáss meg, Anyám!

VIII.

Porából megéledett fönixmadár

*Dr. Vita Zsigmond tanár úr,
egykori osztályfőnököm,
magyar- és franciatanárom,
öreg barátom emlékének.*

Előszó

1946-ban kezdtem el magyar és történelem szakos tanári pályámat, és most 1998-at írunk. Ez 52 év, és még mindig tanítok. Akkor 24 éves voltam, ma 76.

Mi sem természetesebb, hogy ennyi idő múltán, s egy hosszú visszatekintés lehetőségének birtokában felvetődik az emberben a kérdés: **érdemes volt?** Tudom, hogy nem. De azt is tudom, hogy igen.

Tébolyult világban születtem, mikor a futuristák azt követelték, hogy égessék el a könyvtárakat, semmisítsék meg a múzeumokat, hogy semmi se nehezítse az újfajta ember és az újfajta világ megszületését. Hát megszületett. A nyers emberi ösztönök és az erőszak úgy eluralkodtak azóta a földön, mint még sohasem, s nagy felháborodást váltott ki a nemesebb szívekben a futurista vezér, Marinetti kijelentése: hogy egy modern versenyautó szebb, mint a Szamothrakéi Niké szobor - és ódát írt a versenyautóhoz. Én láttam azt a szobrot a Louvre-ban, és megértettem, hogy a művészet örök. Ítéletem helyességét megerősítette a Milói Vénusz és a Mona Lisa megtekintése is a felbecsülhetetlen többi érték mellett. De láttam a régi autók kiállítását is, s azok a maiakhoz viszonyítva már tragacsok. Ezek is azzá lesznek.

Trianon után születtem egy szörnyű háború romjain, amelyről úgy beszélt nekem a három frontot is megjárt apám, hogy a hátam is borsódzott tőle, s átszenvedtem a még szörnyűbb második világháborút annak minden következményével: éhezésekkel, egy tüdőlebenyem elvesztésével, hetekig tartó szekuritátés verésekkel, fegyházi sínylődésekkel és lelki megaláztatásokkal megterhelve. Háromnegyed századnyi idő elteltével csak azt mondhatom: soha ennyit nem fejlődött az emberi civilizáció, de soha ennyit nem romlott a világ. Az emberi élet célja csak az isteni keretek között megszabott boldogság lehet, de sohasem volt annyi boldogtalan ember a világon, mint most: annyi nyomorék, beteg, kítaszított, öngyilkos, éhező és mindenből kiábrándult. És a mérhetetlenül gazdag szűkebb réteg? Egy nyugodt éjszakája sincs, mert az újabb befektetési lehetőségek gyöttrik.

Átéltük a fasiszta és a bolsevista diktatúrát, és most a vadkapitalizmus, az amerikanizmus, a pénz diktatúráját éljük. Igen, igen, az autó és a pénz lett az isten, meg a televízió, s az ember közben az állati ösztönök rabja már, kihalt belőle a nemes érzélem. Pedig ennek hiányában nincs emberi élet, csak állati élet van.

Sokszor elgondolkozom századfordulónk táján mindezekről, és így ábrándozom: ha Isten megkérdezné tőlem, hogy mit kívánok magamnak és ennek a züllött emberiségnek 1998-ban, minden töprengés nélkül azonnal kimondanám: **csak szívet adj nekünk**, tiszta emberi szívet! Mert másképpen elpusztulunk.

Az iskolai nevelés ma tehetetlen a züllött világgal szemben. Olyan nehéz helyzetben van, hogy nincs rá példa a neveléstörténetben. Hol beszélhetünk már nevelésről, mikor a kiskorú, a 13-15 éves diáklányok is (a leendő édesanyák) nyíltan dohányoznak és szeretkeznek, s a 10-12 éves gyerekek is lopnak, rabolnak, kábítóznak, gyilkolnak, lelövik osztálytársaikat és nevelőiket. Hosszú pedagógusi múltam és hányattatásaim jogosítanak fel arra, hogy rámutassak: az érzelmi nevelés teljes mellőzése és a vad ösztönök felkorbácsolása mellett sohasem fog megváltozni ez a világ, hanem még inkább zülleni fog. Beszélünk ma iskoláinkban teljes meggyőződéssel és odaadással a szülők tiszteletéről, a család- és a hazaszeretetről? Megkívánjuk gyermekeinktől ezeket az értékeket? Akkor honnan a sok kítaszított szülő és nagyszülő? Mivel magyarázható a sok családi gyilkosság? És miért nem megy el szavazni a magyar állampolgárok jelentős része? S ha elmegy?... Ady szavaival szólva a disznófejű Nagyurak

élik világukat fölöttünk ismét, úgy, mint sohasem. A becsületes liberalizmusra nevelni csak öntudatos és művelt ifjúságot lehet. Öntudatos felnőtteknek. És nem a nagytőkés liberalizmusára. De hol vagyunk még ettől?

A legzüllöttebb évszázadban élünk. Ha azt akarjuk, hogy az emberiség fennmaradjon, nekünk mindent előről kell kezdenünk: **az érzelmek nevelésénél**, beleértve a hagyományos erkölcsi nevelést is. (Akár tetszik egyeseknek, akár nem.)

Az én könyvem ezt a célt szolgálja.

Igen, nekem mint pedagógusnak végső fokon **érdemes volt**. Csöpp víznek lenni a tengerben, de pozitív töltésűen. Reménykedőn. Megtörténhet, hogy mi a világ nagy dolgaihoz nem értünk. De Valaki igen. Aki egyszer majd rendet teremt.

Könyveimet elsősorban mindenkori tanítványaimnak és a fiatalságnak írom. Olvassátok együtt velem a többnyire életből vett kis történeteket, emlékezéseket, melyek háttere nem az érzелgős romantika, hanem az egészséges, a tiszta szívzene. Egyrésztük szomorkás, a halál is megjelenik bennük, de nem betegesen lehangoló. Ellensúlyozásukra mégis beiktattam egy-két vidám történetet. Az érzelmi neveléshez ezek is hozzátartoznak.

Van köztük karcolat, novella, még egy kis bohókás színpadi jelenet is. A műfaj engem csak másodlagosan érdekel. Ha kell, a szabályait is elvetem. A szándékot tartom fontosabbnak.

Olvassátok el kis könyvemet! Remélem, hogy gazdagodni és nemesedni fogtok általa. Kívánom: így legyen!

A szerző

I.

Az injekció

Anyuka lázas készülődéssel szedte elő hároméves kisfia ruhaneműit, és igyekezett barátságos képet vágni a ténykedéséhez. Csak ő tudta, mennyire színészkedés most minden mozdulata, és nem a látszólagos öröm, hanem az anyai aggodalom tölti el szívét-lelkét.

- Zolikám, készülődünk - fogta meg kisfia kezét -, nem akarom, hogy elkéssünk, mert holnap már szombat lesz, nem maradhatsz itthon kezelés nélkül, orvosságra van szükséged.

Igyekezett határozottnak látszani, hogy fel se vetődjék kisfiában kijelentésének megkérdőjelezése, hiszen a bizonytalankodó szülőre a gyermek oda se hederít.

Zolika azonban átlátta a közeledő veszélyt, a hetekkel azelőtt kapott injekciósúrast még mindig ott érezte hamvas kis bőrében, vagy ha nem, hát legalábbis odaképzelte. Tiltakozott is kezével, lábával, mit sem adva a szülői kijelentésre, de ebben az örökös függőségi harcban mégiscsak neki kellett alulmaradnia: a lázas beteget látnia kell az orvosnak, ha törik, ha szakad.

- Felvesszük a szép nadrágodat meg a fehér ingedet, hadd lássa a doktor bácsi, hogy milyen rendes kisfiú vagy, mert ő nagyon szereti a gyerekeket, neki is van két kisgyermek. Képzeld, a múltkor is mit mondott nekem: hogy annak a Kun Zolikának milyen szép göndör haja van.

Ezt mindenképpen helyben kellett hagyni, hiszen jólesett a kisfiú lelkének, mintha finom bársonnyal simogatták volna meg, de az injekciós tű látványa még mindig ott kísértett égszínkék szemében:

- Nem akarok menni, mert a doktor bácsi mindig azt a tűt veszi elő, és megszúrja a popsimat vele!

- Nem fogja megszúrni, mert nem engedem! Csak akkor engedem, ha mindenképpen muszáj, mert nem akarom, hogy az én kisfiam meghaljon, és itt hagyjon engemet. Akkor anyuka is meghalna, és mi lenne apukával meg a két testvérkéddel! Ők is meghalnának bánatukban. Nem vagy te olyan buta kisfiú, ugye megértetted?

- Igen, de ugye nem kapok injekciót? - akadékoskodott Zolika, mintha azt akarná érzékeltetni, hogy injekció nélkül is lehet okos az ember.

- Nem hát! Én is úgy gondolom, hogy nem. Ugye megragasztotta apuka az elefántod fülét? Gyönyörű az az elefánt, és nagyon szeret téged. Te is szereted őt, biztosan szereted.

- Én nagyon szeretem Jumbót, és ő is szeret engem. De ugye nem kapok injekciót?

- Persze hogy nem! A doktor bácsi megnézi a nyelvedet, a torkodat, megkopogtatja a hátadat, és felírja egy papírra, hogy milyen orvosságot vegyünk neked a patikából. Majd megmondom neki, hogy olyat írjon fel, amittől hamar meggyógyulsz, hogy ne kelljen sokáig feküdnöd az ágyadban, Jumbó is azt akarja, hogy minél hamarabb együtt hancúrozzatok, de hát ha fekszik az ember, akkor nem tud hancúrozni. Tudod, hogy milyen ebédünk lesz? Diós laska sok-sok dióval, jól lecukrozva. Később kaptok majd egy-egy banánt is mind a hárman, jaj de finom lesz! Ugye szereted a banánt?

- Én nagyon szeretem a banánt, de ugye nem kapok injekciót? Mert azt nem szeretem.

- Jó, hogy megmondtad ezt nekem. Majd megmondom én is a doktor bácsinak, hogy ne adjon neked. Csak akkor adjon, ha feltétlen muszáj, hogy ne haljál meg. Dehogyan engedem az én kisfiamat meghalni, nem engedem én!

És olyan puszikat nyomott Zoli arcára anyuka, hogy csakúgy cuppantak, meg úgy magához ölelte, olyan szorosan, hogy a kis szíve ott dobogott az ő szívénel, s mikor meg is csiklandozta a kisfiát, az meg se szólalt egy darabig, csak kacagott és vinnyogott, de mikor az ajtót is becsukták maguk mögött, mégiscsak megszólalt:

- De ugye nem kapok injekciót, anyuci! Ugye nem kapok?

Nem is kapott. Mert minden úgy történt, ahogy anyuka elmondta: Boda Péter doktor bácsi megnézte a Zolika nyelvét meg a torkát, a hátát is megkopogtatta, és mivelhogy a doktor bácsik sok mindent tudnak, nagy határozottsággal kijelentette:

- Nincs itt még komoly baj. Felírjuk az orvosságot, és Zolika néhány nap múlva már kint sétálhat a jó levegőn.

Csak azt nem tudta volna megmondani a sok mindent tudó doktor bácsi, hogy most ki boldogabb: Zolika vagy anyuka?

Miskolc, 1997. december 16.

Felsülés

A három kisgyerek nevelése, a mindennapi főzés és takarítás alaposan kifárasztotta anyukát, és ez gyakorta abban mutatkozott meg, hogy az ebéd elkészülte után elszedült, s azonnal le kellett dőlnie egy negyedórára, félórára, amíg ismét erőre kapott, s meg tudta etetni aprókait. Pedig messze volt még ő attól a változó életkortól, ami hasonló és még súlyosabb megpróbáltatások elé állítja a mindig szorgoskodó édesanyákat, nőket. Messze? Fontoljuk csak meg a kijelentésünket: anyuka a negyvenedik életéhez közeledett, mert 34 éves korában ment férjhez, s akkor nem is csoda, ha ennyi gyerek elvállalása ilyen nehézségeket gördített útjába.

Egyszer igen aggasztó gondolata támadt: mi történnék, ha a nagy kimerültség következtében elájulna, összeesne, vagy ki tudja... Ki sem merte mondani a rettenetes szót, visszagyömöszölte kísérteties agyába. Apuka többnyire délután is tanít, s ilyenkor az iskolai kantinban étkezik, csak úgy estefelé jön haza, s mi minden megtörténhet addig!

Hosszas töprengés után kialakította csöppet sem megnyugtató stratégiáját. Nem is mert azonnal előhozakodni vele, másnapig szelídgette magában a még mindig aggasztó gondolatot:

- Gyerekek, ha anyuka egyszer hirtelen rosszul lesz és lefekszik a rekamiéra, ti ne ijedjétek meg, még akkor sem, ha lecsukja a szemét. Mert anyuka nem hal meg, csak elalszik, hogy pihenjen egy kicsit, aztán felébred, hogy nyugodtan folytassa a munkáját.

De most nem tudta folytatni azonnal az oktató beszédet, mert meg kellett állnia, hogy levegőt vegyen, és erőt gyűjtve, képessé tegye magát szörnyű hosszúnak tűnő mondata befejezéséhez:

- Zsoltikát hagyjátok az ágyában, ki ne emeljétek onnan, mert az mindennél nagyobb hiba volna, magában csinálna kárt, hanem szóljatok át Margó néninek, ő egész nap itthon szokott lenni, s tudja, mit kell ilyenkor csinálni. Ha mégsem volna itthon, akkor Csákó néninek szóljatok! Ugye jól megjegyeztétek?

Margó néni nyugdíjasként élt már, s a konyhája három méterre volt, a Csákó nénié is mindössze öt méterre az anyuka előszobájától, a hároméves Zolika és az ötéves Lacika ezt a távolságot egy szempillantás alatt letrappolja, az biztos, s ez anyukát némileg megnyugtatta volna, ha történetesen nem anyuka. De így semmiképpen sem. Bizony nagyon össze kellett szednie magát, hogy egy próbát tartson másnap elképzelésének kiértékelésére.

Történt pedig a következőképpen:

- Jaj, gyerekek, nem érzem jól magam, lefekszem egy kicsit a rekamiéra.

Csendesen mondta ezt, nehogy rémületet keltsen, aztán behunyta szépen a szemét, mintha elaludt volna. Óvakodott tőle, hogy az elájulás szóval ismertesse meg kisfiait, hiszen a pánik-keltés gondolatától iszonyodott a legjobban, ezen töprengett egy egész napon át. Már-már úgy volt, hogy el is áll a tervétől, s aztán mégiscsak úgy döntött, hogy véghezviszi. Meg kell bizonyosodnia a gyerekek viselkedéséről.

Azok azonnal anyukához rohantak, hogy áttanulmányozzák a helyzetet, eszük ágában sem volt a szomszédok értesítése.

- Nem halt meg, mert mozog a hasa, lélegzik még - diagnosztizálta Lacika, két évvel idősebb eszére támaszkodva.

Elméletileg ez rendben is lett volna, de Zolika mégis praktikusabb orvosnak bizonyult, mert minden teketóriázás nélkül nekiment anyuka szemének, s mindkét kezének igénybevételével egy pillanat alatt teljesen szétnyitotta.

- Lacika, nem halt meg anyuka, látod? A szemét már kinyitotta!

Anyuka majdnem megpukkant az erőltetéstől, hogy el ne kacagja magát, aztán megjátszotta az ébredését:

- Jaj, jobban vagyok már - dörzsölgette a szemét -, de szólhattatok volna Margó néninek (különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Margó nénivel korábban már meg is beszélték a dolgot), máskor ezt el ne felejtétek!

Végül elkönyvelte magának anyuka: neki nem szabad se elájulnia, se meghalnia. Neki mindig erősnek kell lennie, mert ez törvényszerű. Honnan is vette azt a csacsiságot!

Nem győzte végigcsókolni három kis pereputtyát.

Miskolc, 1998. január 2.

Ezek a mai gyerekek...!

A gyerekek a szobában hancúroztak, a négyéves Sanyika és a hároméves Éviké, s most épp abban lelték örömeiket, hogy milyen szép havas utat sikerült kiépíteniük az ezernyi darabra tépdelt fehér papírjaikból; a Sanyika házikójától az Éviké kunyhójáig, amelyeket már korábban összeeszkábáltak: gyufás skatulyákból, ceruzákból, rádiókból, mindenféle itt-ott talált „építőanyag” felhasználásával.

Elmélyült játékukban észre sem vették, hogy mennyi papírdarabot szórtak szét a szobában, bizony nagy rendetlenséget hagyva maguk után.

S a feleslegben maradt építőanyagok is összevissza hánykolódtak egyetlen szobájukban.

Anyukájuknak annyi dolga volt a konyhában, hogy kezdetben rájuk se hederített, de mikor a szobába lépett, elvesztette minden türelmét, s valósággal a gyerekekre rontott nem mindennapi kiabálással:

- Szemtelen gyermeknépség! Nem megmondtam, hogy a szoba tisztaságára ügyelni kell?! Alighogy kitakarítottam, s máris úgy néz ki minden, mintha csak ti volnátok ebben a házban, akiket semmi jóra és rendre nem tanítottak. Nem szemetelünk a házban, értettétek? S még az utcán is a szemetesládába dobjuk a feleslegessé vált papírjainkat. Ezt minden rendes ember tudja! Ezek a mai gyerekek!

Felháborodásában a kezükre vert a gyerekeknek, akik elpityeregték magukat, s ha meg is értettek valamit a rendreutasításból, a „felesleges” szó nem talált otthonra kicsi kobakjukban. A havas út nem felesleges, ha tél van. Anyuka ezt nem tudja?

Évike és anyuka másnap a villamosra vártak. Egy jól öltözött bácsi izgatottan szívta mellettük a cigarettáját, nyilván sietnie kellett volna, s nem jött az a hitvány, az a sokat szidott masina. S amikor megjött, el sem oltotta a cigarettáját, úgy dobta a kis szemetesláda mellé egy egészen természetesnek vélt mozdulattal.

Évike rátaposott a még füstölő cigarettára, aztán a szemetesládába dobta.

Akik látták a jelenetet, összenéztek, és nagy elégtétellel vették tudomásul a bácsi arcán végigfutó halvány színváltozást.

Autóbuszon

Úgy 15-16 évesek lehettek, amolyan kisdíákok. A buszra várva nyugodtan szívták cigarettájukat, mint akik ki tudja, mióta gyakorolják már tevékenységüket. Meggyorsították a szívásokat a jármű közeledtét látván, aztán hanyag eleganciával ejtették le cigarettájukat.

Úgy helyezkedtek el a várakozók között, egymástól néhány méterre, hogy lehetőleg elsőként jussanak fel, nehogy ülőhely nélkül maradjanak. Az elképzelésük tökéletesen sikerült. A fiú, mindenkit félrelökve, egy szempillantás alatt felszökött, s a mellette lévő helyet is lefoglalta kislánya (vagy nagylánya?) számára:

- Bocsánat, uram, ez a hely már foglalt, a barátnőm ül ide.

Érdemes volna most részletesebben is foglalkozni a „barátnőm” szó fogalmával, hiszen nagyon érdekes dolgot takar, különösen a 15-16 éves gyerekekre vonatkozóan, de abbeli félelmünkben, hogy a „felesleges szófecsérlés” vádjával illetnének bennünket, lemondunk a szó jelentéstani boncolgatásáról.

Az uramnak nevezett férfi, aki a 190 centimétert is megütötte, s testsúlya tekintetében a „barátunkat” legalább kétszeresen fölülmúlta, úgy dobta félre a helyet foglaló gyerkőcs kezét, hogy annak tulajdonosát is szinte a levegőbe röpítette, s eme megjegyzést fűzte hozzá:

- Ha nem tanítottak meg sem otthon, sem az iskolában a normális viselkedésre, én majd megtanítalak, fiam! Gondolj arra, hogy te is lehetsz még 70 éves a buszon, különösen, ha abbahagyod a dohányzást, s akkor hogy esik majd neked az ilyen viselkedés!?

A díákocská nem szólt többet, de hogy érzékeltetni tudja ő is a maga hatalmát, egyetlen kézmozdulattal az ölébe parancsolta a „barátnőjét”, s az is teljes magabiztossággal helyezkedett ott el, viselkedésük természetességét igazolón. Ki sem mondták, de benne volt

tagadhatatlanul a fintorukban: az előttük álló öreg hölgy úgysem ülne a kanyarnál keservesen kapaszkodó még öregebb férfi ölébe, s akkor teljesen esztelenség volna az ülőhely átadása. Egy emberrel többen állnának a buszban, a szorongás csak fokozódna. Hogy nyomatékot adjanak gondolkodásuk helyességének s nagyfokú határozottságuknak is egyben, rágógumis csókolózásba kezdtek.

Két sorral odébb egy még fiatalabb iskolásfiú figyelte a jelenetet. 10-12 éves lehetett. Ő már korábban is a buszban ült, alig félfenéken, temérdek könyvvel és füzetel teletömött táskája alig fért el a háta mögött. Szó nélkül felállt, és szinte roskadozva kínálta fel helyét az öreg hölgynek - nevezzük talán inkább így: néninek.

- Tessék a helyemre ülni, én a harmadik megállónál úgyis leszálllok!

Az magához ölelte a kis gyermekfejet, s korábbi bosszús tekintetét örömkönnyes derűtség váltotta fel, mikor így szólalt meg:

- Köszönöm, gyermekem, a figyelmességedet, de a helyedet semmiképp sem foglalhatom el. Téged jobban megillet mint engem, hiszen teljesen meggörnyedsz a súlyos terhed alatt.

Fokozódó derűséggel jegyezte még meg:

- Úgy nézel ki, mint az én kisunokám. Mondd meg édesanyádnak, hogy rendes kisfiút nevelt, s puszd meg helyettem! Aztán a nagymamádat is.

Többet már nem szólhatott, mert a busz az ő megállójához közeledett.

Miskolc, 1998. február 22.

Senkise

Voltak, akik állították, hogy a kora hajnali órákban gyermek sírás hallatszott a Szinva patak irányából; erőtlen, fátyolos sírás, amely többszöri megszakítás után végleg megszűnt, már-már azt a látszatot keltve bennük, hogy nem is sírás volt az, csak ők képzelődtek, hallucináltak.

Aztán a reggel fényt derített a hallási tapogatózásra, mikor egy arra járó elkiáltotta magát, hogy csecsemőhulla van a kukában foszlott rongyokba bugyolálva.

A mentőorvos közölte a kíváncsiskodókkal, hogy kislány volt a csecsemő, akiről már csak múlt időben lehet beszélni, mivelhogy kihűlt, életét vesztette a zimankós éjszakában.

Az életét? - ez volt az első kérdés, ami felvetődött bennem mély megrázkódtatásban s azóta sem szűnő felháborodásomban, de a választ mindjárt megadtam magamnak: igen, az életét, mert az emberi élet azonnal elkezdődik a fogantatással, és nem is akármilyen primitív, hanem társas lény formájában: az anya és a magzat viszonylatában.

A világmindenség legnagyobb csodája a mindenkor élet megindulása: nekirugaszkodik egy virulens sejt, és bevezet a kitérülködésbe, ahol már várják őt, s épp őt várják, a legnagyobb akaratost, a mindenkit maga mögött hagyó biztos bajnokot, a megkülönböztetettet, aki mögött bezárul a várakozás kapuja, semmissé nyilvánítva minden vetélytársat.

Vitathatatlan: emberi élete ezzel a szédítő győzelemmel kezdődött, hogy aztán kilenc hónap múlva egy gyilkos kéz véget is vessen minden szép várakozásnak, a legszentebb elhivatottnak: női mivoltában az emberiség anyja lehetett volna ő is, mint paradicsomi őszanyánk,

akitől valamennyien származunk. Az emberiség anyjának lenni: olyan szédítő magasság, ahová férfi soha el nem juthat.

Egy bűzös kuka volt a Taigetosza: szörnyű dolog egy ilyen kitaszítottságba belegondolni.

A megszületése utáni egészséges felsírása már keresgélés és könyörgés volt: a meleg anyai kebel s az édes tej keresése, amelyet meg sem kóstolhatott, így kellett eltávoznia. Pedig hogy odatapadt volna pici kezével a melegséget adó puha halomra, az ösztöndiktálta menedékre.

Nem volt sem apja, sem neve. Senkise: így nevezhetnénk, hogy megkülönböztessük a semmitől. Csak testvérei voltak: körülbelül hatmillió magzat, akiket 40-50 év alatt törvényes úton, államvezetői jóváhagyással a másvilágra küldtek: flegmán, a legpimaszabb nemtörődöm-séggel. A legnagyobb gyilkosok, a tudatos népirtók, a csak magukkal törődők.

Kis magyar testvérem, Árpád-ivadék, igaz, hogy megöltek, de ne hidd, hogy nyomtalanul távoztál el, mert egyike vagy te is azoknak, akiket nagy költőnk, Illyés Gyula megálmodott és megörökített a Szekszárd felé című versében, s ládd, az én papíromon és szívemben is megmaradsz. Igaz, hogy csak ideig-óráig, de megmaradsz Krisztus jóvoltából örökkön-örökké, mert Ő azt mondta: ilyeneké a mennyeknek országa.

Anyádért pedig ne bánkódj, hiszen nem is volt neked anyád. Ő nem az a magyar nő, akinek Illyés Gyula így határozta meg a feladatát:

*„simogatásra homoruló tenyerek,
rángó szájsarkakat, szemhéj-ideget,
csecsemő ajkat
csitító ujjbögyek,
kezek, szemnyitók, szem-lezárók,
mennyi vár tennivaló még reátok!”*

Ő az a nő volt, akit Vörösmarty komoly válasz elé állított, majd így átkozott meg:

*„A kisdedeknek néma szája kér,
Hogy adj nekik hazát. Ne vond meg azt.
Áldás vagy átok vár e válaszáért:
Határozz, és kimondtad sorsodat.”*

Mi, akik nem vagyunk elhivatott nagy nemzeti költők, kevésbé választékos szavakkal ítélkezünk:

- Nem lehetett az édesanyád, mivelhogy csak ringyó volt. A kor neveltje.

Anyai boldogság

Bartha Zoltán barátomnak jogi és közgazdasági végzettsége volt. A sors úgy hozta, hogy néhány évig még tanároskodnia is kellett, mikor a magyar állampolgárságú pedagógusokat áttették egy éjszaka a határon, s az iskoláink tanár nélkül maradtak. Közgazdaságtant tanított egy szakközépiskolában, ahol én is kisegítettem a magyar és a történelem tanításával. Ettől kezdve mélyült el a barátságunk, s tartott is másfél évtizeden át, a haláláig.

A negyvenes és az ötvenes években még lehetett beszélni barátságról, mert a háború előtti életformák, talán inkább az életfelfogások, átöröklődtek a kommunista rendszerbe is, hogy aztán később kispolgári csökevénynek minősítsék ezeket, mint minden nemesebb emberi

közeledést, attól tartva: ha két-három ember gyakran találkozik egymással, összeesküvést tervezhetnek.

A barátságunk olyannyira meghitt volt, hogy naponként sétáltunk a korzón: moziba, színházba, koncertekre jártunk, még ruházati cikket is vásároltunk nem egyszer közösen.

Zoli gavallér volt, de nem szórta könnyelműen a pénzt, szeretett volna megnősülni, mivelhogy a 35-ik évünkben jártunk már, az idő kissé elszállt fölöttünk. Utolsó együttlétünk alkalmával is arról beszélgettünk a Transsylvania vendéglőben, hogy már meg is van a kiszemeltje, egy igen szép szőke nő, akinek a szüleit én jól ismerem még gyermekkoromból.

- Nősülj meg, Zolikám! - biztattam - nagyon szeretnék már látni egy jó parasztlakodalmat, úgy elsilányul fokozatosan az élet, a lakodalmak sem az igaziak.

Természetes, hogy ilyen megjegyzéseket csak igen közeli barátok tehetnek egymásnak, ezt igazolta a Zoli könnyes kacagása is - vagány fiatalember volt, hasonló kilengéseket magának is megengedett...

Néhány nap múlva már hiába kerestem, szívinfarktus áldozata lett.

- Bartha néni, fogadja legőszintébb részvéteimet, Zoliban egy fiútestvéreimet vesztettem el - így próbáltam vigasztalni bánatos édesanyját.

Egy év múlva meghalt a Zoli édesapja is, öreg édesanyja magára maradt, és roskadozva viselte szörnyű fájdalmait.

- Tudja, Jóska, lehetett volna még két gyermekem, de nem vállaltam el őket, mert úgy gondoltam, elég szegények vagyunk. Önámítás volt csak: elfért volna még ebben a lakásban egy-két gyerek. Hogy is tehettem ilyet, mikor sohasem voltam istentagadó, mindig azt vallottam, hogy Isten áldása a gyerek. Csak most döbbsenem rá, hogy valójában milyen szörnyű dolgot követtem el: megöltem a gyermekeimet. Megérdemlem, hogy az Isten megverjen, verjen csak meg!

Ezt hallottam egy év múlva, két év múlva Zoli édesanyjától, aztán hosszú éveken át nem találkozhattunk, előbb a nagy elfoglaltságom, aztán politikai okok miatt: engem bebörtönöztek.

A szegény özvegyasszony nagyon sokáig élt. A halála előtti évek valamelyikében kerestem fel, még mindig a hagyományos fájdalmas hangon:

- Bartha néni nagyon boldogtalan lehet.

Olyan frappáns választ kaptam, hogy sohasem felejttem el:

- Jóska, maga téved. Én nagyon boldog asszony vagyok. Mert mikor sírok, mindig vele vagyok, illetve velük. Elbeszélgetünk, elviccelgetünk, még civakodunk is olykor-olykor. Aztán nagyon, de nagyon sokat imádkozom értük. Nem is tudom, hogyan lehetett volna ilyen tartalmas az öregségem, ha nincs gyermekem.

II.

Nagyapám

Nekem is volt két nagyapám, mint a legtöbb gyereknek, de én most csak az egyikről beszélek, az anyairól. Mert az apai nagyapám, a piaci szabó, fura ember volt - nyugodjék békében -, csak magának élt, nem is szeretett talán igazán senkit. Egy lejt nem kaptunk tőle soha, az unokák. Igaz, nem is kértünk, mert éreztük valahogyan, hogy nem sok értelme volna. Befogta mindhárom fiát a szabóságba, és kevés pénzért hajszolta őket, az ebédjüket sem fogyaszt-hatták el nyugodtan; forrón kellett megenniük mindent, levest, másodikat, hogy több idő jusson a munkára, ami a nap lementéig tartott, s annak feljötte előtt kezdődött el. Igaz, hogy nem szűkölködtek sem élelemben, sem ruházatban, de más látszata nem volt a munkájuknak, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy nagyapám akkorát mulatott minden évben, hogy az eldorbézolt pénzen akár egy házat is vásárolhatott volna.

Hanem a gyantai nagyapánk aranyos teremtés volt, nem láttunk nála jobb embert a világon, mivelhogy ilyen nem létezett. Sohasem veszekedett, nem káromkodott, még hangosan sem hallottuk beszélni, mindig csendesen társalgott velünk. Szegényparaszt volt, ahogy mondani szokás mifelénk: zsebkendőnyi földön gazdálkodott, de megvolt mindenük: tehenük, disznójuk, majorságuk, a legszükségesebbek. Lehet, hogy ez a kis föld elég lett volna három gyermeke felneveléséhez, lehet; de ő az ácsmesterséget is kitanulta, és hol Gyantán, hol Belényesen, hol Biharfüreden szegődött el ideiglenes munkára, kiegészítve ezzel az otthoni szűkös jövedelmet.

Halála óta eltelt már hatvanegy év is, de úgy áll előttem jóságos arca, mintha a legtisztább tükörben jelennék meg, még hosszú bajuszának szálait is látom, meg a kalapjában szépen elrendeződő szalmaszálakat, mert az volt a szokása, hogy megemelte vagy megbillentette kissé a szalmakalapját, ha Belényesről megérkeztünk: négyen is apró unokák, édesanyánkat körülveve. „Hát megjöttetek? Isten hozott benneteket!” - rendszerint így köszöntött minket; akkor is, mikor parasztos kék ingjében a szénát rakta kazalba a kertben egyetlen fia, Lajos nagybátyám segédletével. Ennek is van már több mint hatvanöt éve. A gyantaiak akkor már nadrágot hordtak, nem gatyát, nagyapám még fiatal volt, mikor levetették ősi viseletüket. Nem úgy, mint a fenesiek, a tárkányiak meg a nyégerfalviak, akiket a kommunizmus fosztott meg színpompás viseletüktől, mikor városra hurcolta a fiatalokat, és segédmunkási sorsba züllesztette őket, elősegítve elvagányosodásukat.

Mikor nagyobbacska iskolás lettem, és a tanító bácsink elmondta nekünk, hogy az első magyar királyt Szent Istvánnak hívták, én mindig olyan nagy bajuszú embernek képzeltem el, mint amilyen nagyapám volt, pedig nem lehetett olyan cingár, mint ő, mert a királyi tekintélyéből sokat veszített volna; de a szentség tekintetében feltétlen megegyeztek, mivelhogy a nagyapám valóban szent ember volt. Baptistaként soha egy durva szót ki nem ejtett. Nem ivott, és nem dohányzott, a kocsmába be nem tért volna a világért sem. Hanem az imádkozásról sohasem feledkezett meg: reggel, délben és este. Nagyon kicsi voltam még, mikor egy reggel furcsa szertartásukra figyeltem fel. Nagyapám és nagyanyám halk imádkozás és éneklés közben mintha finom tánclejtést végzett volna időnként meghajolva - ilyesmire emlékszem, de nincs tudomásom róla, hogy a baptisták, a „hívők” ilyen mozzanatokat is beiktatnának templomi vagy otthoni szertartásukba.

Nagyapám istenfélő mivolta minden beszédéből és tevékenységéből kiütközött, s nagyon ügyelt rá, hogy az istenfélelmet az unokáiba is beoltsa. Már elsős gimnazista voltam, mikor arra kért: számoljam meg, hány éneket tudok a zsoltárkönyvemből. Megszámoltam, és közöltem vele: „Kilencvennégyet, nagytata.” Megelégedéssel vette ezt tudomásul, de arra kért, hogy tanuljak még meg hatot belátható időn belül, hogy a kerek száz meglegyen, s aztán fogok én még tanulni többet is, ő biztosan tudja.

De egyszer nagyon rám pirított, mikor a gyantai református templomból hazatértem. „Na, mi volt a textus? - kérdezte nagy kíváncsian. „Mire alapozta a tiszteletes úr a prédikációját?” Nagyon elszégyelltem magam, mert nem tudtam megmondani. Akkor pedig nem sok haszna volt a templomba menésemnek, magyarázgatta, mert azt a textust még idehaza is el kellene olvasnom egyszer, hogy el ne felejtsem. Nem volt a magyarázatában semmi sértő, erre ő nagyon ügyelt, de a halkszavúsága is elárulta, mennyire fontosnak tartja a mondottakat. Azóta is megjegyzem magamnak mindig a textust, a bibliai helyet. De nemcsak a Szent István képét idézte fel képzeletemben nagyapám hosszú fehér bajsza, hanem a Mikulást is, aki nagyon szereti a gyerekeket, és mindig csak a szépre és a jóra inti őket.

Sok történetet tudnék felidézni az életéből, de megleégszem most eggyel, amely nagy hitelességgel jellemzi őt:

Szép nyári reggelen a nyolc órát harangozták Gyantán. Ilyenkor szoktak „fröstökölni” (az ő szava volt) azok, akik már hajnalban felkeltek, és azonnal hozzáláttak munkájukhoz. Nagyapám rég nem látott bennünket, majdnem egy éve, és nem tudott várni még egy hónapot, hogy a vakáció eljötté után Gyantára menjünk, látni akart bennünket máris. Nem volt a vonatra pénze, ezért gyalog vágott neki a hosszú, 25 kilométeres útnak, s épp a délután harangozták nálunk, Belényesen, mikor édesanyám észrevette közeledtét a mellettünk lévő cementhídon. Összezsapta a kezét, és elkiáltotta magát: „Idesapám!” Azt sem tudta, hova tegye örömeiben. Rövid szóváltás után elébe tette a lavórt, hogy megmosakodjék a nagy hőségben, az ebédelésre készülve. Mert mi pontosan tizenkettőkor ebédeltünk, mivelhogy édesapám nagyon korán kezdte el munkáját a műhelyben.

Mikor meghallottuk a patak partján édesanyánk örömteli kiáltását, rohanva szaladtunk fel a házukba. „Nagytata, nagytata!” - kiáltottuk extázisban. Olyan nagy esemény volt ez az életünkben, hogy szinte nem bírtunk magunkkal.

Nagyapám már mosakodott, mikor megérkeztünk, kék ingjének ujját magasan feltűrve. Most is látom, hogyan kígyóztak a vastag erek sovány karjain. Arra is emlékszem, hogy a törülközése után édesanyám könnyezve csókolta meg ráncos, sok munkától barázdás paraszti kezét.

Egyetlen fényképünk sincs róla, mert nem hagyta magát lefényképezni. Hiúságnak, sőt bűnnek tartotta: minek a testtel foglalkozni!

Csak egyszer volt beteg, 70-71 évesen, de nem engedett magához orvost. Ha Isten nem akarja őt meggyógyítani, inkább haljon meg. Így is történt. Széles mosollyal csukta le a szemét, mert ő már látta Azt, akihez mindig is vágyott, s ebben a találkozásban sohasem kételkedett.

Nagyon régen elkerültünk arról a vidékről, s 35-40 év múlva már nem találtuk meg a sírját. Ha tudná, hogy örülne neki. Ha mégis látott valahonnan bennünket, minden bizonnyal könnyezve könyvelte el ezt a fájdalmasan szép találkozást öregedő unokái láttán.

És tudom: azóta is türelmesen vár bennünket égi templomában.

Miskolc, 1997. február 4.

Atyai áldás

Egyik kórházból a másikba utalták át édesapámat. Most éppen az ideggyógyászaton feküdt, mert általános érelmeszesedése is volt. Ezt már biztosan tudtam, de nem hittem abban, amit a nagynénémről hallottam épp ebben a kórházban, hogy rákos is. Ezt nyomatékosan megcáfolta egy orvosbarátom. Amiben sohasem hittem volna, állítólag a szíve is nagyon legyengült. Mindig erős szíve volt.

Sokáig kerestem akkor, mert ez a kórház számomra eddig ismeretlen volt.

Már véget ért a vasárnapi ebédjük, a legtöbb beteg az udvaron sétált a kellemes enyhe időben, mikor észrevettem a nyitott ablakon, hogy az ágyán ül, háttal nekem. Kinyitottam csendesen a kórterem ajtaját, és oldalról vetődött rá a tekintetem. Úgy ült az ágyon, hogy a lába nem érte a földet, nem nőtt meg nagyobbra, de azért normális méretű embernek számított. Egyedül volt, s nem látott engem. Maga elé nézett meredten, végtelen szomorú tekintettel. Ki sem mondhatom, mennyi fájdalmat okozott most nekem, de egy-két percig nem léptem be, hogy kínozzam magam. Ilyen természetem van, szeretek szenvedni másokkal, pláne az apámmal most. Aztán a legnagyobb csendben elsétáltam hozzá, s csak akkor vett észre, mikor már mellé érkeztem. Éppen hogy megcsókolt, de éreztem, hogy ez az üdvözlés nagyon messziről és nagyon mélyről jött.

- Mire tetszik gondolni, apu?

Én mindig így szólítottam, sohasem tegeztem a szüleimet, mint a húgaim az utóbbi időben. Nekem ez nem ment, nem is erőltettem.

- Hogy mire gondolok, fiam? Hát arra: csak ennyi az egész?

- Nem értem, apu.

Tettem magam, hogy nem értem.

- Hogy csak ennyi az élet? Mintha csak tegnap lettem volna gyermek.

71 éves volt. Nem beszélünk egy darabig, csak gondolkoztunk, mert nem tudtam hirtelenében mit mondani. De ez a mondata nagyon belevésődött az emlékezetembe, s most, mikor ezeket a sorokat írom, különösen megdöbben: a 71-ik életévemben vagyok, s ugyanazt vallom, érzem. Nyomasztóan érzem. Az élet egy múltó pillanat, óriási ajándék, és milyen ostobán éljük le.

- Nem kell ilyesmivel foglalkozni, apu. Senki sem tudja, hogy meddig él. Én biztosan tudom, hogy felerősödik. Mi foglalkoztatja még?

- Jelentéktelennek látszó dolgok is. Tegnap azt fájlaltam: 1940 óta, hogy Váradra költöztünk, nem csináltam több zsinóros lajbít. Ugye milyen nevetséges dolog?

- Cseppet sem az. Senki sem csinált olyan zsinóros lajbikat az egész megyében, s még csak egy darabunk sincs, hogy emlékül megőriztük volna, vagy akár egy múzeumban. Ezt fájlalta Mán Kornél bácsi is a börtönben. Tőle tudom, hogy senki sem csinált ilyen lajbikat.

Meg is szűnt 40 után ez a népviselet a Dél-Biharban, nem volt már mestere. Tizenhét év múlva, folklórgyűjtési utam alkalmával mutatta egy paraszt, hogy neki még van egy ilyen lajbija, de csak a nagy ünnepeken viseli, még vasárnap sem.

- Meg sokat gondolok a nagyanyátokra is - folytatta apám -, az édesanyámra. Mindig sajnáltam, hogy korai halála miatt nem ismerhetett meg titeket. Nagyon jó nagyanya lett volna. Sokat szenvedett nagyapátok mellett, de boldoggá tette az, hogy hat gyermeket nevelt fel, három leányt és három fiút. A hetedik gyermeke, egy kislány, még csecsemőkorában halt meg.

Nagyanyátok Arany János rokona volt, Arany Zsuzsanna, hiszen tudjátok. (Mindig büszkén vallotta ezt apám.) Maradtak még fájó pontjai az életemnek, de ezeket már magammal viszem. Először is örülök, hogy végül megembereltem magad, elvégezted az iskoláidat. Többet adtál, mint amennyire számítottam. Engem az is boldoggá tett volna, ha tanítónak maradsz, mert gyönyörű pálya az, és te voltál az első tanult ember a családukban, de te továbbtanultál a magad erejéből, gimnáziumi tanár lettél. Sokat szenvedtem azóta, hogy nem taníthatsz.

- Mert helyt álltam, apu. Egy tüdőlebensyemet adtam oda az iskoláimért, és azért kerültem börtönbe, mert nagyon tudták tanítványaim a magyart. Szégyen ezt öndicsekvően kimondani, de nehogy téves ítéleteket tápláljon már apu, azért hozakodtam elő veled.

- Tudom, fiam. Nem te fájsz nekem, nehogy félreérts, hanem a sorsod. Apa vagyok. Meg nagyon szerettem volna, hogy ledoktorálj. Az a dr. Szatmári ügyvéd sohasem megy ki a fejből. Mindig látom, hogy őrizte gyermekkorában az ökröket a Körös mellett.

Sohasem fogom megbocsátani magamnak, hogy nem doktoráltam, teljesen megértem az apámat. Ő mindenben a felső határt, a maximum elérését akarta. Csak így lehetett gyermekkorában osztálya legjobb tanulója, felnőtt korában a megye legjobb piaci szabója. Neki ez volt a bogara, a mércéje, amit nem lehetett volna kivenni a fejéből.

- De mindennél jobban fáj, fiam, hogy beteljesült, amit akkor sejtettem, mikor Cilát nem vetted el feleségül. Emlékszel, mit mondtam akkor?

- Szó szerint idézem, apu: „Úgy érzem, fiam, most rontottad el az életedet.” És sírt apu. Anyu is sírt, meg a húgaim. Mindenki sírt. Még Cila is sírva integetett a vonatból. És én is sírtam, mikor a vonat már nem látszott. De nem tehettem róla, ha Cila korábban a szüleire hallgatott. A szüleire, akik a leveleim alapján rendes embernek tartottak, de sohasem láttak engem. Rábeszélték Cilát, hogy térjen vissza a régi udvarlójához. Így aztán beleszerettem Dadiba, ő lett a nagy szerelmem. Hogy őt is elvesztettem a háború miatt? Nagyon sokan elvesztették a választottjukat.

- És aztán Cunit is elvesztetted. Szép kis menyem lett volna. Már a menyasszonyod volt.

- Naponként imádkoztam érte a börtönben: hogy legyen esze, ne várjon rám. Politikai szempontból is jó lenne, ha férjhez menne, hiszen megbélyegezték miattam. Isten meghallgatott. Három évig várt, aztán férjhez ment.

- Negyvenhat éves leszel, fiam, és nem tudtad elrendezni az életedet. Sokkal könnyebben halnék meg, ha látnám a menyemet. Ha unokákat már nem is láthatok.

Valami felvillant az eszemben...

Édesapám néhány nap múlva a megyei kórházba került, földi állomásának utolsó helyére. Augusztus végén voltunk akkor, és nagy lázban égtem. A hónap első napján ismertem meg leendő feleségemet, Dallos Marikát, akiről nem is tudtam, hogy kisdíákkorában rövid ideig a tanítványom volt, s hogy egyszer később is vizsgáztattam, magántanuló korában. Ő tehát jól ismert engem, de elhallgatta még a kis csínytevő, alig néhány napja mondta meg nekem. Az ismerkedésünk után három hétre megkértem a kezét, s most épp a gyűrűk sürgetése ügyében jártunk az ékszerésznél, hogy menyasszonyomként mutassam be édesapámnak a kórházban. Egy-két nap múlva készen lett volna a gyűrűnk, de a sors úgy rendelkezett, hogy ne várjuk meg ezt a két napot.

Alighogy kijöttünk az ékszeréstől, kisebb vihar érkezése látszott, ezért siettettem Marikát, hogy szálljon fel a villamosra, igyekezzék haza, este én lemegyek hozzájuk, aput pedig hol-

nap, holnapután látogatjuk meg, immár a gyűrűt is felmutatva. Már készült felugrani, mikor hirtelen visszalépett:

- Józsi, én nem megyek haza. Úgy érzem, nagy hibát követtünk el. A gyűrűkért szaladgálunk, és apukád még nem ismer engem. Igaz, hogy ripsz-ropsz történik most minden, de nem tehetjük ezt. Menjünk fel azonnal a kórházba, hogy megismerhessen!

Felültünk a következő villamosra, és néhány perc múlva a kórháznál szálltunk le. A szokásos borraivaló lefizetése után a portás beengedett bennünket. Rohantunk az udvaron át az első emeletre. Személyes jó ismerősöm, dr. Pop Stefan főorvos úr azzal fogadott, hogy épp jókor érkezünk, talán az utolsó pillanatban.

Alig tudtam szóhoz jutni:

- Annyira súlyos az apám helyzete? Ilyesmire én nem gondoltam.

- Sajnos igen. Megkapta az altatóját, rövidesen el fog aludni. Aztán nem tudjuk, mi lesz.

- Istenem, de döbbenetes helyzet!

Rohantunk a kórterembe.

- Kezét csókolom, apu.

- Kezét csókolom, Józsi bácsi.

Édesapám olyan halkán fogadta a köszönésünket, hogy alig hallatszott, s a szeme Marikán akadt meg, akit életében nem látott. Marika nagyon jól nézett ki, lilás rózsaszínű ruha volt rajta.

- Apu, bemutatom a leendő feleségemet, rövidesen a gyűrűs menyasszonyom lesz.

Marika könnyezve csókolta meg haldokló apámat, és megsimogatta. Bemondta a nevét.

Édesapám végigmérte élete utolsó tekintetével leendő menyét, még volt annyi ereje, hogy egy kicsit billentsen a fején, s már teljesen eltakarták szemét az örömkönnye, mikor intett, hogy hajoljak felé. Talán már nem is látott, csak elképzelt engem, mikor a fülembe súgta:

- Nagyon örülök, hogy nem egy cifra lányt választottál, hanem egy ilyen helyeset. Isten áldjon meg benneteket!

Ez volt életének utolsó mondata, ez az atyai áldás. Behunyta a szemét, és az altató hatására el is aludt.

Reggel hét óra körül halt meg, kedvelt lánya, Mária húgom karjaiban. Ő fogta le a szemét.

Ki merné azt mondani, hogy nincs Isten az égben?

Augusztus 30-án temettük el, és szeptember 8-án tartottuk az eljegyzésünket, Petőfiék esküvőjének évfordulóján, ahogy korábban elterveztük. A legnagyobb csendben és zártságban. Óriási szívfájdalommal és kimondhatatlan nagy örömben.

De örökké bántani fog, hogy édesapám már sohasem láthatta meg három szép fiúgyermekünket, annyira óhajtott kis unokáit.

Miskolc, 1993.

Édesanyám gyönyörű szíve

A szép szív - azt is mondhatnám: a lélek - elsősorban születési adottság, amit mindenekelőtt a családban lehet továbbfejleszteni.

Szegényparaszti származású édesanyám dúskált a lelki szépségekben, s ki tudja, hanyadik ősünktől kapta ezt a gazdagságot. Talán az Árpád-korból hozta magával a szépség ösztönét, de úgy, hogy közben minden ősünk hozzáadott valamit a felgyülemeléséhez. Csak így juthatott belőle mindannyiunknak, anyám négy gyermekének. És akkor hol van az apám öröksége, amit szintén a néptől kapott?

Kikíváncozik belőlem két gyermekkori történet elbeszélése.

A 30-as évek első felében, talán 1934-ben, a belényesi román nyelvű Samuil Vulcan Gimnázium tanulói és tanárai megtekintették a Pál utcai fiúk című magyar filmet. Ott szorongott köztük egy sovány, szőke kisdíák is: én. Magamba szívtam a film minden mozzanatát, Nemecek játszótársa lettem magam is.

Hazaérkezésem után keserves zokogásban törtem ki. Édesanyám megszeppent, el sem tudta képzelni, mi bajom lehet, hiszen nem is szólt hozzám senki.

Kivallatott.

Elmondtam neki, hogy a film hatott rám, azért sírok.

Rávett, hogy meséljem el neki a film cselekményét.

Én mondtam, csak mondtam a cselekményt, s egyszer észrevettem, hogy édesanyám együtt sír velem. Nem olyan szívszaggatóan, mint én, hanem diszkréten, finoman, és úgy hallgatta a filmen történetet, hogy közben meg-megsimogatott.

Csak négy elemije volt az édesanyámnak, - legalábbis így tudom - ákombákom betűkkel írt. Soha pedagógiát nem olvasott. Honnan vette azt a pedagógiai érzéket, hogy engem meghallgasson? Türelmesen cselekedte, abbahagyva munkáját is.

A cselekmény elmondása után kijelentette, hogy a film nagyon szép volt, s hogy együtt érez Nemecek szüleivel, barátaival.

Én teljesen megnyugodtam, anélkül, hogy a filmről megfeledkeztem volna.

A valóságban az történt, hogy édesanyám osztozott a fájdalommban, átvette nyugtalanító terhem felét, s a megmaradt részt már elviseltem.

Az évek teltek, már negyedik diák voltam, beléptem a veszélyes kamaszkorba. Nevetgélve érkeztem haza egy ragyogó tavaszi délutánon. Édesanyám megkérdezte, hogy min nevetek.

- Megvertük a rabbi fiát - mondtam. (Vagy a rabbié volt, vagy a sakteré, már nem emlékszem, talán a rabbié.)

- Mit mondtál? - támadt rám az anyám. Egyszeriben kihoztam a sodrából, nem lelte helyét a kis konyhában.

Én folytattam:

- Fent jártam a városban, s találkoztam a főtéren öt-hat román évfolyamtársammal. Nagyon hangoskodók voltak. Megkérdeztem, hogy hová sietnek annyira, de nem kaptam tőlük határozott választ. Menjek csak velük, majd meglátom később, de biztos lehetek benne, hogy jól fogunk szórakozni.

A zsidó utcába értünk, és épp ott találtuk a rabbi fiát, élelmiszereket vitt haza. A társaim üldözőbe vették, és jól elagyabugyálták, meghúzogatták a pajeszét is. A megrémült gyerek valahogyan kiszabadult, és fejét vesztve menekült hazafelé. Közben kijött a rabbi, és rémült kisfiát magához szorította, simogatta. Nem szólt az semmit, csak fájdalmasan végignézett rajtunk. Mi még mindig kacagtunk, és visszafordulásunk után is egész úton azt hajtogattuk nevetve, hogy ezt a fiút aztán jól elintéztük.

Ilyen hangulatban állítottam haza.

Édesanyám rémülten hallgatta a színesen előadott történetet, de végighallgatta. Már nem az az ember volt, akivel a belépésemkor találkoztam. Akkor még vidámnak látszott, s talán boldognak is, hogy hazajöttem. Most eltorzult az arca, és sírt. Jobban, mint amikor Nemecek történetéről beszéltem. Akkor az örömtől is sírt, nemcsak a meghatódottságtól. Örült, hogy szép lelkű gyermeke van. De most nem volt minek örülnie. Szenvedett miattam. Ahogy szemével méregetett engem, olyan volt a tekintete, mint a rabbié: fájdalmas és lenéző. A csalódás ráncai formálták át jóságos tekintetét szenvedővé. Hogy tudtak vádolni ezek a szemek!

Majdnem a föld alá süllyedtem szégyenemben; ráeszméltem, hogy szörnyű dolgot cselekedtem.

Édesanyám, mintha mentséget keresne számomra, megkérdezte:

- Te is ütötted azt a fiút?

- Én nem, csak nevettem, ugrándoztam. Nevetséges volt az a gyerek, annyira megijedt.

Az utolsó mondatot kár volt kimondanom, mert tudtam már, hogy szemenszedett hazugság. Éppen hogy nem volt nevetséges a rabbi fia.

Édesanyám nem hagyta ki a kínálkozó nevelési lehetőséget, sírva oktatott:

- Tudod, hol van most apád? Kainnál, a fűszeresnél. Hogy pénzt kérjen tőle kölcsön. Nem is akármennyit. Annak ellenére, hogy adósai vagyunk. Még nem fizettük ki a havi tartozásunkat. Lőkös Bandinál, a magyar kereskedőnél nem mert próbálkozni, pedig tőle is szoktunk vásárolni. Meg az gyengébben áll. Ha nem fizetjük ki a nagyváradi textilkereskedőnek a tartozásunkat, lefoglalja a kis raktárunkat, s mehetünk koldulni.

Még hozzátette fájdalmasan:

- Csavargó lett a fiam. Ezt tanultad a hittanórán?

Nagyon elszégyelltem magam. Hozzáléptem, és alázatosan megkértem, hogy bocsásson meg nekem, nem fogok többé így viselkedni.

És együtt szenvedtem vele, átvettem fájdalmának egy részét.

Imádságoskönyv és rézmozsár

Furcsa képzettársítás ez, tudom. Első pillantásra azt a látszatot kelti, hogy a szürrealistákra jellemző szokatlan képkapcsolásról van szó, amely az értelem ellenőrzésétől mentes: a két fogalom véletlenül került a tudatomba, és azonnal berögződött hirtelen elfoglalt helyén.

Nem ez történt. Édesanyám egykori öreg imádságoskönyvét forgatva jutott eszembe, hogy van még egy ilyen, tőle örökölt családi ereklyém: a rézmozsára. A két fogalomnak tehát csupán annyi a közös szürrealista vonása, hogy egy hangulati hatás hozta őket össze.

A Szikszay-féle öreg imádságoskönyv épp most százéves, 1897-ben adták ki Debrecenben. Édesanyám a nagyapámtól kapta, aki 1936-ban halt meg, körülbelül 70 éves korában, és nagyon istenfélő emberként tartották számon. Alkalmi imádságokat tartalmaz, mondhatni minden elképzelhető alkalomra.

Nagyapám nagyon előrelátó ember lehetett, mert jó anyám érte imádkozott hosszú éveken át elsősorban, nem lévén még más halottja. Ez az imádkozás három napig tartott minden évben, december 29-től 31-ig, nagyapám elhalálózásának napjától kezdve a temetése napjáig, és mindig késő este.

A Máté Evangéliuma 6. része szerint így oktat Jézus: „És mikor imádkozol, ne légy olyan, mint a képmutatók, akik a gyülekezetekben és az utcák szegletein fennállva szeretnek imádkozni, hogy lássák őket az emberek. Bizony mondom néktek: elvették jutalmukat. Te pedig amikor imádkozol, menj be a te belső szobádba, és ajtódát bezárva imádkozzál a te Atyádhoz, aki titkon van; és a te Atyád, aki titkon néz, megfizet néked nyilván.”

Édesanyám mindhárom estén megvárta a lefekvésünket, s a konyhába vonulva kezdte el az imádkozást, ami éjfélig is elhúzódhatott. Nem is sejthette, hogy nem teljes titokban folyik ez az áhítatosság, mert én egyszer észrevettem a vékony függönyön át, hogy sír valamiért, s miután rájöttem, hogy az édesapját siratva imádkozik, attól kezdve minden évben lefigyeltem több mint három évtizeden át. De csak lefigyeltem, illetve tudomásul vettem, aztán visszafeküdtem a szobai ágyamba, tiszteletben tartva istenes elzárkózását. Sohasem sejtette, hogy figyelem őt, pedig minden évben közölte velünk: ma tíz, húsz, harminc éve halt meg a gyantai nagytatátok.

Nagyanyám halála szaporította meg ezt az áhítatos imádkozást, majd a húgom betegsége, aztán a halála 1970-től, s az utóbbi tizenegy évig tartott, édesanyám haláláig.

Az utóbbi években nagyon szerettem volna tudni, hogy melyik imádságot mondja el évenként (s még ki tudja, hányszor) Mária húgomért, s rájöttem, hogy a betegségére nem talált külön imát, ezért minden alkalommal valamennyi gyermekéért, mind a négyünkért imádkozott. Ennek az imának a befejező része a következő:

„Szent Felségednek ajánlom az ő világi életüket is. Viselj gondot őreájok, tápláljad őket, adj nekik egészséges testet, tartsd meg tagjaiknak és elméjüknek épségét, őrizd őket minden szerencsétlenségektől, parancsolj a te angyalidnak őfelőlök, hogy kezökben hordozzák őket, és fordítsanak el róluk mindennemű veszélyeket.

Az ő jövődöbeli világi állapotjukra nézve is könyörgök szent Felségednek. Nem kérem azt, hogy nagy kincset és gazdagságot adj nekik e világon; mert ha téged félnek, elég gazdagok lesznek, anélkül pedig mit használna nekik, ha mind az egész világot megnyernék is? Hanem csak azt kérem, hogy adj nekik módot, erőt és alkalmatosságot valamely tisztességes állapotra és hivatalra, amelyben jó lelkiismerettel foglalatostkodván, eledel és ruházat nélkül ne szűkölködjének, hanem tisztességes táplálkozásuk legyen, és legyen tehetségök arra is, hogy segíthessék a szűkölködköket. Uram! hallgass meg és teljesítsd ezen szíves kéréseimet a te véghetetlen irgalmasságodból, a Jézus Krisztusért. Ámen.”

Édesanyám 16 éve halott. Azóta én imádkozom titokban a családi évfordulókon: őérette, nagyapámért és a többi halottunkért. Abból a régi imádságoskönyvből, amelynek számos lapja kiesik már, de még mindig egész, és minden lapján ott látom édesanyám ujjainak nyomát. Meg a nagyapámét. Lehetséges, hogy az enyémet is már. Csak azt szeretném tudni: titokban imádkozom-e? Mert nem kizárt, hogy a vékony égi függönyön át ő is megles engem, és velem mormolja régi imádságát: nagyapámért, nagyanyámért, mindnyájunkért. A világ végezetéig? Az sem kizárt.

És a régi rézmozsár, amelyet szintén örökölt édesanyám? Az is felér egy imádkozással. Körülbelül 70 éve ismerem a hangját. Nincs ennél csengőbb hang a világon. Az édesanyám mellett a nagyanyám és az ő nagyanyja is csengeti nekem. Az már a „szépanyám” üzenete. Ki tudja, milyen magasról? Onnan, ahová mindig is vágytak síró imádkozásuk közben.

Miskolc, 1997. január 15.

Gyöngytyúkleves

Abban a vallásos családban Isten áldásának tekintették a gyermekeket, s küldte is Isten egymásután őket, három fiút és három leányt, hogy a harmonikus arány meglegyen köztük.

A szülők kistisztviselők voltak, még a családalapítás előtt húzták tető alá háromszobás házukat, amelyre hitelt is felvettek, mert a pénzkuporgatással sohasem juthattak volna el idejében a kívánatos megindító összeghez. Így aztán minden lej helyét háromszor is meg kellett fontolniuk, nehogy elhibázott helyre kerüljön, és lelkipurdalást eredményezzen.

A második világháború aztán alaposan feladta a leckét: ember legyen a talpán, aki ennyi gyerek eltartásáról gondoskodni tud! Az élelmiszeradag mennyisége napról napra fogyott, a minőség változására már fel sem figyeltek; csak az volt a fontos, hogy a gyomor tele legyen, aztán háromnegyed részig legyen megpakolva, később már csak félig.

A napi kenyéradag elosztását a két kamasz fiú ellenőrizte. Ők néhány dekával többet kaptak a kicsinyeknél, de nem tudták volna elviselni, hogy kettejük közül akármelyik adagja is többet nyomjon, ezért gyakran lemérték az adagjukat.

A kenyéradag folytonos zsugorodása a málékenyér mennyiségének finom növekedését eredményezte, aztán az is megállt a növekedésben, mintha megbabonázták volna. A puliszkafőzés népszerűsége rohamosan emelkedett, mert hamar lehetett elkészülni vele; nem jó az, ha a főzés szaga - bocsánat: illata - sokáig kínozza az éhes embereket. Persze itt is adódtak problémák: Jani és Lajos, a két kamasz meghúzta a vonalat a kiürült fazékban: eddig én kaparom ki, innentől kezdve te, ne is próbálj belepiszkálni az én részembe.

- Egyétek a kenyérhéjat, gyerekek - biztatta őket az édesanyjuk -, majd meglátjátok, milyen szép piros lesz az arcotok meg az ajkatok tőle! Az ajak hangoztatása nagyon fontosnak bizonyult a biztatás elhihetőségének igazolására, mert az arcok pirosodását nehezebben lehetett volna bizonyítani.

Nagy tekintélye volt a kenyérhéjnak a köménymaglevesben is. A kamaszocskák itt is megszámozták: nem jutott valamelyiknek több? Csak magukkal törődtek, mert látták, hogy a kisebbeknek kisebb a joguk. Előbb a szőke héjakat ették mindannyian, vagyis a világosabb darabokat, aztán a barnák következtek, végül a feketék, az égettek.

- Neked már nincs szőkéd egy se, nekem még három is van! - mondta az egyik csöppség.

Ezen aztán derülni lehetett. Meg sok egyében. Mikor Manyika megbetegedett, erősen lefogyott, és feküdni kellett, neki reggelenként egy pohár tej is kijárta, amit a húgocskája hozott be neki, ilyen szavakkal költögetve:

- Ci cic! Cicus, itt a tejed!

- Köszönöm, Bébicske, te nem kóstolod meg?

- Majd ha én is beteg leszek.

Így aztán kialakultak a nagy nélkülözésben a becenevek: Cicus, Bébicske, és így tovább.

Cicus a tej elfogyasztása után befordult az ágyában, és jól kialudta magát, pihenésének pedig megvolt az eredménye: hamarabb épült fel a betegségéből.

Mamika szíve majdnem megszakadt a fájdalomtól, mikor a kétéves Klárika gyengélkedett, s neki titokban kalácsot sütött. Szigorúan csak neki, mert azzal a mennyiséggel igazán nem lehetett volna előhozakodni. A többi gyereket így szerelte le:

- Ne gyertek most be a szobába, mert zavarjátok Klárit az evésben! Láttátok, milyen nehezen eszik.

A félrevezető szavak, a játszadozások és a nevetgélések csak félig-meddig terelték el a figyelmet a család éhezéséről, a legnehezebb helyzetek sokkal komolyabb s egyben fájdalmasabb lépéseket követeltek meg s újabb félrevezetéseket. Nem volna szép megkerülni az égiek közbelépését sem, mert ugyan ki küldte volna el a vadász Fábián bácsit, a jó szomszédot az ínséges házba, ha nem az Úr angyala:

- Szomszédasszony, nem szégyen az, ha egy családban sok gyerek van, az Isten áldja meg valamennyiüket. Bár nekem volna ennyi gyerkem, de nekünk nem lehet, szerencsétlenségünkre. Nézze, mi is nagyon nehezen élünk egyik napról a másikra, de azt mondja a feleségem, ezen a sok aranyos gyereken valahogyan segíteni kellene. Az első világháború után ők varjúhúsból is főztek levest, hogy az éhhaláltól megmeneküljenek; mi lenne, ha megbeszelnéd ezt Énekesnével? Hát ezért jöttem.

A sokgyermekes édesanya megfontolóra vette az elhangzottakat:

- És mit mondott a kedves felesége, milyen íze volt a varjúlevesnek?

- Ettek már különbet is, de az éhenhalástól így menekültek meg.

Énekesné meghányta-vetette, alaposan átgondolta a dolgot. A helyzetük már katasztrofálissá vált, és ilyen körülmények között csak egy dolog számított: a megmaradás.

- És hogy fogjuk meg a varjakat, milyen tanácsot ad?

- Megfogni? Ne tessék már viccelni velem! Annyi van itt, a város végén a kertekben, a víz partjáról ne is beszéljek, hogy tucatszámra lövöm le őket. Próbálja meg a varjúlevest!

A gyerekek el sem tudták képzelni, mi az a sok lövöldözés a közelükben meg odébb is. A sörétek süvítésére is felfigyeltek. Fábián bácsi annyi varjút hozott egy zsákban, hogy alig fért el a nagy kék fazékban. A gyerekek a nagymamáéknál tartózkodtak a kopasztás idején és a főzés elején, mit sem tudtak a történekről.

És mit ad a sors! A szegény embernek a titoktartáshoz sincs szerencséje. Épp most jött az egészségügyi nővér, Ágostonné, családlátogatásra? Máskor nem jöhetett? Azért küldték ki sürgősen a nagy télben, hogy szemügyre vegye: valóban olyan nehezen él ez a család, hogy a gyerekek egészsége veszélyeztetett? Azt beszélnek róluk.

Feltűnt neki, hogy különös szag árad a nagy kék fazékból. Anélkül, hogy engedélyt kért volna rá, felemelte a fedőjét, és megdöbbenéssel állapította meg:

- Énekesné, ez valamiféle varjú lehet!

A családanya könnyezve erősítette meg:

- Igen, ez varjúleves. Ilyet még nem ettünk, de most megpróbáljuk. Mert higgye el, kedves nővérke, a csöppenő juttatások nálunk már nem sokat jelentenek.

Később a gyermekek megérkezése okozott újabb helytállási jeleneteket:

- Anyu, mi van a nagy kék fazékban? Olyan különös szaga van.

Énekesné minden lelkierejét és színészi képességét összeszedve elkacagta magát:

- Egy kis meglepetést akartam csinálni nektek, azért nem mondtam meg. Gyöngytyűklevest fogunk ebédelni sok hússal. A hasatok is félreáll majd tőle, ha megeszitek. A kutya vigye el! A húst mindig csak mások egyék meg?

Ízlett is, nem is. A kiéhezett népség a „gyöngytyűkkészletet” mind megette...

A háborús időket békés napok váltották fel, az élet fokozatosan könnyebbé vált, s a gyermekek mind felnőttek. Ki mesterséget tanult, ki diplomát szerzett. Még főiskolai végzettséget is.

Nincs is annyi vidámság sehol, mint itt, ebben a nagy családban, ha a hét végén nemcsak az egykori gyerekek, hanem az unokák és a dédunokák is összeülnek.

Az öreg szülők hatvanadik házassági évfordulóján rendezett összejövetelkor Jani nevetve kérdezte meg:

- Mamika, mi lesz ma ebédre? Milyen leves?

Énekesné tudta, hogy mire megy ez a nevetés, ezért a kérdést fuldokló nevetéssel válaszolta meg:

- Hogy mi lesz, fiaim? Az első fogás finom varjúleves lesz.

És határtalan boldogsággal tálalta fel a teraszon megterített hatalmas asztalra a nagyon is finom, igazi gyöngytyűklevest.

Miskolc, 1997. január 4.

Anya és gyermeke

Már házasságának első évében eldöntötte, hogy gyereket akar. Jól megfontoltan született ez az elhatározása, miután több tényezőt is összevetett férjével. Huszonnyolcadik évükben jártak mindketten, ha fel akarják nevelni gyermeküket jó erőben, nem késlekedhetnek tovább. Két gyereket szerettek volna, de mivelhogy egyszobás lakásban laktak, s a fizetésük is meglehetősen kevés volt, az egyikről le kellett mondaniuk.

Egészséges fiúgyermekük született, s ahogy növegett, kacagása betöltötte szegényes lakásukat, boldognak tudták magukat. A kis Sanyika gondoskodott róla, hogy beszédével, viselkedésével, gyermeki csintalanságaival emlékeztetéssé tegye számtalan napjukat, mondogatták is mindig egymásnak: ha ez a gyerek nem volna, nem is tudnák mivel feledtetni sok hajszolással járó életüket, kiszolgáltatottságukat. Mert Romániában nem volt egy 56-os forradalom, hogy kiharcoljon bizonyos jogokat, Ceausescu kemény diktatúrája semmiben sem különbözött a sztálini időktől. Sok nő, még a gyermekes asszony is két- meg háromváltásos műszakban dolgozott, a férfiakat meg esztelen gyűlésekre, tanfolyamokra kényszerítették, hogy ne legyen idejük se gondolkozni nehéz életükről: nehogy sztrájkokat szervezzenek, forradalmat robbantssanak ki a haza „legdrágábbnak” nevezett gyermeke, Ceausescu ellen, akit csak a kegyeltjei szerettek.

A magyarokat meg különösen elnyomták. Lebontották az erdélyi városok perifériáit, ahol többnyire magyar kertés házak voltak, nevetséges összegeket fizettek ki értük, s azzal, hogy

hatalmas bérházakba kényszerítették a fedél nélkül maradtakat, megteremtették a vegyes-házasságok lehetőségét, az asszimiláció legbiztosabb törvényes formáját.

Így kerültek Halász Jánosék is egy tízemeletes bérház legfelső szintjére, ahol nyáron a hőség elviselhetetlen, télen pedig a hideg széllel kellett megbirkózniuk és igen gyakran a vízhiánnyal is, ha a nyomás minimálisra csökkent.

Sanyika produkálta magát szüntelenül, mintha tudta volna, hogy az ő létezése és viselkedése kulcskérdése ennek az életnek, feledtetés nélkül az emberek itt halálra ítéltettek.

Kétéves lehetett, mikor szülei levitték a játszótérre, hogy ismerkedjék meg a havazással, mert ilyet ő még nem látott. Korlátlan szabadságot kapott, s élt is a felkínált lehetőséggel. Azt sem tudta, melyik hópelyhet kapja el kis kezével a mellé és a rá hulló sok száz közül, s ha sikerrel járt az ügyeskedése, nem tudta elképzelni, hová tűnt el az a huncut valami, pillanatok alatt semmivé vált. A másik, a harmadik, valamennyi.

De nem tűnt el a már földre jutott iszonyatos mennyiség, legalább 30 centiméteres vastagságban borította be a homokos játszóteret. Ezt a szédítő fehérséget! Ez már nem játszik bújócskát velem, mozdulatlanul terül el a lábaimnál, azt csinállok vele, amit én akarok - gondolhatta csöpp eszével.

Mivelhogy jó vastagon volt felöltözve, szülei hagyták, hogy tombolja ki magát. Előbb belemarkolt többször is a mérhetetlen hóba, és szórta mindenfelé, élvezte uralmát a kiszakított hőmennyiség felett, aztán kószolgatva, ízlelgette, levonva azt a tanulságot, hogy a meleg tejeskávé mégiscsak jobb, ebből a fehér micsodából nem érdemes jóllakni.

- Hó, hó! - mondogatták a szülei, még mindig nem korlátozva gyermekük játszadozását.

Sanyika hanyatt feküdt a hóban, és hatalmas kacagások közepette kezdte betemetni magát vele. Pillanatok alatt eltűnt a hasa, a melle, de legalább olyan gyorsan vált láthatóvá ismét, mikor édesapja kikapta a hóból, s rohant vele egyenesen a liftház felé. Lett olyan ordítás, amilyen még sohasem volt, de Sanyika megtanulta, hogy hó is van a világon: puha, selymes hó, amellyel játszózni lehet.

Hanem a konyhába érve furcsa jelenet történt. Sanyika sértődöttségében hasra vágódott a linóleumos burkolaton, és úgy elterült rajta, mint egy élettelen béka. Még a szemét is lehunyta, hogy a felhajítás nagyobb legyen. Csak olykor-olykor nyitotta ki az egyik szemét, hogy meggyőződjék szülei viselkedéséről, de azok meg is nyugodtak mindjárt, látván a pislogó szemet, és fuldokló kacagással reagáltak az öklömnyi ember ravaszására.

Így teltek a napok gyors egymásutánban. Sanyika feledtette a szülők minden fáradtságát, hősies küzdelmét az egyre nehezebbé váló életkörülményekkel.

Az ember nem kerülheti el a sorsát. Halász János kőműves leesett az állványról munka közben, és ott pusztult el. Ez annak volt a következménye, hogy az Államosított Házak Gondnoksága mit sem törődött a munkavédelemmel, mint ahogy semmivel sem törődött az állam komolyan, ami pénzébe került. Ceausescu rengeteget költött a fegyvergyáraira, hogy a világ egyik jelentős exportőre legyen, erre építette az arab államokkal folytatott egész politikáját. Csak ő tudta, mibe kerül az a hatalmas román kémhálózat is, amely a világ legjobbjai közé tartozott, s amely a legfontosabb hadititkok ellopására igen sok esetben sikeresen vállalkozott. Ha átadta a Szovjetuniónak is a megszerzett adatokat, jó pénzt kapott érte. De az kellett az újabb befektetésekbe, a lepénzelésekhez, a román népnek semmi sem jutott belőle.

Halászné majdnem belepusztult férje elvesztésébe, mivelhogy szerették, megértették egymást. Fájdalmát csak fokozta kisfiának kilátástalan jövője, mert mit kezdhet most már vele, hogy

nevelje fel a reménytelen kisebbségi sorsban. Sanyika akkor 12 esztendő volt. Nem csoda, ha ilyen körülmények között teljesen felvillanyozta a Pesten élő nagynénjétől kapott levél. Mivelhogy ő is előzvegyült néhány éve, telepedjenek át Magyarországra, nála kényelmes lakásuk lesz, elférnének öten, hatan is benne. Magyarországon az élet könnyebb a forradalom óta.

Nehezen sikerült volna ez a vállalkozás, ha nem következnek be a történelmi változások. Előbb átszöktek mindketten, aztán itt is ragadtak, Halászné elfogadható álláshoz jutott egy élelmiszerüzletben, otthon is eladóként dolgozott. Sanyika egy általános iskolában továbbtanult, egy évet sem vesztett el az áttelepülésükkel.

Ám Sanyika kilépett néhány év múlva a gyermekkorából, Sanyi lett immár, s az édesapja hiányát fokozatosan a maga javára igyekezett kihasználni, egyre inkább kiesett édesanyja és jóakaró nagynénje irányítása alól. A főváros liberalista szennyében teljesen megfertőzte magát. Rendszeresen látogatója lett a diszkóknak, barátokat és barátnőket szerzett, akik kezdetben lenézték tartózkodó természete miatt, de mindjárt társaságukba fogadták feloldódása után. Nem kerülhette el a cigarettázást, mert a lányok is dohányoztak, s a szabad csókolózás mindenkivel: a szabad szeretkezés felé terelte lépéseit. Kiharcolta otthon azt a jogát, hogy késő estig, majd akár éjfélig is kimaradjon, vakációs napokon reggelig is. Barátaival az amerikai krimikben és horrorfilmekben élte ki magát, majd mikor a szobájába is sikerült egy használt színes televíziót szereznie, otthon is kiharcolta magának a szexfilmek megtekintési jogát. Édesanyja hiába igyekezett őt rávenni magatartásának felülvizsgálására, már tehetetlen volt vele szemben, falra hányt borsó lett minden próbálkozása.

- Nem gondolod, hogy teljesen megfontolatlan és erkölcstelen az az út, amelyen jársz? - kérdezte legutóbb is fia éjszakai hazatérése után.

- Ne nevettesd ki magad, anyám, te egy régi, elkoptatott utat ajánlasz nekem. Ha rendszeresen olvasnád az újságokat, tudnád, hogy a 15 éves diáklányok már nagykorúsítják magukat, olyan értelemben, hogy feladják lányságukat. Tegnap is megjelent egy ilyen cikk az egyik nappalban. Újságírók meginterjúvolták a lányokat az iskolájukban, s a 15 évesek is azt mondták, hogy ők a liberalizmus hívei, szabadon szeretkeznek, és kinevetik a 17-18 éves maradiakat. A tanáraiknak semmi ellenvéleményük nem volt, az igazgatónőjüknek sem.

- Mert behunyták a szemüket, nem akartak az újságírókkal vitába bocsátkozni, de még a feletteseikkel sem, féltették az állásukat. Aki ma konzervatívnak mondja magát, azt maradinak minősítik a liberálisok, egyszer s mindenkorra lejáratják. Van már barátnőd? Erre válaszolj nekem!

Sanyi elnevette magát:

- Persze hogy van. Csak nem nevettetem ki magam, mikor a lányok kerek perec megteszik az ajánlatukat.

Azon töprengett, hogy kimondja-e vagy sem, ami már régóta a fejében járt, aztán kimondta:

- Te is jól tennéd, anyám, ha gondoskodnál magadról.

- Hogy férjhez menjek?

- Vagy egy barátot szerezz.

Akkora pofont kapott, amilyennel eddig még nem találkozott, és édesanyja sírva vonult a szobájába, csak ennyit mondva:

- Ha édesapád látna, ő is belebolondulna!

Sanyi összeszorította a fogait, és mérges tekintettel nézett távozó anyjára, mint akit vérig megsértettek.

A viták egyre szaporodtak, s mindketten úgy érezték, hogy kibékíthetetlen ellentétek vannak közöttük, egyik sem fog engedni kifejtett véleményéből.

Halászné kimondhatatlan fájdalommal gondolta át eltelt asszonyéveit, anyaságának történetét, és emlékezéseibe tudatosan beépítette elhunyt férjével folytatott egykori beszélgetéseit, hátha tanácsot kaphatna tőle, akármilyen csekély eligazítást. A belenyugvást nem tartotta elfogadható megoldásnak, mert teljes vereségét jelentené, ámbar nem is egy vereség és egy győzelem lehetősége állt most egymással szemben, hanem egy szörnyű bukás nyújtogatta feléjük egyre hosszabbnak látszó csápjait, hogy mindkettőjüket megsemmisítse. Már arra is gondolt, hogy jobb lett volna talán Erdélyben maradniuk, ahol a korrupt amerikai szellem még nem hatalmasodott el annyira, mint Budapesten, s az egykori diktatúra nyomai mélyebben belevésődtek az agyakba; a Securitate maradványai még fékezőleg hatnak az állam polgáira, a közbiztonságot is valamelyest jobban fenntartva. Szíve majdnem megszakadt, ha fia születésére és első éveire merészkedett vissza gondolataiban: ahogy a mellére tapadt első napjaiban; ahogy elgügyögte első szavait, mikor még ki sem tudta mondani az „anyu” szót, a mássalhangzót kihagyta belőle. „Au, au!” - így lelkendezett jöttének láttán, két kis karját nyújtva feléje. Az első havazási jelenetet már nem idézhette fel elhunyt férjével, az ilyen kacagásos, boldog beszélgetések végképp megszűntek. Egyre inkább érezte, bele fog pusztulni szörnyű fájdalmába, elhagyatottsága nem képes ekkora kínok elviselésére.

Sanyi fokozatosan barátai befolyásolása alá került, és ilyen fokozatokban távolodott el egyre inkább hozzátartozóitól. Középiskolai tanulmányait elhanyagolta, utolsó évében osztályismétlésre bukkott. De ehhez már nagy mértékben hozzájárult a kábítószer-fogyasztás is, amelynek teljesen rabja lett. Már nem is élt érzelmi életet, ferde ösztönei diktálták életvitelét.

Egyszer úgy éjfél tájt került haza, erősen illuminált állapotban. Tudta, hogy édesanyja nagynénje elutazott, tehát nem számíthat a szokásos összehangolt vádaskodásra. Ám ezúttal elmaradt minden vádaskodás, mert édesanyját mozdulatlan állapotban a földön találta. Élettelenül.

Minden különösebb meghatódottság nélkül, bambán motyogta magában:

- Szívinfarktus? Agyvérzés lehet? Esetleg valami más. Úgy gondolom, a mentőket kellene értesíteni.

Lomha léptekkel indult el a telefonjuk felé.

Miskolc, 1997. január 18.

III.

Csipcsipcsiri és Csi

Csipcsipcsiri aranyos kis veréblegényke. Honnan tudom? Hát onnan, hogy naponként az emeleti ablakpárkányomról etetem, s két-három arasznnyira is megközelít, hogy a kenyérmorzsához és a kukoricatörmelékhez hozzájusson, volt tehát alkalmam alaposan szemügyre venni őt. De messziről is meg lehet különböztetni a hím verebeket a tojóktól, mert a tollazatuk színesebb, és gyönyörű szakálluk van. Vonatkozik ez a színesség minden madárféleségre, és nem ok nélkül való. A hím madarak azért olyan elűtően szépek, és azért tudnak énekelni olyan elbűvölően, hogy kisasszonyaik kegyébe kerülhessenek, mert ha nem így volna, megállna a világ, mármint az ő világuk, kipusztulna az egész madárállomány. A kakas szebb a tyúknál; a hím stiglic legalább hat színben pompázik, és szédületesen énekel, úgy pergeti a nyelvét, hogy elbűvöli még az embereket is; a csíz gyönyörű zöld mentét hord, sárgával kevertet, és szintén a szakállá adja meg teljes méltóságát; s ha megértésért eseng, még sírni is tud.

Csipcsipcsirit egy napsütéses reggelen fedeztem fel. Hogy az ablakpárkányunk körül ólalkodik, mintha kutatna valamit. Ha rászállt a párkányunkra, mindig azt csipogta, hogy csip-csipcsiri. Innen kapta aztán a nevét is.

Elhatároztam, hogy meg fogom szelídíteni őt, mert már tudtam, hogy ez nemcsak egy vágyálom, hanem megvalósítható célkitűzés is. A Louvre múzeum szomszédságában egy francia férfi a tenyeréből etette a verebeket, mint kisebb vályúból, s közben fűtűrészett nekik, társalgott velük. Ha egy francia képes volt megszelídíteni a madarakat, miért ne sikerülne ez nekem is. Jó adag kenyérmorzsát szórtam a konyhai párkányunkra, és becsuktam az ablakot, hogy felbátorítsam Csipcsipcsirit. Persze hogy észrevette a finom eleséget, el is fogyasztotta az utolsó szemig.

Másnap meglestem, hogy mikor tartózkodik a közeli bokorban, és fűtülés közben ismét morzsát szórtam az ablakpárkányra, de most már délben és délután is. A rendszerességet annyira megszokta, hogy kora reggel, amikor még üres volt a gyomrocskája, megjelent az ablakunkban, és nem győzte ismételtetni a maga mondókáját, hogy csip-csip csiri, ami azt jelenthette ezúttal, hogy kérek abból a finom kenyértörmelékből, s esetleg azt is, hogy komisz fráter vagyok, mit lustálkodom.

Nagy sértődöttségemben kinyitottam most már az ablakot, hogy szembenézzek vele.

- Te komisz Csipcsipcsiri, már pihenni sem hagyod az embert? Te biztosan korábban alszol el mint én, s ezért vagy olyan nagylegény; mit szólnál, ha este nem hagynálak elaludni? Persze ha tudnám, hol alszol!

Nagy csodálkozásomra nem repült el, hanem társalgott velem, s olyan jóízűen fogyasztotta a morzsákat, hogy nekem is kedvem támadt a reggelizésre.

Ma már mindennapos a találkozásunk és a társalgásunk, s mint mondtam, Csipcsipcsiri két-három arasznnyira is megközelíti a tenyeremet, de nem tudom rávenni, hogy rászálljon. Fűtülgetek neki, felmagasztalom az egekig, hogy ő a legszebb veréblegény a világon, meg hogy a napba bele lehet nézni, de az ő káprázata elszédít, - nem ér semmit, a világért sem eszik a tenyeremből.

- Na megállj csak, te kis haszontalan - veszekszem vele -, azért sem leszek francia, ezt tudomásul veheted, megmaradok magyarnak, de mindent elkövetek, hogy megszelídítsek.

Közvetlen mellettünk egy iskola van, s a reggeli órákban érkező gyerekek már tudják, hogy az ablakunkban madáretetés folyik, nagy érdeklődéssel figyelik a szokásos jelenetet. Nemcsak ők, hanem a szomszédok is.

Egyszer a madárkám másodmagával érkezett az etetésre, egy nagyon fürge, de egy szürkébb, egy színtelenebb verébkével, amely mintha kettőig sem tudna számolni, egy jó méterrel odébb szállt le, s ott riszálgatta magát, mérlegelve a helyzetünket: mármint a társa és a köztem kialakult jó viszonyt. Talán még féltékeny is volt rám.

- A nője! - jegyezte meg egy közeli szomszédom, akinek szintén feltűnt már a nagy barátkozás, mert mindennap az ablakunk alatt sétáltatta a kiskutyáját, hogy ne érje székrekedés, s az itt igazolta az ablakunk alatt, hogy gazdája aggályai feleslegesek.

- Hogyhogy a nője - kérdeztem a szomszédomtól -, miféle beszéd ez?

- Hát nincsenek megesküdvé - válaszolta nevetgélve -, s akkor csak a nője lehet!

Végigsértve éreztem magam, s a kis vendégmadaram is csak annyit tudott mondani rá, hogy csí, csí, és ez a szó aztán rajta is maradt. Csínek neveztem el.

Én meg csak bosszankodtam a továbbiakban is. Miért kell egy kismadarat ennyire megbélyegezni? Nem diáklány az, hogy az utcán csókolózzék!

Amiből aztán megtanultam, hogy a hirtelen megfogalmazott ítéletalkotások nem vezetnek mindig a kívánt eredményhez, mivelhogy nem tükrözik a valóságot. Mert lám, mi történt mindjárt az ablakbeli lakmározás után! Csipcsipcsiri és Csí a legközelebbi fán kötött ki, és ott csókolóztak-huncutkodtak.

De Csí akkor sem az a nő, akire a szomszédom gondolt, hanem mondjuk csak ki nyugodtan: a párja lett Csipcsipcsirinek. Úgy elgyönyörködtem benne, ahogyan építgették később a közös fészüket! Egyenesen a szobai ablakunk alatt, a panelillesztékek résében. Reggelizni meg ebédelni olyan rendszeresen jártak hozzánk, mintha előfizetőink lettek volna.

Úgy sejtettük, hogy két kis fiókát nevelgetnek, felváltva hordva a finom ételeket: gondolom, legyeket, apró bogarakat, levéltetveket, és sohasem tudtuk megállapítani, hogy még miket. A közelünkben lévő hatalmas nyárfákra repültek, és valami zöldféléket hoztak onnan nagy sietséggel: vagy rügyeket, vagy bogárféléket, s ami nagyon meghatott bennünket: ők, akik már majdnem a tenyerünkől ettek, sohasem repültek be a fészükbe az eleséggel, ha látták, hogy az ablakban vagyunk, annyira féltették kicsinyeiket. Csak a függönyünk hézagain figyelhettük meg lázas tevékenységüket.

Hanem a családépítés legszebb időszakában szörnyű csapás érte őket. Csí csak úgy egyszerűen eltűnt, már egy hete is elmúlt, hogy nem láttuk se kirepülni a fészekből, se hazatartani kicsinyeihez.

Csipcsipcsiri az eszét vesztette el. Napokig kereste eltűnt párját, állandóan csak csiripelve, fáról fára repülve, nagyobb területeket is felkutatva. Annyira nem tudott belenyugodni a nagy veszteségébe, hogy kezdetben még a fiókáiról is megfélemedezett, oda se hederített az éhezésükre. Később mégiscsak összeszedte magát, és egyedül etette őket. Síró csicsergéssel, szívszaggató fájdalommal.

Nem akartunk hinni a fülünknek, de még a szemünknek sem, mikor egy hét múlva fülsiketítő csiripelésre lettünk figyelmesek. Ilyet még sohasem hallottunk tőlük, vajon mi történhetett? Hát az, hogy Csí valahonnan, valahogyan visszakerült, de roppant szánalmas állapotban, a bal lábáról hiányzott a lábfeje, valamennyi ujja. Mintha egy gyufaszálra cserélték volna ki. Nem szégyellem bevallani: úgy megsirattuk, mintha családtagot gyászoltunk volna.

Csipcsipcsiri és Csi pedig egyre hordták a rügyeket és a bogarakat, még szorgosabban, mint azelőtt, bizonygatva madaraknak és embereknek: a családi boldogság a legnagyobb ajándéka az életnek.

Miskolc, 1997. november 27.

Ítéletidő

Azon a júliusi reggelen is szokásához híven ébredezett a város, és pislákolva kémlelte a gyorsan virradó eget, amely még semmi rosszat nem jelezve húzta félre fátylait, utat engedve az egyre jobban követelőző napsugaraknak.

A város teljes hosszában és széltében, de még az egész megyében is a béke honolt. Mit tesz a váradi ember egy ilyen megnyugtatóan csendes nyárközépi reggelen, kiváltképpen, ha szombat is van, s a gyárkémények bús szirénája nem szól és nem kötelez a gyengén megfizetett hétköznapi munkára? Hát készül a kiérdemelt sziesztára, ami ilyenkor nemcsak déli pihenőt jelent, hanem egész napot kitevő ejtőzést is, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a kellemes éghajlatú város szorgosan kínálja a szórakozási lehetőségeket: a Váradot teljes hosszában átölelő Körös mindenekelőtt, no meg a közelségben fekvő gyógyfürdők, akkora távolságra, amit az egykori kis gőzmozdonyok is egyetlen szusszanásra lefutottak.

Tegyük ám hozzá mindjárt: a július ötödiki elképzelések ezúttal csak vágyálmok maradtak, különösen azok számára, akik egész napra tervezték kiruccanásukat. Mert 17 óra 17 perckor olyasmi történt, amire a legöregebb váradiak is legfeljebb homályosan emlékezhetnek. Ítéletidő csapott le pillanatok alatt a mit sem sejtő városra. Koromsötét felhők rohanták le a napsugarat ontó eget sűrű villámlásokkal és dörgésekkel, menekülési időt sem hagytak a későn eszmélődőknek. A 90 kilométeres sebességgel száguldó szelek előbb csak mogyorószemnyi, majd mindjárt tyúktojás nagyságú jegekkel dobálóztak, jéghegyeket képezve a kapuk alatt, ahol a víznek nem volt meg a tetszés szerinti kirohanási lehetősége. A Bunyitay liget fái derékba törtek, vagy kettéhasadva kerültek el a földön, az utakat is eltorlaszolva. Hasonló pusztítás tizedelte meg a többi parkot, s az Ady-szobor közvetlen szomszédságában is egy kitépett faóriás hevert.

Nehéz volna leírni az egész város képét, s talán felesleges is, de nem mulasztható el az állatkert szemügyre vétele a mindössze hét percig tartó vihar idején és után.

Az állatok valamivel korábban észlelték az eget-földet kibillentő diszharmóniát. Az oroszlánok szorosan egymáshoz bújva figyelték ketrecükből az érthetetlen külvilágot, aztán két napig sem vizet, sem élelmet nem fogadtak el rémületükben. Két medve megpróbálta szétszedni a ketrec hátsó falát, de a vihar elültével abbahagyták a bontást.

Különös csoda folytán az állatkertnek mindössze egy lakója pusztult el, egy amerikai néma kacsa, amely a vihar ellenére sem hagyta el a fészket, mert megérezte, hogy kicsinyei rövidesen kibújnak a tojásokból. Így aztán sikerült megvédenie utódait a biztos pusztulástól, de őt magát szétroncsolták a dió nagyságú kíméletlen jegek.

Sokáig eltűnődtem ezen a hihetetlenül szép és emberfelettinek mondható példán. Emberfelettinek? Igen. Aznap olvastam az újságban ugyanis, hogy egy leányanya darabokra vagdosta kéretlenül világra jövő kisgyermekét, és úgy égette el.

Dolly

Isten jósága és bölcsessége számtalan esetben mutatkozik meg, például abban is, hogy részesevé tette az embert a teremtésnek.

Isten csak bennünket teremtett a saját képére és hasonlatosságára, mikor fejlett gondolkodóképességgel látott el bennünket, s Ő már öröktől fogva tudta, hogy az Isten-Jézus képében, tehát emberi alakzatban mutatja meg magát magának az emberiségnek.

De Isten szabad akaratot adott az embernek, hogy értelme legyen az életének. Cserében csak annyit vár el tőle, hogy bölcsen használja fel gondolkodóképességét. Ezért azonban felelnie kell.

Elnézem az újságban Dollyt, a genetikai manipulációval előállított bárányt. Ő nem egy normális újszülött, hanem olyan lény, amely sejtjeiben az anyjával azonos életkorú. Senki sem tudhatja, hogy meddig és hogyan él majd.

Kezdetben haragudtam Dollyra, aztán rájöttem, hogy ő egy ártatlan bárány, s inkább az emberre kellene haragudnom, aki Isten dolgaiban kontárkodik, s egyre inkább embertelenné válik, elállatiasodik. Érzéki vágyaira építi fel élete célját, de már az állatot is megfosztja az utódlás, a teremtés örömétől.

Az állat is szerelmes, násztánca is van. De az ember már nem tudja, mi a szerelem.

Vajon meddig fokozható még a pimasz emberi önzés és szemtelenség?

Te pedig, kicsi Dolly, vigasztald magad, hiszen mindenképpen az Égi Bárány szimbóluma vagy!

II. Fuxi

(Ezt az írásomat a kutyabarátoknak ajánlom.)

Nem, nem elírás, nem tévedés!

Nem II. Ramszeszről van itt szó, hanem második Fuxiról. Meg aztán mit! II. Ramszesz az egész бүдös életében nem fogott egyetlen patkányt - félt és undorodott tőlük; Fuxi pedig, ha jó formában volt, egyetlen nap alatt három-négy бүдös patkányt is fogott.

Ha volt XIV. meg XVI., összesen vagy 18 Lajos, akkor miért ne lehetne II. Fuxi is? Azoknak a régi királyoknak hol nem volt apjuk, hol két-három apjuk is volt, ahogy az uraknál szokás. Fuxinak nem volt csak egy apja, de abból nem csinált titkot sem az apja, sem az anyja, sem ő, kezdettől fogva. Az egész utca ismerte ezt a családi kapcsolatot.

Lehet, hogy egyesek máris kijavítanának: Fuxi nincs is, csak foxi van! Hát vegyék tudomásul: sok foxi van a világon, de Fuxi csak kettő volt! Igazán nagy Fuxi pedig csak egy. Aranyos kis fiúkutya.

Fuxi nem is volt foxi. Nem volt ő fajkutya, csak közönséges, kulákmentes népi kutya volt. De többet tudott, mint a legtöbb fajkutya, s ezzel bebizonyította, hogy nincsenek felsőbbrendű fajok. Az egész lénye, megjelenése egy politikai mondanivaló volt. Őt nem kellett megpolitizálni. Gyűlölte a fasiszta kutyákat, amelyek terrorista módszerekkel más kutyák fölé akartak kerülni, ezért mindent elkövetett, hogy ő maradjon fölül. Bátor és haladó kiállásaiért a sors mindig megjutalmazta őt. Szóval: meg tudta védeni azt, amiről úgy gondolta, hogy: az az övé.

Azért volt második Fuxi, mert volt már egy első Fuxink is, csak hogy azt a sintér elcsípte az utcán, és kifordította a bőréből. Mire kijutottunk a telepre, már se bőre, se szőre nem volt, de még mindig Fuxi volt nekünk, és megsirattuk.

Szoktak rendezni tücsök- meg bolhaviadalokat is. De hol vannak azok a Fuxi által rendezett patkánybemutatóktól. Ma patkányshow-nak mondanánk. Ki látta már megfeszülni a bolha izmait? Senki. Ha Fuxi kapargálás közben nekitámasztotta a földnek a hátsó lábait, majdnem kiugrott belőlük a sok-sok izom. Ilyenkor a patkányok úgy reszkettek lent, hogy rengett belé a föld is, mintha kisebb földrengésnek volnánk a szemtanúi.

Fuxi a rangsorban mindjárt a családtagjaink után következett. Amikor megkérdezte Schön bácsi a legkisebbik húgomtól - úgy hároméves lehetett -, hogy: „mondd csak, kislányom, hogy hívják a ti kutyákat?”, ő azt felelte, hogy Kun Fuxi. De csak egyszer. Mert az apám rákiabált, és azt mondta neki, hogy meg ne hallja még egyszer a szájából ezt a butaságot. Csak Kun Józsi, Kun Mária, Kun Eta és Kun Zsazsa van. Fuxi: Fuxi.

II. Fuxi velünk feküdt le este, és velünk kelt reggel. Csak hogy mi a szobában, ő meg a fűszekrényben, ahol külön bejáratú szobája volt. Ő egyedül aludt a szobájában, mi pedig négyen a mienkben. De hát mi nem voltunk „másodikok”.

Minden felkeléskor megnéztük, megsimogattuk, és közöltük vele, hogy nemsokára reggelizünk. Kétfogásos reggelit kapott. Előbb csak tejet. De úgy, hogy meg kellett várnia, amíg a cicánk megissza a fejadagját. A világért sem ment volna oda. Egyszer megpróbálta, de ráfizetett, az apám elnászpángolta. Azóta nem is kísérletezett. Még akkor sem lépett előre, ha a cica már odébállt az ivás után. Mert megtörtént, hogy az a bestia cica ismét visszakanyarodott, hogy Fuxit idegileg kikészítse. Még kéjelgett is ezen, doromboló hangokat nyögött, s a farkát egészen magasra felemelte. Szerencséje, hogy Fuxi kimondottan kutyapárti volt, mert a viselkedésére könnyen ráfizethetett volna.

- Mehetsz! - mondta az apám, és Fuxi úgy fellökte a cicánkat, hogy majdnem az ablakpárkányra esett.

Fuxi értette a szavakat. Ha nem azt mondta volna édesapám, hogy „mehetsz!”, hanem azt, hogy „oda ne menj!”, vagy „türtőztesd magad!”, egészen biztos, hogy meg sem mozdul. Ebből arra következtettünk mi, gyerekek, hogy tud magyarul. Angolul nem tudott. Hiába kiabáltuk a fülébe, hogy „London, London”, nem szólt semmit, csak vicsorította ránk a fogait. Bár ki tudja! Lehet, hogy a begyében volt még Trianon. Tiszta szerencse, hogy nem a franciák irányából faggattuk: belénk harapott volna.

Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy megtanulta később a „szendvics” szót, és erősen reagált rá.

A patkánybemutatók egy részét a Mariska néni kertje alatt rendezte, a patakparton. Megvoltak hozzá a maga gyökerei.

Mariska néni nagyon aranyos asszony volt. Kislegénykoromban mindig figyelmeztetett, hogy egyenesedjem ki, mert megpuklisodom.

- Józsi, drága, ugye nem haragszik, ha megkérem, hogy egyenesedjék ki? Nagyon meggörbítette a hátát.

- Köszönöm, drága Mariska néni, majd vigyázni fogok.

Mikor visszajöttem, megint megkért, és megint megköszöntem.

Erre elhatároztam, hogy valamivel később ismét elhaladok az ablaka alatt. Puklisan kezdtem direkt a menést, és lestem, hogy mikor akarja kinyitni a száját. Akkor szépen kiegyenesedtem, és megsimogattam a hátamat. Tetszett nekem, hogy ezúttal az enyém lesz az utolsó szó, abban az értelemben, hogy Mariska néninek nem lehet igaza. De Mariska néni megszólalt:

- Úgy ni! Látja, meg lehet ezt szokni!

A másik utcán tértem haza.

Mégsem a Mariska néni kertje alatti bemutatókról számolok be, mert ezek messze estek a cementhídtól, nem volt nagyszámú közönségük. Talán jobb lesz, ha egy Muszka Jancsiék melletti patkányshow-t ismertetek.

Jancsiék a híd túlsó végénél laktak, átellenben velünk. Ez volt a vesztük. A tavaszi áradások idején ugyanis a hullámok odacsaptak, és mindig leszakítottak egy kis darabot az udvarukból. A patak lecsendesedése után a gátakat ismét megerősítették, teletömték kővel, és várták a következő tavaszt az újabb hóolvadással. Közben imádkoztak, hogy nagy nyári esőzések se legyenek, s adjon az Isten nekik viszonylag nyugodt őszt is. Sok volt egyszerre ennyi kérés. Ha nem a nyár kezdte ki őket, akkor az őszt csapott le rájuk; ha az őszt csillapította étvágyát, azt csak azért tette, mert már megszánta őket, látván a nyarat. Muszkaék kissé káromkodások voltak, s ez is sokat rontott a helyzetükön. Csak azon csodálkozom, hogy a vécéjüket sohasem mosta el a patak, pedig ott volt a telek alsó végében, eléggé exponált helyen. Úgy látszik, nem ide vágtak a hullámok, hanem odébb vagy húsz méterrel. Flórika néniék kétszáz méterrel feljebb már nem voltak ilyen szerencsések. Az ő vécéjüket egyszer alámosta a víz, s az enyhe billenéstől az ajtaja is kinyílt, de Flórika néni nem rohant el azonnal, mert székrekedése volt - így magyarázta a szomszédoknak -, inkább kiszolgáltatta magát a közszemlének. Árvíz idején ez kétszeresen is hőstett. Egyrészt azért, mert elviselte a bámészkodókat, másrészt pedig kitette magát az életveszélynek.

De lám, megint elkalandoztam.

Nem is a Jancsiék gátjánál rendezzük meg a bemutatót, mert lehet, hogy Fuxi számára idegen volna ez a terep, a hídfő felső része. Olyan helyzet volna ez, mintha egy futballcsapat önként vállalná az idegenben való szereplést, és mondjuk 6-0-ás vereséggel térne haza. Ezért kössünk ki inkább a Puriék gátja mellett. Gyönyörű nyári délután volt, kitűnő látásviszonyokkal. A legapróbb halak is látszottak a vízben a hídról, s Puri, a brácsás a cigányzenekarban, épp nézte őket.

- Bálint bácsi - szóltam -, tele van a gátja patkányokkal. Négyet is láttam ma reggel. (Ilyenkor Bálint bácsi volt, nem Puri, ha vele beszélgettem.)

- Igazán? - kérdezte meglepetten. Négy patkány? Az nagyon sok, megesszik a csirkéimet.

- Hatalmas patkányok voltak.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem láttam csak egyet, s az is közepes nagyságú volt, de számolnom kellett azzal, hogy a kutya majd nagy rongálásokat végez a gátfonatokban, amelyek már elég korhadt állapotban voltak, meg kell indokolnom tehát a rombolásunkat.

Megkért, hogy hozzam el a kutyánkat, ha nincs kifogásom ellene. Számoljak azzal, hogy nekünk is vannak csirkéink, s a patkányok hol ezen, hol a másik oldalon grasszálnak éjjel.

Megkerestem Fuxit. Az árnyékban aludt, de úgy, hogy a száját is nyitva tartotta. Nem zavartam meg, vártam, hogy magától ébredjen fel.

- Fuxikám - mondtam a szemébe nézve -, vár most bennünket egy kis kaland. Micsoda butaságot beszélek. Nem is kaland ez, hanem egy hősies munka, ami rettenetes erőfeszítést igényel tőled. Vállalod?

Olyan értelmesen leste a tekintetemet, hogy fényképezni kellett volna.

- Fuxikám, aljas patkányok leselkednek ránk, hogy megegyék a csirkéinket. Hagyjuk ezt? Mi a véleményed?

Mikor meghallotta a patkány szót, egyből felugrott, és lerázta magáról az utolsó porszemet is. Készen állott a bevetésre.

Elindultunk a patak felé, és nem tudott határt szabni az örömeinek. Hatalmas köröket írt le útközben, s időnként meg-megállt, hogy a két első lábát felemelve érzékeltesse ezt velem. Magától is elment ő gyakran vadászgatni, de ha velünk jöhetett, sokkal nagyobb volt a kedve. Ezeket a vadászatokát vétek lett volna nem látni, és ezt maga is tudta. Különleges hangokkal közölte velem, ugrádozások közepette, hogy ő mindent megtesz a siker érdekében, bízzam csak benne. Én már ismertem a szava járását, tisztában voltam a megfeszítéssel. Ha ő tanulgatta az én nyelvemet, nekem is viszonznom kellett hasonló ambícióval.

Nem a Puriék oldalánál ereszkedtünk le a vízhez, hanem a mi oldalunkon, hogy nagyobb legyen a látványosság. Fuxinak ugyanis át kellett úsznia a vízen, hogy gladiátori harcát elkezdhesse. Nem volt nagy a víz, az utat helyenként talpon is megtehetette.

Megálltunk a patak partján, hogy még egyszer szembe nézzünk egymással, s hogy megad-hassam az utolsó útbaigazításokat. Mintha edző lettem volna valamelyik sportegyesületnél, s a kis játékosom a szavaimon függne.

- Átmész a túlsó oldalra, és kiszaglászod a szállásukat. Rád bízom, hogy melyik lyuknál kezd el a munkát, de amennyire lehet, kíméld magadat! Tudom, hogy csacsiság ilyesmit mondani, mert te bagózol a félmunkára, de hát légy óvatos mégis, nehogy megsérülj, megsebesülj. Mehetsz!

Az ágyúgolyó elszégyellhette volna magát, látva a kiugrását s az ügyes átkelését a vízen. Sűrű buborékok jelezték rohanásának útját és iszapos fellövellések. Fuxi örült morgással és ugatással vetette rá magát a gátfonatokra, s mindamellett jól átgondoltan kezdte el tevékenységét: végigszaglászta előbb gyors futamokkal az egész gáthosszat, aztán eldöntötte, hogy melyik részen kezdje el a kapargálást. Ő nem látta még, hány ember leselkedik rá a hídról; akik arra haladtak, mind megálltak. A szomszédok értesítették egymást a nagy látványosságról - mint mindig -, s igyekeztek a legjobb helyeket elfoglalni a híd korlátjánál, ügyelve arra, hogy egyetlen mozzanatát se szalasszák el a várható összecsapásnak.

Fuxi vonyított, toporzékolt, el-elrohant a többi lyukhoz is, nehogy ott meneküljenek el a gyűlölt férgek. Egy közepes nagyságú patkány kiugrott az odújából, és a kutya oldalánál süvített el, óriási szerencséivel bújta bele a következő lyukba, s minthogy biztos menedéknek látszott a helye - legalábbis egyelőre -, Fuxi az abbahagyott ásási helyhez ugrott vissza. Közben tépte, zúzta a korhadtt gallyakat - némelykor elég vastagokat -, hogy minél kényelmesebb, hozzáférhetőbb helyet teremtsen magának az ásáshoz.

Egy óriási patkány - úgy látszik, nem volt más megoldása - fejest ugrott a vízbe, eszeveszetten menekült a túlsó partra. Hullámozott háta fölött a víz, s tájékozott a szája, mikor kilépett a partra, hogy elrohanjon két méterre tőlem egy újabb búvóhelyre. Sikert is megmenekülnie, nem érte utol a kutyám. Pillanatok műve volt az egész. Egy újabb nagy patkány ugrott a vízbe, de ez már szembetalálta magát Fuxival, mert gyors mozdulattal megragadtam a kutyát, és eléje dobtam. A vízben találkoztak, s olyan harc alakult ki köztük, hogy a nézők már tomboltak a

hídon izgalomukban. Teljesen megtelt a hídnak ez a része. Már-már úgy látszott, hogy megmenekül ez a patkány is, mert sikerült kiugrania a partra. Igen ám, de a kutya a nyomában volt, s a száraz, kemény parton gyorsabban futott, a patkányt utolérte. Újabb rövid harc alakult ki köztük, aztán letiporta a patkányt, s a másodperc töredéke alatt elkapta a hátgerincét. Megrázta, verdeste örült vadságában. Végigropogtatta a nyakától a farkáig, s miután meggyőződött róla, hogy már nem él, eldobta, mint egy értéktelen rongyot.

- Fuxi! - ordították az emberek a hídról, és tapsoltak örömben.

A siker teljes volt tehát, s minden bizonnyal megnövelte Fuxi piaci árát. Kilner hentes már egy éve szerette volna meggyőzni apámat, hogy adja oda a kutyát a legnagyobb, legkövérebb disznójáért. Szó sem lehetett róla. Most már két kövér disznóért sem adtuk volna oda - talán háromért sem.

Fuxi nem akarta abbahagyni a patkányok üldözését, de megfogtam, s magamhoz szorítottam, úgy vittem haza; nehogy túlságosan kimerüljön a vadászásban. Megsimogattam és közöltem vele, hogy rendkívül elégedett vagyok a munkájával. Elláttam bőségesen étellel, hadd tudatosuljon benne még jobban, hogy ez a lakmározás a lelkiismeretes munka következménye.

II. Fuxi családuknak minden tagjához ragaszkodott, de Eta húgomat szerette a legjobban, mert tőle kapta a legtöbb dédölgést, s valószínűleg a legtöbb kolbászt is. A viláért sem engedte, hogy valaki is a húgomhoz nyúljon. Egyszer az édesapámra is ráugrott a védelmében. Ami igaz, igaz: jobb dolga sehol sem lehetett volna a világon, legalábbis eddig, s a jó dolgát első-sorban Etának köszönhettem. Mikszáth azt írta egykor egy Merkuj nevű kutyáról: „Okos kutya az, megérdemli, hogy nem lett belőle - ember.” A mi kutyánkról is elmondhattuk ezt. Okos volt. Tudta, hogy hol kezdődik a hála.

Aztán szörnyű évek következtek. Egy disznóvágás alkalmával II. Fuxi az üst körül ólálkodott, és ráfröccsent a forró hurkalé. Leforrázta jobb oldala felét. Olyan vonyítást rendezett, hogy az egész utcát megzavarta. Rohantak az emberek hozzánk, és aggódva kérdezték, mi történt a kis jószágunkkal. Az volt a többség véleménye, hogy nem szabad tovább kínozni a szerencsétlen állatot, különben sem maradna meg, adjuk oda a sintérnek, hadd végezzen vele.

Úrrá lett rajtunk a kétségbeesés, letört bennünket a bánat. Nem is táplálkoztunk már rendesen, csak őt sajnáltuk, sirattuk. Imre, a sintér, a műhelyben fogta le, a dobkályha alatt. Megkötötte a nyakát, orrát a sáljával, úgy vitte el tőlünk. Szikrázott a kutya szeme a tehetetlenség dühétől. Apámnak egy ötlete támadt. Odakiáltotta Imrének, hogy próbálja meggyógyítani a kutyát. Ha sikerül, ezer lej lesz a jutalma, egy kövér disznó ára.

Elterjedt a hír, hogy Fuxi megdöglött. Később azt suttogták az emberek, hogy él, de Imre eltitkolja, meg akarja tartani magának. Biztosan eladja máshol, még több pénzt kap érte.

Édesapám engem és Eta húgomat küldött el a helyzet kiszimatolására. Valóban meggyógyult a kutyánk, óriási vonyítással adta ezt tudomásunkra. A szél a mi irányunkból fújt arrafelé, nagyon messziről tudomást szerzett az érkezésünkről. Egy kutyaólba volt bezárva. Imre még mindig tagadott, de apám kemény kezének olyan nagy híre volt a városban, hogy jobbnak találta a békés megegyezést.

A miénk lett tehát ismét Fuxi.

Sohasem tudta megbocsátani Imrének az elhurcolását, a kegyetlen bánásmódot. A kutyák és a sintérek között kibékíthetetlen az ellentét. Fuxi mindig megérezte már messziről az Imre közeledését az utcánkban. Fenevaddá váltan ugatta meg, szét akarta törni a kerítésünket. Faji előítéletei keletkeztek, minden cigányt így ugatott meg ezután.

A bécsi döntéskor nem tiltakozott Fuxi, velünk jött Nagyváradra, mivelhogy Belényes továbbra is a románoké maradt.

Eltelt már három év is a forrás megtörténte óta. Épp ebédeltünk egyszer, amikor kiugrott a kutya a konyha elől, és szörnyű ugatást rendezett a kerítésünknel. Ilyet még nem hallottunk tőle Nagyváradon.

- Fogadni mernék, hogy Imre is áttelepült! - állította apám, és kiment, hogy meggyőződjék róla. Valóban így volt.

Behívtuk Imrét, lefoglunk a kutyát, mindent elkövettünk, hogy megbarátkozzanak. Képtelen vállalkozás volt: Fuxi majdnem szétpukkadt a dühtől; órákig is, talán egész életén át ugatta volna olyan fogvicsorgatással, hogy mi is féltünk már tőle.

- Menjen hát, Imre! - szólt hozzá az apám. - Megszakad ennek a kutyának a szíve.

Patkányt sohasem láttunk a nagyvárad udvarunkon, be kellett érniük ezután a sündisznó-show-kkal. Rettenetesen szenvedett a kutyánk, nem tudott belenyugodni a sün megközelíthetlenségébe. Hiába: a kudarcot nem ismerte.

Már egyetemi hallgató voltam Kolozsvárott, mikor döbbenetes hírt kaptam hazulról levélben: megdöglött Fuxi, egy teherautó elütötte. Tudtam, hogy mi van otthon, hiszen magamon tapasztaltam. El kellett halasztanom a kollokviumokat, hogy összeszedhessem magamat. A levélben az volt, hogy a húgaim eltemették Fuxit a kertünk végében, a fejéhez kis keresztet állítottak. Mindig van virág a sírján.

Ez a kép fogadott otthon: egy kis sír, egy kis kereszt.

Szabad az embernek sírni, ne állítsa nekem senki az ellenkezőjét!

Naponként többször is megnéztem a sírját, még el is beszélgettem vele:

- Bocsáss meg, kicsi kutyus! Nekünk köszönheted minden szenvedésedet. Még kölyök korodban levágtuk a farkad egy részét, hogy csinosabb légy, s behintettük a helyét hamuval. Micsoda örültség! Ilyesmit csak az ember találhat ki, az állat soha. Megkínóztunk a disznóvágáskor ahelyett, hogy a másik udvarra tereltünk volna. A bécsi döntéssel arra kényszerítettünk, hogy velünk tarts, pedig régi otthonodban, Belényesen, császár maradhattál volna, a patkányok rettegett ura. Így hát a háború áldozata vagy. Bocsáss meg, ismét kérlek, s engedd meg, hogy a legnagyobb titokban, csak úgy magamban, a testvéremnek fogadjalak, mint Szent Ferenc a madarakat. Hiszen mindig is az voltál nekünk, gyerekeknek: amolyan Kun Fuxi.

Ne félj, és ne tiltakozz: azért még nem lesz belőled ember.

Koldus és kutyája

Az aluljáró előtt telepedett le az öreg koldus, olyan alacsony kisszéken, hogy az ki sem látszott a kabátja alól. Ezért azt hitték sokan, hogy a pusztán cementen ül a mínusz ötfokos hidegben, és borzongás futott végig a hátukon. De akár a cementen ül, akár a kisszéken, mit sem változtat a szomorú helyzeten. Egész nap egy helyen ülni a csikorgó hidegben: rendkívüli megpróbáltatás, s csak a koldulással járó gyakorlottság teszi képessé ilyen vállalkozásra az embert.

Húszfilléresem leadása után megálltam kissé a háta mögött, s a lépcsőn felfelé igyekvő embereket figyeltem, akik inkább futkosó hangyáknak tunk most nekem. Kezüket dörzsölve

menekültek a hideg elől, nyilván meleg lakásukra, barátságos otthonukra gondoltak, mit sem törődve dermedt koldustestvérükkel. Mert szemlélődésem néhány percében egy sem akadt közöttük, aki szemet vetett volna a kolduló öregre. Az úgy koldult, hogy ki sem nyitotta a száját, csak megmutatta magát s a melléje tett sapkáját, s most csupasz fejjel viselte el a hideg, szeles idő kíméletlenül durva kihívását. Volt benne annyi tapasztaltság, hogy a legfelső lépcsőfokon helyezte el a kisszékét, s így lenyújthatta a lábát az alatta lévő lépcsőszintre.

Bevásárlásom elvégzése után alulról jöve vettem szemügyre sokszor látott koldusunkat, s még mindig abban a mozdulatlanságban találtam, mint amikor elváltam tőle. Két kezét a térdén tartotta, és pontosan úgy nézett ki, mint az egyiptomi ülőszobrok: mint az Abu Szimbil templomának bejáratát őrző húszméteres kolosszusok - természetesen: kicsinyített változatban.

Ennek a fantáziajátéknak tulajdonítom, hogy alulról nézve én egy hatalmasságot láttam a mozdulatlan koldusban, és az az érzésem támadt, hogy ilyesféle gondolatok foroghattak agyában: koldulni tudok, de megalázkodni a mai emberek előtt: soha.

Az öreg koldustól jobbra kis bozontos kutya ült a cementen, szinte azonos mozdulatlanságban, amolyan Erősz istent ábrázoló szobrocska, amilyent Augustus császár lábainál helyeztek el a rómaiak annak isteni eredetére utalva. De hát koldus és császár: egymást kizáró fogalmak. Inkább kis Cerberusnak lehetne elnevezni ezt a kiskutyát, amelynek nincs ugyan három feje, hogy az alvilág kapuját sikeresen őrizze, öreg gazdájának megvédéséhez azonban egyetlen okos kis feje is elég. Csak akkor mozdította el kissé kíváncsiskodva, mikor sovány fillérecskék hulltak a piszkos kalapba, mintha tudná, hogy az összegyűlt csekélyeségből neki is kijárhat egy leszállított árú másod- vagy harmadnapos zsemle.

Ki tudná elmondani, hány napot töltöttek már el együtt ilyen szép egyetértésben, testvériségben!

Az volt a legmeglepőbb, hogy kóborló kutyák is megjelentek időnként a közelségükben, s a kiskutya semmi érdeklődést nem mutatott irántuk, pedig milyen jó lett volna egy kicsit elhancúrozni velük. Esze ágában sem volt, hogy nincstelen gazdáját akár egy pillanatra magára hagyja, pedig igazán finom falatokat sohasem kapott tőle: mint más, úri kutyák, amelyeknek ízléses csomagolásban hozzák a tudományos gondossággal összeállított kalóriadús ételeket, s azonkívül felvágottféléket is juttatnak még nekik jelentős mennyiségben.

Szállingózni kezdett a hó, s a két szenvedő fél furcsán összenézett. Tekintetük elárulta, hogy ugyanaz a kérdés fogalmazódott meg bennük: most mi lesz? maradunk még? A belső parancs azt diktálta, hogy még nagy a piaci forgalom, tehát maradni kell. Bizony, sokáig kitartottak...

Hogy mi történt hetek múltával a koldusunkkal? Isten a megmondhatója. De a kiskutya magában jelent meg egyszer, s leült szokásos helyére várakozva. Csak ült, csak ült, de most már nem a régi nyugalommal. A fejét hol jobbra, hol balra fordította: hátha megjelenik innen vagy amonnan rongyokba burkolt gazdikája, akinél szebb embert széles e világon nem tudna elképzelni.

Hiába rázogatta meg olykor bozontos bundácskáját, a sűrű hópelyhekekkel nem tudott megbirkózni, azok kis hókutyaöpönyeget terítettek reszkető vállára.

De ő csak várt, hűségesen várt szeretett gazdájára.

Miskolc, 1996. december 30.

Sátán

A telekszomszédok kiskutyáját hívják így. Bozontos kis jószág, ha a nagy házőrzőkkel akar-nám összehasonlítani; egyébként tűrhető méretű, sokkal apróbb kutyák is vannak nála, tehát ne becsméreljük őt.

Sokat tűnődtem már rajta, miért kaphatta a lealacsonyító, az undok ördögi nevet, hiszen semmi gonoszság sem tükröződik okos pofikáján, mikor azt vizsgálgatja például kíváncsian, hogy van-e a kosaramban csont, amit ő mohó gyorsasággal, élvezetes ropogtatással tüntet el mindig éhes gyomrocskájában.

Senki se mondja, hogy az állatok nem tudnak gondolkozni, mert Sátán is tud, számtalan esetben bizonyította ezt. Be kell vallanom, elég ritkán viszek neki csontot, mert igen kevés húst fogyasztunk otthon, nemigen telik a nyugdíjunktól. Tudja ezt Sátán is, nagyon jól tudja, ezért a naponkénti megjelenésemtől sohasem ugrik le emelt szintű fekvőhelyéről meggondolatlanul, hanem csak akkor, ha leolvassa a mozdulatomból, hogy van nálam csont. Ez a mozdulat többféle is lehet: a lassítás vagy éppen a megállás, a kosár felé nyúlás, de a hangom színéből is le tudja vonni a következtetést, mármint a csont jelenvalóságát, ha így szólok hozzá:

- Hoztam neked, kicsi kutyus, valamit, na találd ki, mit?

Esetleg így:

- Itt van a finom csont a kosaramban, nézzük csak meg, mi a véleményed róla!

Már régóta tudom, hogy a „csont” szó jelentésével teljesen tisztában van, ugrik is már felém, majdnem szétfeszíti a vaskerítést. S hogy milyen mohó étvággyal küldi másvilágra a már lerágott csontokat, azt nem lehet kellő pontossággal leírni vagy akár szóval is elmondani.

Ha nincs nálam csont, őszinte sajnálkozással ezt mondom neki:

- Nincs nálam semmi, kicsi kutyus, sajnos, semmit sem tudtam hozni neked.

Még sohasem történt meg, hogy a siránkozó hangom hallatára a kerítésre ugrott volna, mert a mondatom hanglejtését is ismeri.

A legcsodálatosabbnak mégis azt tartom, hogy Sátánt mindig az őrhelyén találom, sohasem csavarog el, pedig az oldalkerítésen tetszése szerint távozhatna. A gazdája azt állítja, hogy éjjel is mindig a vackánál van, noha senki sem tartózkodik a közelében, aki a szabad mozgásában korlátozhatná őt.

Sátánt egy gépkocsi elütötte, de nem pusztult el, csak az egyik első lábára sántult meg. Hogy el tudta panaszolni szörnyű fájdalmát, lelki bánatát! Még szavakkal sem lehetett volna jobban.

Mégsem az okosságáért tüntetném ki Sátánt, ha egy kitüntetésnek értelme volna, hanem a hűségéért. Mert ilyent én még nem láttam. Ha a vikendházuk előtt megállok, s a történetesen ott tartózkodó gazdájával szóba elegyedem, rettenetes ugatásba kezd, úgy vicsorítja rám a fogait, mintha a legundorítóbb tolvaj volnék. Félti tőlem a gazdáját. Nincs nekem olyan dédelgető szavam, amivel le tudnám csillapítani.

Sokszor elgondolkoztam már rajta: a hűség fogalma nem is emberi természetű?

Miskolc, 1997. október 25.

A barátom egy ló

Igen, igen, egy ló volt a barátom. Sajnos, csak két napig. Aztán az Úr magához szólította. Vagy tudomisé, kicsoda. Csakugyan: ki szólítja magához a becsületesen szolgáló lovakat? Ugyanaz, aki a becstelenül élő embert? Ezen még nem gondolkoztam.

Sétálás közben találtam rá Biharfüred határában, a Jád patak mellett. A letaposott fűben feküdt, fejét hol a földhöz lapítva, hol fel-felemelve. Sárgásbarna szőrű, szép pej ló volt, a sörénye és a farka valamivel sötétebb.

Gyanús volt nekem ez az állat. A lovak nem szoktak fényes nappal ilyen nyugodtan, szinte a földhöz lapultan feküdni. Lassú lépésekkel közeledtem felé, és megdöbbenéssel vettem tudomásul, hogy a lába eltörött, tehetetlenségében feküdt végig a fűvön. Nem is próbált felállni, nyilván nem volt már hozzá ereje, s megtörténhetett, hogy napok óta van ilyen lehetetlen helyzetben; csoda, hogy a rendkívül hideg biharfüredi éjszakában egyáltalán életben maradt. Romániának ez a legcsapadékosabb helye, ezért olyan kegyetlenül hideg még a nyári időszakban is az éjszaka itt.

Alighogy hozzáérkeztem, nagy nehezen felemelte valamelyest a fejét, és a szemembe nézett, elárulva, hogy nagyon várhatott valakire, minden bizonnyal a gazdájára. De ki lehet a gazdája, s miért nincs vele? Nem is tud lova tragédiájáról?

Egy román parasztember közeledett felénk, felfelé haladva a Jád völgyében, Remec irányából.

- Azt nézheti már az úr! - mondta szánakozó hangon - Soha többé ló nem lesz belőle. Itt fog elpusztulni néhány nap alatt, s amilyen soványnak látszik, még a húsát sem érdemes már értékesíteni, majd megeszik a telep pisztrángjai. Még a ledarált csontját is idővel.

Megbillentette zsiros, fekete kalapja szélét, s már ment is tovább, Füred felé kanyarodva. A ló csak a szeme sarkával nézett utána, csalódottságát érzékeltetve. Itt volt egy ember, ugyanolyan szegényparaszt, mint a gazdája, és meg sem próbált segíteni rajta.

Leültem a szerencsétlen állat mellé, és alaposan szemügyre vettem. Ugyanilyen kitartóan nézett rám ő is, várta, hogy megszólaljak, minden segítséget tőlem remélve. Megsimogattam a pofáját, a nyakát, és mindjárt az jutott eszembe, hogy Szent Ferenc az állatokat is barátjainak, sőt testvéreinek tekintette. Rájöttem, hogy nincs ebben semmi túlzás, a kutyák például jobb barátaink az embereknek. Na és a lovak? Szintén.

Csak néztünk egymás szemébe, s már tudtuk mind a ketten, hogy több ez minden beszélgetésnél, valóban barátok találkoztak most a hűvös párás völgyben, a havasok közelségében, immár könnyes szemmel. Mert elkönnyeztem magam fájdalmas tekintete láttán, s a ló szemében is megpillantottam egy könnycseppet. Szentséges Úristen, csodálatosnak teremtetted a furcsa világot: ennek a lónak lelke van. Tud sírni, búslakodni, könyörögni, reménykedni, barátkozni, s ha megmenthetném az életét, még hálálkodni is tudna. Képes ilyesmire minden ember?

Mi sem természetesebb, beszédbe elegyedtem vele, szüntelenül a fejét simogatva.

- Azt sem tudom, hogy hívnak, kis hegyi lovacska. Lehet, hogy nem is fogom megtudni soha. Ha nem haragszol, Lacinak foglak elnevezni. Tudod, miért? Mert nekünk is volt egyszer egy Laci nevű lovunk, még kisgyermek koromban. Olyan kicsi voltam, hogy csak egyetlen emléképem maradt róla, mikor édesapám befogta a hátulsó udvarunkon, hogy vásárra menjen vele. Az apám ugyanis piaci szabó volt. Aztán eladtuk Lacit, mert nem tudtunk elfogadható istállót építeni neki kicsi udvarunkon. Így mondta nekem az apám.

A szerencsétlen ló - immár Laci - türelmesen hallgatta a beszédemet, talán abban a hiszemben, hogy én rettenetesen nagy hatalmú úr vagyok, egy ember, aki mindenre képes, még arra is, hogy meggyógyítsam őt. Mert ő nem ismert nagyobb urat az embernél. Az ember költötte fel reggel, hogy munkába induljanak. Hatalmas szálfákat kellett lecsúsztatnia a hegyen reggeltől estig, s csak akkor pihenhetett egy-egy kicsit, ha az ember megengedte. Tőle függött, hogy mikor eszik, iszik, s késő este a munkát mikor hagyhatja abba.

Egy gondolat röppent föl bennem:

- Laci, tudsz te még enni? Gyere, próbáljuk meg!

Füvet tépdستم a zsengejéből, és melléje térdepeltem. Minden erőmet és ügyességemet összeszedve felemeltem óvatosan a fejét, s a térdemre helyezve felkínáltam neki a finom ételt, enyhén a szájához érintve. Előbb csak megszagolta, majd kinyitotta a száját, és rácsálni kezdte, aztán nagy örömmre le is nyelte.

- Megy ez, Lacikám, csak egy kis akarat és türelem kell hozzá.

Nem evett sokat, mert szemmel láthatóan belefáradt az evésbe. Pihentettem egy kicsit, aztán ismét etettem. Engedelmeskedett, mert neki egész életében engedelmeskednie kellett.

- Lacikám, egy kis finom vizet hozok neked. Olyan finomat, amilyenről a városi emberek már nem is álmodhatnak. Onnan, a Jád patakból hozom. Mindig ebből itál, te aztán tudod, hogy milyen finom.

Sűrű szövésű sapkámát telemerítettem, és sikerült megitatnom nagy nehezen.

Ezután már csak simogattam, és motyogtam, duruzsoltam neki. A szemét tágasan kinyitotta, elég nyugodtnak látszott.

Este nagy fájdalommal búcsúztam el tőle. Már sötétedni kezdett, s a Bihari-hegyek a sötétben félelmetesek. Farkasok és medvék tanyáznak erre, s a velük való találkozások végzetesek lehetnek.

Másnap is kitartottam mellette, amennyire az időm megengedte. Etettem, itattam, rengeteget beszélgettem vele.

- Laci, neked román gazdád van, illetve volt, sohasem hallottál magyar beszédet ezen a vidéken; azon csodálkozom, hogyan értesz szót velem. Mert hogy mi társalgunk most, semmi kétségem felőle. Látod, milyen furcsa dolog ez: egy magyar és egy román ember (mondjuk most így) milyen tökéletesen megérti egymást itt, a természetben. Valaki azt mondta egyszer, úgy kétszáz évvel ezelőtt: „az emberek rosszak, a természet jó.” Ugye érted, mennyire igaza volt? Laci, resteltem magam. Szó, ami szó, te román ló vagy, és én magyar nevet adtam neked. Ez igazságtalanság. Mivelhogy pej ló vagy, Murgunak nevezlek el. Ez a román szó pej lovat jelent, s az itt élő legtöbb lónak ez a neve. Tudod, én mindig azt vallottam: ha valaki románnak születik, úgy is haljon meg. A magyar meg magyarnak. Mindenki olyannak, amilyennek született. Becstelenség rávenni valakit, hogy más legyen. Murgule, valamit még nem értek. A te gazdád román ember, s én tudom, hogy a románok jószívű, vendégszerető és istenfélő emberek, sok jó tulajdonságuk van. Így ismertem meg őket gyermekkoromban, ezen a vidéken. Hogyan történhetett meg, hogy ennyire magadra hagyt?

Murgu kétszer is elpislogta magát, s csak ő tudja, miért tette ezt. Úgy éreztem, hogy megbocsátásképpen.

Átgondoltam ennek a lónak az életét. Gyönyörű kis csikó lehetett ezen a jó levegőjű, friss-füves vidéken. Annyit ugrándozott, szaladgált egész nap, amennyi az erejéből tellett. Itt nincsenek kerítések, kitombolhatja magát a fiatal lótermészet. Végignéztem ernyedten elnyúló testét, és döbbenetes gondolatom támadt:

- Murgu, te ivartalanított ló vagy, egy gyönyörű, de nagyon fájdalmas szóval kifejezve: paripa. Nem tehetek róla, de ez a szó a régi háborúkat juttatja eszembe. Ettől eltekintve neked nem voltak szerelmi vágyaid soha, mint sok más lónak. Életed két kibékíthetetlen ellentétre épült: egy gyönyörű gyermekkorra, csikóságod idejére, s egy rettenetes rabszolgaságra. Felnőtt korodban egyetlen perced sem volt, amikor saját uradnak mondhattad magad. Hát akkor miért éltél tulajdonképpen? Rettenetes dolog lehet lónak lenni. Murgu, én borzalmasan szégyellem magam, hogy ember vagyok. Bocsásd meg az emberi mivoltomat.

Mikor elköszöntem tőle a második nap alkonyán, már egészen fáradtnak látszott. Hol lehuntya, hol kinyitotta a szemét. Nem csodálkozom ezen, hiszen nagyon sokat beszéltem neki. Mikor lassan eltávoztam tőle, minden erejét összeszedte, hogy nyitva tartsa a szemét, amely határtalan szeretetet tükrözött. Én legalábbis így láttam. Mit mondhattam volna neki?

- Murgule, én is szeretlek téged - ugye érzed? -, hiszen a barátod vagyok.

Másnap reggel sehol sem találtam. Csak a földhöz ragadt fű jelezte: tegnap még a Murgu fekhelye volt.

Valaki magához szólította. Valaki...

Miskolc, 1996. december 27.

IV.

Aki a halálos ágyán is tanított

Csak állok és emlékezem néha arról a régi Váradról, amelyről írók és költők, sőt költőfejedelmek annyi szépet írtak, hogy egy könyvtárra való anyagot is össze lehetne gyűjteni belőlük, különösen, ha a jellegzetes embereit is bevinnék ebbe a gyűjteménybe, mert a városokat nemcsak az épületeik és a parkjaik reprezentálják, hanem a lakóik is, szorosan összenőve a házakkal, az utcákkal, a sarkokkal és a terekkel, de még a város lélegzetével is.

Amennyire igaz, hogy Várad periferiáit a felismerhetetlenségig leradírozták hozzá nem értő szennykes kezek, földönfutóvá téve tízezreket, belegázolva a legszebb emlékekbe is, ugyanakkora bizonyossággal elmondható, hogy él ez a város hamvaiban is, megmaradt részeiben pedig nemcsak a múltjára, hanem a jövőjére is bátran tekint.

Ha elszakadva tőle egykori arculatára visszaemlékezünk, nyüzsgő utcáinak számtalan pontján törvényszerűen és kötelezően ott látjuk leghűségesebb fiait, akik hozzájárultak gazdasági vagy szellemi fellendítéséhez, s épp ezért emléküik sokáig megmarad az eljövendő nemzedékekben: a beszédükben, a bizonyítványukban, a fényképeiken, de szívük melegségében és mindenkori viselkedésükben is.

Ilyen feledhetetlen fia marad a városnak András Gusztáv tanár úr is, egykori tanárom, majd kollégám és barátom, a petőfis András tanár, mindenki Guszti bácsija. Petőfis azért, mert meg kellett különböztetni a többi Andrástól, s ruházata, sötét haja, bajusza, egész fizionómiája és megingathatatlan nemzettudata elsősorban Petőfire emlékeztetett.

Magánosnak látszott, mert nem nősült meg, az életkörülményeket nem tartotta megfelelőnek a nyugodt és kiegyensúlyozott családi élet biztosítására, de mégsem volt az, mert családjuk mágneses mozgásterében élt, s a templomban Istennel, az utcákban nagy ismeretségével tartott szoros barátságot. Mindenkihez volt egy-egy meleg szava, de szívesen vett részt hosszabb társalgásokban, vitákban, fejtegetésekben is. A találkozásoknak mindig örült, mintha Ady gondolatvilágában sütkérezett volna: „Kár elhagyniuk egymást a találkozottaknak, mert a találkozások mindig szentek, s újra élni talán lehet, de újra találkozni soha” - írta egyik újságcikkében a nagy költőzseni.

Sohasem mulasztotta el felhívni figyelmemet a nagy történelmi évfordulókra:

- Ugye nem felejtetted el, hogy a mai óráinkon Petőfiékről, az aradi vértanúkról, az 56-osokról is meg kell emlékeznünk.

Egyetlen jelentős évfordulónkról sem feledkezett meg.

Melegen érdeklődő természet volt; ismerőseinek családja, általában az emberek élete sohasem kerülte el a figyelmét, jóindulatú kívánságairól, üdvözléteiről nem feledkezett meg. Mikor az ötvenes években megbetegedtem a tüdőmmel, számtalan munkatársam közül csak néhányan kerestek fel egy-egy biztató szóra, de ő elsőként jelentkezett, s mikor a szanatóriumban feküdtem, nem mulasztotta el családom rendszeres meglátogatását sem, öreg édesanyámnak egyik lelki támasza volt. Imádkozott értünk.

Magyar és történelem szakját egyaránt szerette, s a kényes történelem tanítását a kommunista időkben azért vállalta el, mert úgy érezte, ott van nagyobb szükség rá, ahonnan mások

menekülnek, s magyar múltunk tanítását sem bízta volna szívesen a könnyen megalkuvókra, a gyenge hitűekre. Ennek a munkavállalásnak lett az áldozata is.

Az ötvenes évek végén azért tartóztatták le, mert egyperces néma tiszteletadással emlékezett meg osztályaiban az 56-os forradalom hőseiről. Hét évre ítélték, s mind a hét évet leülte a legkegyetlenebb börtönökben Szamosújvárt. Csak akkor tudtam meg a falon át történő beszélgetésekből, hogy sokáig a szomszéd cellában raboskodott, mikor más cellába hurcolták el. Így aztán nem válhattunk szót egymással legszomorúbb napjainkban.

A kiszabadulása után már nem taníthatott. De tanított alkalomszerűen az utcán, vagy a családi, a rokoni, a baráti körökben. Nemcsak nemzeti, hanem emberbaráti érzésektől is áthatva.

Élete utolsó éveiben görnyedten járt, de hitében és elveiben kiegyenesedve. Már a halálra készült, mikor egy nővérnek - egykori tanítványának - egy kis piros-fekete színű sodrott zsinórt adott át a kórházban:

- Őrizze ezt meg emlékképpen, és ne felejtse el, hogy jelképet jelent: azt, hogy az öröm és a bánat mindig együtt jár. Az a feladatunk, hogy minden emberi erőnkkel az öröm felé billentsük életünket. Ez lehetséges, csak akarnunk kell.

A halálos ágyán is tanította az embereket.

Tanítványa szerint láncának egykori nyomai még mindig fekete foltként látszottak bokáin, évtizedek múlva is.

Mester és tanítványa

Sárika tanító néni akkurátus nő volt valamikor, minden dolgát pedáns pontossággal, a legnagyobb rendben végezte, s megkívánta tanítványaitól, hogy azok is ilyenek legyenek.

Nem volt ökelmén soha egy cifra ruha, a legegyszerűbben öltözött, de ha belépett az osztályba, egyetlen gyűrődés sem látszott rajta, s a cipője is úgy ragyogott, hogy akárki megnézhetné az arcát benne, ahogy mondani szokták ezt, kicsit eltúlozva.

Szakács Marci meg is nézte egyszer a szünetben, mikor hancúrozva rohant ki az osztályból Szabó Zsigával, s a lépcsőben megbotolva épp a Sárika néni cipőjére esett. Lett is haddelhadd! Szakács Marcit alaposan lekapta Sárika néni a többi előtt, s két napig bent kellett töltenie a szüneteket az osztályteremben, nem játszhatott kint szabad társaival. De Sárika néni nem verte meg, mert azt tanította mindig, hogy őrizzük meg emberi méltóságunkat.

A nemzet napszámosa volt ő is, mint minden pedagógus, s ha megkapta havonként a fizetését, az összeg elosztása után megnézhetné másnap, mi maradt belőle. Majdnem semmi, s várhatta máris a következő fizetést.

Szerény életvitele nem keserítette el, s talán még büszke is volt rá, hogy ennyiből megél. Szoba-konyhás lakása volt; igaz, jó nagy szobával, ahol a legszükségesebb bútordarabok mellett még két kisebb könyvszekrény is elfért, az édesanyjától örökölt szekrények, aki szintén tanítónő volt. Kényelmesen éldegélt ebben a lakásban így egyedül, mivelhogy nem ment férjhez, nem kérték meg a kezét. Pedig hogy szeretett volna férjhez menni, hogy gyereke, több gyereke is legyen, mivelhogy a rajongásig szerette a gyerekeket, ezért nevelte a tanítványait is olyan lelkiismeretesen. De hát ha olyan nehezen nősülnek a magyar férfiak, vagy sokan nem is nősülnek meg soha! Nem az ő hibája, hogy pártában maradt. Bezzeg hamar

férjhez mentek a könnyelműek, sokszor nem is tisztességesen. Mint a pióca, úgy ragadtak a férfiakra, azt sem tudták, mivel traktálják őket.

Ő az ilyesmihez nem értett...

Aztán elrohant az idő, Sárika néni magánosan öregedett meg. Most éppen nyolcvanéves.

Megvolna ő most is, ha nem kínozná a betegség. Hanem az orvosok megállapították, hogy hastáji szúrásait vakbélgyulladás okozza, meg kell operálni.

Egész életében makkegészséges volt, amit normális életmódjának köszönhetett, alig találkozott az orvosokkal kisebb-bajos ügyekben, érthető tehát, hogy aggodalmaskodva mérlegelte, kivel operáltassa meg magát. Végül döntött. Nem Belényesen fekszik be a kórházba, hanem Nagyváradon, és dr. Szakács Mártonra bízta rá az életét, a jó nevű sebészre, egykori tanítványára. De nem hivatkozik majd régi kapcsolatukra, rábízta ennek felderítését Marcira, így lesz ez érdekes, még mulatságos is.

Kevés összegyűjtött pénzét újabb kis összegekkel toldotta meg, s maga is mulatott rajta: ugyan miért? Marci nem fogadja el tőle a hálapénzt, ez szinte biztosra vehető. Az a kis ugribugri Marci, aki a bőrében sohasem fért, aki a cipőjére esett egyszer, s akinek annyiszor megfogta régen, nagyon régen a pici kezét: Marci, húzd hosszabbra a „g” betű szárát, így, nézd! Az „n” betű ne legyen „u”, az „u” ne legyen „n”, érted? Kiírjuk az ékezeteket is rendesen!

Istenem, de rég volt! - így tűnődött Sárika néni.

Dr. Szakács Márton sebészorvos felismerte Sárika nénit, saját rakoncátlanságára is emlékezett, jót kacagtak az egykor törtéteken. A gondoskodással nem volt baj, nagy körültekintéssel operálták meg, utána pedig óránként ellenőrizték Sárika nénit.

Aztán a műtét legizgalmasabb része következett, a hálapénz rendezése. Maga sem tudta miért, Sárika tanító néni keze reszketett, mikor az orvos zsebébe csúsztatta a gondosan összegyűjtött összeget. A Marci zsebébe.

Dr. Szakács Márton sebész orvos úr észre sem vette a műveletet, mivelhogy így képzelte el, az arcán meg sem mozdult a bőr, a szeme sem pislogott, mikor diadalittasan, az örömtől repesve jelentette ki:

- Sárika néni, a műtét kitűnően sikerült, a seb gyönyörűen gyógyul, de azért vigyázni kell! Ha valamilyen rendellenességet tapasztalna - szinte kizártnak tartom -, azonnal jelentkezék! További jó egészséget kívánok Sárika néninek. Jaj, rohanok is már, fel kell készülnöm a mai műtétemre!

Sárika néni a távolabb álló nővérrel maradt, és könnyezve könyvelte el: ha nem volnának tanító nénik meg bácsik, akkor doktor urak sem lehetnének, meg mérnökök, ügyvédek és miniszterek, mert nem tudnák a nevüket sem leírni...

A falon értéktelen festmény lógott. Ferdén, poros, elhanyagolt állapotban. De nem esett le onnan.

Miskolc, 1996. december 31.

Szabadnak lenni

Derék testalkatú ember haladt el a hosszú bérház előtt, magassága jóval meghaladta a 180 centimétert is. A tartása kissé görnyedt volt, a tekintete komoly, hosszú bozontos szakállá úgy eluralkodott kerek arcán, hogy alig hagyott látnivalót belőle. A ruhája kopottas volt. Nagy tudós lehet. Esetleg kukás - gondolhatta, aki alaposabban szemügyre vette, mert a Ceausescu-rendszerben könnyen össze lehetett téveszteni a kettőt. Ha a tudós ember politikailag levitézlett, könnyen a kukázásra szorult, amennyiben volt még benne annyi lelkielő, hogy fonnyadó életét továbbcipelje; ha nem, akkor az öngyilkosságot választotta.

Mindjárt ki is derült, hogy kukás volt, mert a ház sarkánál lévő kukánál megállt, elővette zsebéből a lehetetlenségig összegyűrt nejlontasakját, és máris kotorászni kezdett.

Szinte egyszerre ért oda egy sokkal fiatalabb sorstársa is, s mindjárt szóba elegyedtek, mint akiket régi ismeretség köt össze, nyavalyás kukás sorsuk.

- Aztán mi is vót Kálmán bátyám, mikor még vót? - kérdezte a fiatalabbik.

- Jól mondod, fiam: mikor még voltam valaki; mikor még emberszámba vettek. Nem érdemes már ezzel foglalkozni, de ha egy irányban jössz velem, elmesélem neked. Tudom, hogy meg fogsz lepődni tőle...

Dr. Vitéz Kálmán igen jól szituált család sarja volt. Amit biztosan tudni lehetett: atyja két palotájának tulajdonosaként még egy kisebb szállodával is rendelkezett, de hogy mi minden szerepelt még a telekkönyvükben, azt senki sem tudta, csak találgatták a váradiak.

A rendszerváltás földönfutóvá tette őket, mindannyian szétszéledtek. Csak dr. Vitéz Kálmán került vissza az államosítás táján, hogy aztán a neki meghagyott kis cselédszobában megtelepedjen, elmerengve a régi szép időkön, egy újabb történelmi változásban reménykedve.

A kommunista rendszerben egy magafajta tanult ember a jogi doktorátusával nem számíthatott az elhelyezkedésre, különösen, ha kisebbségi is volt, csak alkalmi munkákból és könyöradományokból tarthatta fenn magát - így tengette az életét dr. Vitéz Kálmán is.

A rendszerváltozás után előbb fényképnagyítók ügynökeként járta szélében-hosszában a várost, aztán a megyét meg az országot is. Csak egy kis rábeszélőképessegre és több határozottságra lett volna szüksége, hogy valamire vigye, de épp ez hiányzott belőle, mivelhogy régi tartózkodó modorát, úri tapintatosságát sohasem sikerült levetkőznie. Ahogy mondani szokás: nem született ő zsidónak, hogy leleményes rábeszélésével hatni tudjon az emberekre. Hogy mégsem halt éhen, azt inkább ösztöneinek, mintsem jól átgondolt észjárásának köszönhetette. Előbb csak úgy magától jött: megsajnálta az emberek, látván kopottas külsejét és választékosan megfogalmazott beszédét, s különösen akkor, ha rövid társalgások alkalmával kihámozták belőle múltját, magyarságérzetét. Később már maga is úgy irányította a beszélgetéseit, hogy a múlt képei és eseményei valahogyan előbukkanjanak belőlük.

Megalázó sors volt ez két irányból is. Egyrészt azok kegyére szorult, akik a fényképnagyítást megrendelték, másrészt a nagyítókra, akik igen nevetséges összegekkel honorálták emberfeletti fáradozásait. Mert neki reggeltől estig rónia kellett a városok és a falvak utcáit kánikulai melegekben és vérfagyasztó hidegekben egyaránt. Még a több száz kilométerre lévő Moldvát is bejárta nemegyszer, mivelhogy ott könnyebben talált megrendelőket, a fényképnagyítás szokásának régebbi hagyománya volt. Moldvából nagy élményekkel jött haza mindig, s még büszkélkedett is:

- A csángókkal beszélgettem, tartom velük a kapcsolatot. Milyen értékes emberek lehetnének, ha nem hagynánk magukra őket! Csodálatos a népköltészetük is.

Életének ebben a szakaszában voltak neki meghitt barátai is: jogászok, tanárok, fogtechnikusok, iparosok, akik időnként kisebb megbízatásokkal látták el, természetesen nem ingyen. Megebédeltették, használt ruhákkal ajándékozták meg, cigarettájáról gondoskodtak. Aztán nagy szerencsétlenségére közelebbi barátai mind elhaláloztak. Infarktusban és agyvérzésben. Még elég fiatalon, negyven és ötven év között. Nem tudták elviselni a kommunizmus életkörülményeit, a rengeteg hajszát, az idegeskedést, a megaláztatásokat.

Végül nem maradt csak egy barátja: a pipája, amely mindig a szájában volt.

Barátainak elvesztése lényegesen megnehezítette az életét, ekkor szorult rá a kukázásra is.

A fiatal kukás nagy figyelemmel hallgatta végig az érdekes beszámolót, aztán magabiztosnak látszóan megkérdezte:

- Akkor Kálmán bátyám nagyon sokat vesztett, tönkretették az életét.

- Ne gondold, fiam! Veszíteni vesztettem, de tönkre nem tettem.

Mert én nem vállaltam semmi munkát ettől a becsstelen rendszertől. Nekem nincs főnököm, aki percenként ugrasson. Nem kell vég nélküli gyűlésekre, tanfolyamokra járnom füstös termekbe. Műveletlen, pofázó emberek beszédét és előadásait sem hallgatom. Nem küld faluakciókra sem a párt, sem a szakszervezet. Nem vonulok fel az órákig tartó ünnepségeken. És nem tettem tönkre az idegeimet. Tetszésem szerinti időben kelek fel és fekszem le. A magam ura vagyok. Sorolhatnék még sok ilyen dolgot.

- Hát akkor Kálmán bátyám boldog ember?

- Édes fiam: én szabad ember vagyok...

Az is maradt mindvégig, és mindig remélt. Amíg egyszer csak eltűnt. Senki sem tudta: mikor és hol.

Szép Marióra

Dél-Bihar legdélibb csücskében, Arad és Torda-Aranyos megyék közé beékelődve, a Móma és a Nagyhavas csúcsaitól északra jellegzetes román falu terül el, Kalugyer a neve.

Apró házai szétfutottak, mintha rájuk rémített volna valaki. Egy vén boszorkány, aki nem állhatja a békés együttélést, vagy egy havasi zsvány, aki szeretne megállítani minden emberi fejlődést a hegyen, mert az a zsványi életmódot tenné csak lehetetlenné.

A házak előtt és mögött a végtelenség tátong. Sehol egy kerítés, sehol egy határmezsgye; csak erdő, erdő szakadatlanul, ahogy az Úr annak idején szabad akarata és belátása szerint megteremtette.

A végtelenség végén is, minden településtől távol, élt egyszer egy jó szegény ember, Ilie. Mint fiatal házas került ide, honfoglalni jött jóval fiatalabb feleségével, a szépséges Flórikával. Az asszony végigmérte tekintetével a csodálatos tájat, bogárszeme megakadt egy forrás felett, kezét kinyújtotta, ujjával rámutatott:

- Oda! - mondta.

Kis házuk, amely tulajdonképpen nem is ház volt, csak amolyan vityillószerűség, ott épült fel a forrás felett. De kedves és érdekes volt. Túlhegyzett szalmateteje furcsán és erőlködően ágaskodott az ég felé, s lám, alighogy elkészült, máris benépesült. Honnan, honnan nem, egy verébpár költözött bele, s vidám jókedvükben hamarosan kis fiókákat költöttek a meleg fészekben.

- Szegény embernek jó a veréb is, ha fecskéje nincs - nevette Ilie, és jólesett neki, hogy Isten nem hagyta magukra őket.

Boldogok voltak itt.

Felesége, a falu legszebb lánya, szerelemből szökött el vele, inkább a szegény boldogságra, mint a gazdag szolgaságra vágyva. Mert szolgaság az: olyan legényhez menni, akit nem szeret az ember, legyen akármilyen hatalmas, akármilyen gazdag.

Ilie úgy érezte nagy boldogságában, hogy elég, ha az égiek vele vannak, a földiek csak irigykedjenek rá, undok hangjuk ide el nem hallatszik. De amikor az égiek is megirigyelték a boldogságát, a derék szegény emberre rettenetes fájdalom szakadt: Flórikát elvesztette. Az imádott asszony életet adva önmaga életét áldozta fel.

Így lett a kis Marióra Ilie szemefénye, legdrágább kincse, életének egyetlen reménysége.

Mintha a természet is pótolni akarta volna az elvesztett szépséget. Marióra olyan gyönyörű volt már kisgyermek kora óta, hogy apja félelmet érzett mindig, ha elmerengve belesuttogta a szélbe:

- Az anyjánál is szebb lesz ez a gyerek!

Dehogyan mondta volna ki hangosan, dehogyan dicsekedett volna vele! Legszívesebben elrejtene a drága kincset a világ elől mindaddig, amíg eljő az idő, hogy teljes fényében és bájában mutakozzék majd az emberek előtt; hogy besugározza eltorzult arcukat, rosszindulatú tekintetüket.

A homloka fehér volt, mint a kecsketej, amelyen nevelkedett. Arcának pirossága nem a pipacsé, hanem az ég derengő alja a reggeli ébredésben. Hamvas és puha és meleg, mint a kislalambok teste. Szemének szépsége havasi tavak kékje, vagy kökényszemek eleven mosolya, mielőtt dér csípné meg őket. Ó, ha ezek a szemek egyszer valakire ránéznek majd! Az orra hegyes és felfelé hajló, mintha örködnék az ajkak felett, amelyek sem nem kicsik, sem nem nagyok, és pirosak, akár a csodabogyó.

Ilie félt.

Ennyi szépségnek nem lehet jó vége. Az anyja is annak lett az áldozata. Talán, ha bent marad a faluban, ma is élne. Nyugodtan szülhetett volna ott, bába is akadt volna. Ó, miért is kötötte az életét hozzá, miért nem elégedett meg kevesebbrel, Szálvetával például, hiszen az sem volt csúnya, Szálveta is szerette őt! Mit csinál majd a lánnyal, ha megnő, hogyan őrzi meg őt? Nem lehet mindig mellette, mert a falutól elszakadva nem élnének meg. Ruha kell, bocskor kell, egy kis ablaküveg, petróleum, tű, cérna.

- Isten tudja, mi kell! Ő menjen be, vagy a leányt küldje be Vaskohra, esetleg Belényesre? Mindenképpen nélküle maradj; ó, ha az asszony élne, mennyivel könnyebb volna az élete!

Egyelőre nem volt komoly veszély, Marióra kicsi még.

Ilie szorgalmasan dolgozott, s minden jel arra mutatott, hogy a leányka is dologra termett. Tízéves korában már süttött-főzött úgy, ahogy az apjától eltanulta. Ilie kedvelt eledelét, a román palacsintát szilvalekvárral jobban is csinálta már. Figyelme mindenre kiterjedt, akár a

legjobb háziasszonyé. A szakadozott ruhát megvarrta, az ólt kitakarította, megnézte a legelésző kecskéket, behajtotta, megfejte őket, énekelt is nekik.

Tizenegy éves korában már a városba is bejárt. Tudta, hogy mikor mit kell vinni a piacra, hogyan vásárolhat gazdaságosan. A kényszer életre nevelte a kis félárvat.

Iliét időnként megnyugtatta kislánya okossága és talpraesettsége. Ilyenkor abban reménykedett, hogy természetes, átlátó esze megőrzi majd a veszedelmektől.

Első alaposabb félelme akkor támadt, amikor a vásárból hazajöve így szólt hozzá a lányka, gyerekesen az ölébe bújva:

- Apa, azt mondták a vásárban, hogy szép vagyok. Igaz ez? Mondd, miért vagyok én szép?

Marióra tizenöt éves volt akkor, és sudár, mint a gyors növekedőben lévő nyárfácska. Kissé sovány még.

Ilie megrendült, hiszen ez volt az első aggasztó kérdés, amely már nem tőle származott, hanem egyenesen a kislánytól.

- Ki mondta, hogy szép vagy, kislányom, kis tubicám?

Remegő kezét a leányka fejére tette, és magához vonta féltő szeretettel.

- Az öregasszonyok. Kint ültek a kapuban, nagyon megbámultak.

Ilie valamelyest megnyugodott. Amíg az öregasszonyok dicsérik a lányka szépségét, addig nincs baj.

- Jaj, kislányom, persze hogy szép vagy! Szép kis gyermek. Ez azért van így, mert jóanyád is szép volt. Tudod, hiszen beszéltem már róla.

Marióra leszökött apja öléből, s mint akinek nincs több kérdeznivalója, munkája után nézett.

Zavartalanul folyt az élet a kis házban, mintha semmi sem történt volna. A nyár szép volt, az ős terményekben gazdag, a padlás alig bírta a tengerit meg a ludájt, amelyből az idén rendkívül sok termett; annyi, hogy alig győzték elraktározni. A tél is megjárta ilyenformán. Ha van ruha meg fa meg élelem bőven, jóbarát a tél is. Csak a farkasok ne járnának szüntelenül. Az ember könnyebben megvédi magát tőlük, de az állatok megvédése nehéz. Azok se ülhetnek mindig bent: a tyúkok, kecskék, malacok...

Hanem a tavasz újabb gondot hozott. Ilie kint ült a kisseken az ajtó előtt, és a vadméhek szorgalmában gyönyörködött. Mennyi kedvteléssel végzik munkájukat! A nap melegét érzik és élvezik, de tudnak-e gyönyörködni az erdőközi legelők szépségében, a virágok íze mellett azok illatában és tarkaságában is?

Ha Flórika élne, most együtt néznék a méheket.

Marióra az erdőben volt, virágot szedett. A ház felé közeledve észrevette apját, s hogy megviccelje, lábujjhegyen a hátához lopakodott. Apja közvetlen közelében elnyerítette magát, mint egy kiscsikó, és örömeiben így ugrándozott:

- Apám, most már én is kezdem hinni, hogy szép vagyok.

Ilie felugrott a székről, és bosszúsán a fejéhez kapott:

- Csakhogy a szépség nem elég, ha okosság nem társul vele, s aki dicsekszik a szépségével, az már nem is okos! Jóanyád sohasem dicsekedett. Ugyan ki dicsérte a szépségedet már megint?

- A lányok! - vágta ki egyenesen. - Apuskám, ne bántson, hogy én szép vagyok, mert ők meg gazdagok! Ha egyszer szememre vetik majd a szegénységemet, engedd meg, hogy én meg ezt mondjam nekik: igen, ti gazdagok vagytok, de én meg szép vagyok, pukkanjatok meg!

- Nem, kislányom, ezt sohase mondd! A szépség, akár a gazdagság mulandó, tehát nincs mit egymás szemére vetnetek. Isten óvjon, őrizzen meg benneteket!

Csak ő tudta, hogy most valójában mire gondolt. Arra, amire állandóan: hogy a szépség sok baj forrása lehet, lám Flórika is...

Ilie végigmérte kislányát, és megállapította, hogy tavaly óta elég sokat nőtt. Valamivel teltebb, csinosabb, de kislány még mindig. Akkor is, amikor kiscsikósan nyerít - csak kislányok kacagnak így -, akkor is, ha tömjénezi magát.

Atyai szíve, akár tavaly, végül most is megnyugodott. Talán nehezebben valamivel, de meg. Amíg a kislányok dicsérik Marióra szépségét, addig nem lehet nagy veszély...

Az idő kereke gyorsan fordult, tavasz lett ismét. A gyümölcsfák, amelyeket még Flórikával ültetett Ilie, korán virágoztak az idén. Kései fagy nem volt, hideg esők sem nehezítették porzásukat, a gyümölcs kitűnően indult.

A hegyoldal is korán kipipálta magát az idén, és szárazon, virágosan várta a vidám gyerekhadat, amely sohasem verődik olyan szép számban össze, mint tavasszal, a várva várt kellems napfürdőben. A fiúk hosszú vászongatyája élénken villogott a zöld gyepen, bocskoruk hegye süvítve vágott a levegőbe, ha birokra kelve, egymást dobálták le a lejtőn. A játék többnyire arra ment, hogy ki lesz a hegy ura; akit a jelzett vonalon túl nem dobnak le.

Marióra útja éppen arra vezetett. Kíváncsian haladt el mellettük, mert a nagy szétszórtság miatt elég ritkán látta némelyiket. Az apróbbakat megsimogatta, a nagyobbakhoz is volt egy-két szép szava, de amikor a legnagyobbat is megpillantotta, a tizennyolc év körüli Mojszét, aki a kisebbek játékát figyelte, s akit ő két éve nem látott már, mert a városban volt: fiatal vére elöntötte arcát, és szempillája remegni kezdett az izgalomtól. Szép fiú volt, mint ahogy várni lehetett, de mégis teltebb, erősebb, daliásabb a vártnál. Mintha kihúzták volna a két év alatt.

- Te vagy az, Mojsze? - kérdezte izgalommal.

- Én vagyok, Marióra - felelte az, nem kisebb meglepetéssel.

- Mi szél hozott vissza?

A legény magára találva közelebb jött, és tekintetével végigsimogatta a lányt.

- Visszajöttem, Marióra, mert az egész városban nem találtam olyan szép lányt, amilyen te vagy. Azt mondják a legények, te vagy a legszebb lány a környéken. Én már régóta tudtam, hogy te leszel. És most itt vagy. Hogy megnőttél!

Kezet fogtak, elnevették magukat. A legény azért nevetett, mert érezte, hogy jól beszélt, a leány meg azért, mert tudta, hogy van valamelyes igazság benne.

Mojsze elkísérte Mariórát az útkanyarig, és láthatóan nagyon boldogan tért onnan vissza, egy egész lényét átfogó titok birtokában.

Marióra dúdolva, énekelve érkezett a házhoz. Kertelés nélkül, nagylányi mivoltának teljes tudatában jelentette ki édesapjának:

- Apácskám, haragudni fogsz, de megmondom neked: most már biztosan tudom, hogy én vagyok a legszebb lány a környéken.

- Kitől hallottad ezt megint? - pattant fel Ilie. - És miért dicsekszel a szépségeddel, amikor már megmagyaráztam neked, hogy a szépség mulandó, és különben sem a te érdemed. Kitől hallottad megint?

Marióra közelebb lépett, átölelte apja bozontos fejét, és sok-sok szeretettel, nagylányos komolysággal vonta magához ezt a becsületes fejet:

- Ne félj, apám! Tudom, hogy féltesz engem, jól is teszed, de úgy érzem, hogy a szükségesnél is jobban. Talán észre sem vetted, hogy kétoldalt őszi. Részben ezért is. Ne féltsd a te csacsi Mariórát, aki a szépségére hiú, de ki nem volna az, ha a legények a környék legszebb lányának tartanák!

- A legények! - kiáltotta Ilie, és kibontakozott lányának karjából. - A legények! Tudtam, hogy itt lesz a baj, egész télen át sejtettem. Álmomban megjelent jóanyád előttem, és figyelmeztetett, hogy bajt hoz a tavasz. Kislányom, egy jóra való lány nem kacérkodik a legényekkel, hanem megvárja, hogy az apja szerezzen neki egy jóra való legényt. Szépet, gazdagot is, ha megérdemli.

- Gazdagot, apám? - pattant fel Marióra is. - Hiszen te voltál a legszegényebb a faluban, mégis a tied lett a környék legszebb lánya!

- Éppen ez volt a baj! - kiáltotta Ilie. Ezért kellett jóanyádnak meghalnia. A szépsége miatt gazdagnak szánták, s én valósággal elraboltam őt. Kezdetben azt hittem, nem fog a gazdagok átka, és utolért mégis, hiszen tudod!

- És a szegények átka nem ér utol?

- Nem, nem! Én már azt hiszem, a szegény az átkának sem ura, a szegény semmiben, sehol sem úr!

- Apám, vétkezel Isten ellen. Mindig azt mondtad, hogy a gazdagság mulandó, akár a szépség. Valóban az. A víz is, a tűz is elpusztíthatja. Miért kössem hát hozzá magam? Nézz körül! Van-e nagyobb úr nálad, hiszen a végtelenség ura vagy, nem parancsol itt neked senki! Neked meg nekem. A kakukk nekünk énekel, a forrás nekünk csobog. Miénk az erdő, a fű, a nap fénye és melege. Bízzál a jósorsban, apám!

- Csak rám hallgass, én megnyugszom, kislányom!

- Csak csillapodj, apám!

Igen, Marióra nagylány lett, s ezt Iliének is be kellett látnia. Egy esztendő alatt lett nagylány...

A fellegek látszólag szétoszoltak, de a valóságban ott lebegtek apa és lánya fölött. Csak arra vártak, hogy mikor tömörüljenek ismét, és mikor zuhanjanak alá végzetesen.

A fiatalok majdnem mindennap találkoztak. Csak ők tudták, hogyan. Egyszer a hegyen, máskor a völgyben. Ha nem az útkanyarnál, akkor valamivel odébb: a százéves fa árnyékában a domboldalon, ahonnan az út kilométernyi hosszúságban látható volt.

Bármerre is jártak, akárhol ölelkeztek, egy földi mennyországot teremtettek maguk körül, amelyben másképp hajladoztak a fák, és másképp futkározott a szellő; a nap sugara melegebb volt és csiklandozóbb, a madárdal édesebben zengő, s a virág is illatosabb, mint másutt.

A mennyország mindig ott volt, ahol ők ketten.

- Szeretsz, Marióra? - kérdezte Mojsze tízszer, százszor is, és mégsem feleslegesen, mert jó azt hallani százezerszer is. És úgy nézett a lány szemébe, mintha ettől a választól függne minden, maga a lét is.

- Szeretlek, csak téged szeretlek - suttogta a lány, és olyan lágyan hullt szépséges feje a fiú mellére, mint a hang, amely ajkáról szállt.

Így telt el ez a csodálatos tavasz, s jóformán észre sem vették, már bent jártak a meleg nyárban.

És jött volna még sok-sok boldog nap, de az emberi irigység beférközött a földi mennyországba. Azt híresztelték máris - még itt is, a szétrepített házak táján, ahol kilométernyire laknak az emberek egymástól -, hogy Szép Marióra a Mojsze szeretője, a harmatos rózsza kinyílt, és megkezdődik lassú hervadása.

A hír eljutott Ilie fülébe is. Előbb csak távolról hallotta, az emberek beszélgetéséből, mintha csak éppen elszólták volna magukat, nem neki szánák. De az embereket ez nem elégítette ki. Arra voltak kíváncsiak, hogyan fogadja Ilie a döbbenetes hírt, ha nyíltan szembekerül vele. Ezért nemsokára az arcához vágták:

- Ilie, a madár kirepült! Látod, hiába vigyáztál rá!

- Ilie, a fánál csókolóznak, a fűben hemperegnek!

- Nagyapa leszel, Ilie, nagyapa!

Még a megboldogult Flórikát is beleszőtték ocsmány pletykájukba. Hogy elsökkik majd ez is, mint az anyja, az alma nem esik messze a fájától.

A szerencsétlen özvegyben egy világ omlott össze, mikor egyszer maga is meggyőződött a valóságról: a fiatalok a fűben fetrengtek és csókolóztak, a saját szemével látta.

Nem szólt egy szót sem, de megsemmisülten vonult vissza házikójába. És amikor a késő délutáni órákban Marióra is hazavetődött, Ilie már nem is volt gondolkodó ember, csak látomásokban gyötrődő roncs, aki hol Flórikával viaskodott zavarodottságában, hol önmagával. Mariórához egy szava sem volt. Ő tisztátalanná lett, nem érdemli meg az atyai szót.

Hiába könyörgött a szépséges gyermek, hogy hallgassa meg, Ilie hajthatatlan maradt. Az ő füle már bezárult a világ számára.

- Nagyapa leszel, nagyapa! - ezt hallotta minduntalan.

Már késő este volt, és jó magasan járt a hold, mikor Iliének különös gondolata támadt. Azt beszélnek a csodálatos szent forrásról, hogy Kisasszony napjától Szent György napjáig nincs vize, s aztán is csak kiszámíthatatlanul folyik belőle olykor-olykor, de ha szeplőtelen nő imádkozik a sziklái fölött, azonnal megindul a víz. Ide cipeli Mariórát, és akkor majd kitudódik minden. Ha nem indul meg a forrás vize, az Úr legyen irgalmas neki, atyai szíve végképp elfordul tőle, elúzi a tisztességes szülői házból.

Marióra nem ellenkezett. Virágos kiskendőjét a vállára tette, és megtörten követte apját.

Ilie a legrövidebb utat választotta, át hegyen, bokron, mindenben. Semmi kímélet nem volt benne. Olyan iramot diktált, amelybe Marióra gyöngy lába hamar belefáradt. De azért mentek, szakadatlanul mentek meggörnyedt háttal, folyton csak maguk elé nézve. A hegyoldalon olyan szörnyű árnyékot vetett meggyötört testük a mélybe, hogy maguk is megijedtek volna tőle. Csakhogy ki figyelte azt!

A forráshoz értek, amelynek a medre most teljesen száraz volt.

Ilie lent maradt a parton, s csak intett a lánynak, hogy menjen fel a sziklára, a forrás fölé, és imádkozzék.

Marióra feltornászta összetört testét, s amikor a kijelölt helyre ért, az ég felé egyenesedett. Minden erejét össze kellett szednie, hogy erre képes legyen. Sápadt tekintetét a holdra szegezte büszkén, bizakodóan, s az ég Urát keresve végigpatakzott arcán a könny: - Jóatyám, te tudod, Mojszét hogyan szerettem. Tégy csodát, hogy induljon meg a víz!

Szép szemével hiába kutatta a forrás útját, nem fakadt abból bizonyíték.

A büszkén kiegyenesedett test most összébb görnyedt, s a holdfényben csillogó könnyes szemek nem az eget kutatták többé. Marióra a szikla oldalához tapadt. Két kezével görcsösen kapaszkodott belé, mintha egy végső erőfeszítéssel onnan akarná kifakasztani a vizet:

- Ó jöjjön, jöjjön hát a víz! - nyögte fuldokolva, de mit sem ért a könnye.

Elhagyta minden ereje. Kimerülten omlott maga elé, a mélység fölé zsugorodva. És akkor lent a mélyben mintha az anyját látta volna ráhajolni Ilie roskadt fejére. Az anyját, akit a valóságban sohasem látott. Mindössze egy pillanatig, aztán a magasba emelkedett az anyja, csodálatos angyal képében.

- Jóanyám - kiáltotta harmadszor is -, te tudod fent az égben, milyen vagyok. Ha szeretsz, küldj bizonyítékot nekem!

Akkor nagy morajlás támadt a föld mélyén, s a gazdagon buzogó forrásvíz csillogó képet rajzolt a hold fényében.

Szép Marióra még látta ezt a képet, a morajlást is hallotta még, és halálos zuhanásában utoljára húzódott mosolyra ajka, a szépséges csodabogyó.

Nyugi, nyugi, kisanyám!

Fiatál pár ült le a közelünkben egy pesti kerthelyiségben, és élénk beszélgetésbe kezdtek. Egy-egy mondatuk igen megütötte a fületem:

- Jössz csörögni, pofikám?

- Nyugi, nyugi, kisanyám!

Mindjárt látszott, hogy finomabb emberek lehetnek, hiszen rímbe' beszéltek. (Ámbár én is kivettem most magamért, mert a „rímbe' beszéltek” egy hexameter kezdetének, sőt végének is felfogható, lévén egy daktilus és egy spondeus. Vörösmarty is így kezdte a Zalán futását, egy daktilussal és egy spondeussal.)

Vajon mi lehet a foglalkozásuk? Egy jó negyedóra múlva elmentek táncolni, s közben nagy csókolózásba kezdtek. Rágógumis és nyeltes csók volt, egészen jól ki lehetett venni. Tehát nyelvújítók. Így akarták tudomásunkra hozni, ebből kellett kitalálni. Játszottak velünk. Van ilyenféle játék a tévében is.

Úgy összebújtak tánc közben, hogy nem lehetett tudni, hol végződik Pofikám, és hol kezdődik Kisanyám. (Egyszínű farmerben voltak.) Nagyon szerelmesek lehettek egymásba: tetőtől talpig, meg vissza. Meg összevissza. A csörgőjük nem látszott. Biztosan összebeszéltek, hogy nem mutatják meg nekünk, csak egymásnak.

Alaposan kitáncolták magukat, aztán leültek, és ismét társalgásba kezdtek, egészen hangosba, mint a fideszesek. („Mi lesz itt!” - mondták, és írásba is adták a húszéves honatyák.) Kisanyám aggodalmaskodó hangon, majdnem sírásra fakadva panaszkolt:

- Képzeld, pofikám, alig tudtam elcsórni magamat hazulról! A vénlány azt mondta, üljek csak nyugodtan otthon, a... verklimen.

(Itt szemérmesen elmosolyogta magát. Pikáns egy hangszer lehet!)

- A zanyád?

- Na já!

- Oké! Már értem.

Mondom, hogy nyelvújítók voltak. Meg azt is mondták, hogy „csaj”. Csak ricsajról tudtam eddig, de lehet, hogy a kettő nem zárja ki egymást.

Nagyon elszomorodtam. Valamikor, kezdő magyartanárként azt hittem magamról, hogy egy titán vagyok. Csak most derült ki, hogy milyen szegényes a szókészletem.

Hogyan pótvizgázik latin nyelvből az a szerelmes diák, akinek az édes anyanyelve a magyar

Brr! Ha a latin nyelvre gondolok, mindig végigfut rajtam a hideg. Az alsóbb osztályokban még ment valahogy, de a negyedikben már megbicsaklottam. Tizenhat éves voltam, és szerelmes lettem abba a kis barnába, Cunciba. Se nem ettem, se nem ittam, egész nap csak rá gondoltam. Ez így szépen rímel, de a szerelem mellett sehogy sem tudtam magam rímbe hozni a latin nyelvvel. Mert amit megtanultam reggel, délből már elfelejtettem. Amit délből tanultam meg, estére vált kámforrá az agyamban. Kőműves-kelemenest játszottam önmagammal. Meg a latin velem.

Muszka Jancsi azt mondta azon a nyáron, hogy ne tanuljak mindig, mert nekik van egy ismerősük, aki meghibbant a tanulástól, sőt, minek szépítse, meg is bolondult tőle. A múltkorában megebédeltették, és az Istennek se volt hajlandó villával enni a nudlit, csak úgy kézzel. Ennek meg az lett a következménye, hogy elharapta a kisujját, azt hitte, hogy nudli.

Na, még csak ez hiányzott volna nekem!

- Tudod mit? - mondta. (Nem tudtam.) Gyere futballozni! Hozd a latinkönyvedet is, és futballozás közben átveszed az anyag egy részét. Garantálom, hogy nem fájul meg a fejed tőle.

Így még sohasem tanultam nyelveket. Se románt, se franciát, se latint. Hogy nem jutott eddig eszembe? Jancsinak nagy tapasztalata lehet, három évvel fölöttem járt abban a híres belényesi román gimnáziumban.

Korábban Popa Ilie tanította nekünk a latint, egy kis sánta, cingár ember (nyugodjék békében! az örök világosság fényeskedjék neki!), aki nagy kitüntetésnek vette, ha olykor-olykor megszólaltunk latinul, már úgy értem, hogy tudtunk 10-15 szót, mert ez már elég volt neki hozzá, hogy lefordítsa nekünk a napi leckét, természetesen a mi segítségünkkel. Mert mi azt a tíz szót elmondtuk százszor is, mindig ezekhez kanyarodtunk vissza, és ez addig tartott sokszor, amíg kicsengettek.

- Vine Ilie! Vine Ilie! (Jön Ilie!) - ordította az ügyeletesünk a becsengetés után, aki az ajtónál leste, mikor jelenik meg Ilie alakja a hosszú folyosó végén, a lépcsőnél, egyre magasabbnak mutatkozva. Mikor a lépcső felső fokához ért, és belépett a folyosóra, már ismét törpévé satnyult, vége lett az illúziónak.

Isten nem ver bottal, de latintanárral igen, s valószínű, hogy igazságosan. A negyedik osztályban dr. Vostinariu lett a tanárunk, és az osztályfőnökünk is, akit valahonnan messziről hoztak, nem is hiszem, hogy nem a diákjai üzték ki onnan hangos dobpergéssel. Latinból szerezte a doktorátust. Olyan szigorú volt, hogy lekonyult a fülünk, ha megállt az osztály előtt felemelt fővel. Megállt a szívverésünk, és Faur Mircsa, a padtársam, mindkét kezével az oxigént kapkodta.

Te jó Isten! Ha visszagondolok rá! A feleltetést mindig azzal kezdte, hogy voltunk-e moziban illegálisan. Sohasem tudhattuk, hogy nem informálódott-e a besúgóitól. Ilyenkor majdnem megőrültem. Nem tudtam megállni, hogy meg ne nézzem a Dorothy Lamour-filmeket. Ő volt a világ leggyönyörűbb, legcsinosabb filmszínésznője, és mindig dzsungel-filmekben játszott, fürdődresszben. Nesze neked latin! Úgy összehúztam magam a padban, hogy talán nem is látszottam már. Az a számár Mircsa meg bevallotta félelmében, hogy volt egyszer a moziban, de csak egyetlenegyszer. Ha bevallja, hogy én is vele voltam, vagy szívinfarkust, vagy agyvérzést kapok. Nem árult el Mircsa. A legszebb szó a világon a „barát”. Minden más szó csak utána kullog.

Mircsa kapott vagy tíz fenekest az első padra hajolva, nem Vostinariutól, hanem Román Diditől (ez volt a beceneve, s nem éppen illett a helyzetünkhöz), az osztály legerősebb tanulójától, mert Vostinariu sohasem verekedett, gyűjtötte az erejét a feleltetésekhez. Ez mindig a latin szavak kikérdezésével kezdődött. Mircsa tizenkilenc szót tudott, de a huszadiknál már megakadt. Ez lett a veszte. Beinkasszált egy elégtelent, s az újabb fenekelés után nyugodtan helyreülhetett. Ő volt most a világ legboldogabb tanulója. Már túl volt a verésen. Sírt róla az öröm. Ez volt az ő földi üdvözlése. (Mircsa, ha egyszer mégis te halnál meg előbb, emlékezzél meg rólam a Paradicsomban!)

Hiába tanultuk mi már a latint a negyedikben, ha semmi alapja nem volt a tudásunknak. Vostinariu mellett meg elvesztettük minden bizalmunkat.

Igaza volt Jancsinak, fájós fejjel nem lehet latint tanulni, még nagyobb undort kap tőle az ember. Csak kikapcsolódva lehet, közben futballozva.

Javában folyt a meccsünk, hol a latint tanultam, hol a játékra összpontosítottam.

Arma virumque cano - olvastam fél szemmel hunyorítva. Hát ez meg mit jelent? Le kellene fordítani.

Egy veréb süvített el a fülem mellett, aztán újabb verebek. Épp ez hiányzott. Most már őket is figyelmem kell, nemcsak a meccset meg a latint.

Arma virumque cano - ismételtam. Hogy fogjak neki, melyik szóval kezdjem a fordítást? A latinban ez a legnehezebb, a megindulás. Ha belehal az ember, akkor sem tudja, melyik szóval induljon el. Kezdtam a legkönnyebbnek látszóval: cano. Kiejtve: kanó. Kani lenne? Tudtam, hogy az olaszban nagyon sok szó „o” betűvel végződik, s az olasz nyelv a latinból származik. Jó, ha tud az ember egy kicsit olaszul. Petró: Peti, Robertó, Robi. Akkor a kanó csak kani lehet.

- Góól! - kiáltotta a csapatunk. Bűdös nagy gól lehetett, pókhálós gól, Tyúkom Pityu mutatta is, hogy a labda a felső sarokban süvített el, a meszet is levitte.

Vezettünk tehát egy nullára.

Arma virumque cano.

- Jancsi, nem tudod, mit jelent a kanó szó? - kérdeztem tőle a kezdésnél, mert most ismét egymás mellé kerültünk.

Úgy nézett rám, mint egy hibbantra, teljesen megvetően:

- Mi az, te nem tudod? Biztosan nem szukát jelent!

- Köszönöm szépen. Most már eligazodom én is - hetykélkedtem.

Tehát: kani. Jó úton járok, helyesen gondolkoztam. Petró: Peti, Paoló: Pali, Terézó: Trézsi. Ennyi elég is lesz bizonyítéknak.

Arma virumque kanó - motyogtam, a könyvre se nézve. Már tudtam könyv nélkül egy latin mondatot. Nem is akármilyent, hiszen Vergiliust idéztem. Ej, ej! Arma kanó. Kanó arma. Ez a két szó biztosan kapcsolatban van egymással, mert nem egymás után következnek. Engem már nem lehet kijátszani minden esetben a latinnal. Amit tudok, azt tudom. Sohasem szabad egymás után kotorászni a latin szavakban. Minden nyelvnek megvan a maga hisztériája. Az angol szavakat például csak úgy nem szabad kiejteni, ahogy le vannak írva.

- Góóól!

Az ördögbe is, ezt meg mi kaptuk. Jancsi úgy ordított rám, hogy majdnem kiköpte a tüdejét:

- Mért nem vonultál védelembe? Nem láttad, hogy emberfölénybe kerültek? Hagyd a fenébe azt a latint!

Nem érzett semmi lelkiismeret-furdalást, már nem is emlékezett rá, mit mondott: hogy focizás közben tanuljam a latint. Hát hogy tanuljam, ha csatár létemre a védekezésből is ki kell vennem a részemet! De nekem volt lelkiismeretem. Letettem a pálya szélére, a fübe a latin-könyvemet, és teljes odaadással bekapcsolódtam a játékba, olyannyira, hogy rúgtam is egy gólt. Őszintén szólva, nem esett nehezemre, mert pihenten futballoztam, semmit sem csináltam addig, a többi meg már lihegett a nagy melegben.

Vezettünk kettő egyre, majd nemsokára három egyre, a Lőrincz Feri góljával. Jancsi abszolút elégedetten ordította az ellenfél térfeléről, miután egy kapufát is rúgott:

- Tanuld a latint! De azért figyelj!

Szót fogadtam neki. Úgy tanultam a latint, hogy közben figyeltem, és úgy figyeltem a játékot, hogy közben tanultam is.

Arma virumque kanó. Arma kanó. Kanó arma. Bele lehet halni ebbe a kuvasz latinba!

- Jancsi, mit jelent az arma?

Most már volt bátorságom megkérdezni tőle, hiszen három egyre vezettünk.

Még sohasem láttam ilyen kedvesnek, magabiztosnak Jancsit. Olyan élvezettel adta meg a választ, hogy elcsordult a nyála tőle:

- Arma, armorum: fegyverek. Csak többes száma van. A genitivusát is tudni kell!

Most kapcsoltam: a főnevek genitivusi alakját is mondani kell a latinórán.

Arma kanó. Fegyverek, kanik. Fegyveres kanik? Ez még a jövő titka.

Arma, armorum. Mi az ördögnek kell a genitivust is mondani? - Így okoskodtam gyermekésszel. - Akkor mi is jogosan elvárhatnánk, hogy a magyarul tanuló neolatinok, a franciák és az olaszok (mivelhogy már latinok nincsenek) két alakját mondják el a szavainknak: alma, almorum; birsalma, birsalorum; szilva, szilvorum. Nem is rossz. Szilvórium már van is. Eszembe jutott - ma sem tudom, hogyan - egy latin szó: parens, parentis. Akkor azt mondhatnánk mi is: bütyök, bütykensis. Bár ezt már nehezebben tudnám megemésztetni. Gondolom, a makarónihoz szokott olaszok sem.

Arma virumque kanó. Arma kanó. Kanó arma. Arma, armorum kanó. Az ördög vigye el! Nem akar kijönni. Pocsék egy nyelv ez a latin!

A marhavásári futballpályánk úszott a fényben, maroknyi felhő sem volt az égen. A futball-labda irányt tévesztett, a parton legurulva a Körösben kötött ki. Jancsi, látva a latinnal folytatott hősies küzdelmemet, kihasználta az így előállott szünetet, és hozzám rohant:

- Lássam már a nyomorult könyvedet!

Csakugyan nyomorultul nézett ki, mert naponként összegyűrtem, hogy Vostinariu is lássa, mennyit tanulok belőle. Tulajdonképpen új könyvet kellett volna vásárolnom, mert a betűk helyenként már nem is látszóttak benne, de ki mer Vostinariu elé állni egy vadonatúj könyvvel? Most már ebből fogok tanulni, ha belegebdek is.

- Mennyit tudsz már belőle? A félidőnek vége, megtanulhattad volna az első oldalát ennek a szövegnek.

Így Jancsi.

- Akkor ki rúgta volna az egyenlítő gólunkat?

Mikor megtudta, hogy csak az első szavaknál tartok, majdnem összeesett:

- Húsz év kell neked, mire a végéhez érsz. Ekkora szakállad lesz!

A földre mutatott. Olyan átszellemülten nézte a könyvemet, mintha ő lett volna Vostinariu. Doktor Vostinariu.

- Ne zavarjon meg a virum szó végén a „que”, azt jelenti, hogy „és”! Már el is rohant, kezdődött a második félidő.

Virumés. Almaés, szilvaés. Ha most nem dilizek be, akkor soha!

Már átláttam a helyzetemet. Popa Ilie az oka mindennek. Hogy nem kent le nekünk naponként két-három pofont. Az egész osztálynak külön-külön. Akkor szerezhettünk volna alapot. Vostinariu ezeket a hiányzó veréseket pótolta, de nem pótolhatta az óriási tudásbeli űrt. Most segíts rajtam, Ilie, ha tudsz! Olyan icike-picike ember, hogy a zsebemben is elférne, s akkor a pótvizsgán sügátna nekem. Fantáziából jelesre is felelhetnék.

Arma virumque kanó...

- Jancsi, mit jelent a virum?

Ahogy meghallotta, a homlokára ütött, és úgy rohant felém, mint egy örült. Kikapta a kezemből a könyvet, lapozott, lapozott, és széles tenyerével a könyvre ütött:

- Hogy én milyen hülye, milyen örült vagyok!

Ilyen hülye volt Jancsi. Hiszen maga mondta.

- Eszembe jutott - vakarta a fejét -, hogy szójegyzék is van a latinkönyv végén. Te nem tudtad?

Olyan szelíden válaszoltam neki, mintha ez volna a világ legtermészetesebb dolga - lehet, hogy ez is volt:

- Honnan tudhattam volna?

Összetettük a fejünket, hogy közösen lássunk hozzá a mondat lefordításához, a felfedezett szójegyzék segítségével. Kitudódott, hogy kaniról szó sem lehet, mert a cano szó azt jelenti:

énekelek. A virum pedig: férfiat. Tehát: Fegyvereket és férfiat énekelek. Milyen szép, férfias nyelv ez a latin! Nemhiába, hiszen Cicero nyelve.

Csak egy pillanatilag tartott a felfedezésből eredő boldogságom, mert eszembe jutott Vostinariu. Doktor Vostinariu...

Nem is tudom, mi történnék akkor, ha nem volna egy jó, egy nagyon is jó Isten az égből. Vostinariu nem jött el pótvizsgáztatni bennünket, mert valamelyik távoli városban lakott, év közben is onnan utazott le hozzánk kétszer egy héten. Azt is mondták róla, hogy talán beteg, mások meg azt, hogy Párizsban nyaral. Az igazgatónk Popa Iliét bízta meg a vizsgáztatással.

Olyan boldogan segítettem neki a vergiliusi szöveg fordításában.

Nehéz-e tanárnak lenni?

Szereplők:

Kiss Péter tanár (szokásos tanári külsővel)

Nagy János volt tanár (feltűnő eleganciával, szoknyavadász kinézéssel, kb. 40 évesek)

Egy ragyogó szépségű diáklány

Kiss és Nagy véletlenül összetalálkoznak az utcán, nagyon megöriülnek egymásnak.

Kiss: Na nézd csak! Te vagy az, Jancsikám?

Nagy: Péterkém! Hihetek a szememnek? Mikor is láttuk egymást utoljára?

Kiss: Hát úgy 15-16 éve, amikor elvégeztük a tanárit. Hogy elröpül az idő! Maholnap nagytaták leszünk, ha kegyes lesz hozzánk a sors, és megérjük.

Nagy: Hagyd a nagyapaságot! Én olyan fiatalnak érzem magam, hogy nem is gondolok a nagytatásra... Mondd: hol tanítasz?

Kiss: Én, kérlek? Egy gimnáziumban, immár tíz éve. És te hol dolgozol?

Nagy: Én csak öt évig tanítottam, aztán szakítottam a tanári pályával. Nem pálya az. Nehéz tanárnak lenni. Aztán: egy suszterlegény is többel keresett nálam.

Kiss: Kis túlzással.

Nagy: Nem lennék többé tanár, ha megölnének sem.

Kiss: Hát az igaz, hogy sohasem volt megfizetve a pedagógusi pálya, mert sokan vagyunk. Pedig nélkülünk nincs mérnök, meg orvos, meg tudós sem, de azért csak változott egy kicsit a helyzet. A túlórák, a vizsgadíjak, a felnőttek oktatása... csak hoznak valamit a házhoz. Nem halunk mi éhen. Meg aztán: valamicskével több a szabadságunk. Ezzel kárpótol a sors bennünket. Az igaz: aki vagyonszerzésre gondol, ne menjen tanárnak! Kevés pénz, sok munka és idegeskedés. De van a tanári munkának egy óriási előnye minden más munkával szemben. Az, hogy egész életedet a fiatalság körében töltöd, és lélekben megmaradsz fiatalnak. Én azt hiszem, hogy ez a fizikumra is hatással van: mi később öregsünk meg... Tehát hol dolgozol? Miből élsz?

Nagy: Ötévi tanároskodás után beiratkoztam a jogra, ügyvéd vagyok. De őszintén szólva: nem szeretem én a jogot sem.

Kiss: A mindenit!

Nagy: Tudod, rosszul kezdődött az én egész tanárságom. Emlékszem, az első tanári évemben végigmentem nagyapámmal a vásártéren. Ő már 80 éves volt, de megcsipdesett minden jóképű parasztmenyecskét, aki csak elhaladt mellette. És nem is akárhogy csipdeste meg. Mondom neki: „Nagyapám, ne csipdesse már annyira őket! Gondoljon arra, hogy én most már tanár vagyok, nem csipkedheti velem. Mit szólnának a tanítványaim, ha meglátnának bennünket? Mit mondanának, milyen fajta ember vagyok én?” Mire nagyapám ezt súgta nekem bizalmasan: „Örülj, fiam, hogy ilyen fajta vagy! Az öreg Kerekes meg az unokája a falusi legényeket csipdesik meg.” Akkor jutott eszembe, hogy nekem most már semmit sem szabad, mert tanár vagyok. Nekem úgy kell viselkednem, hogy eszménykép legyek. Még nagyapámmal sem mehetek végig a vásártéren.

Kiss: Mondasz valamit.

Nagy: Meg azok a ronda diákok mindenféle csúfnevet raktak a fejemre. Csak bizalmasan mondom neked, ne beszélj róla senkinek: papagájnak csúfoltak.

Kiss (kacagva): Papagájnak? Miért éppen papagájnak?

Nagy: Mert volt egy sárga nyakkendőm meg egy lila. Meg egy sárgás lila. Fele sárga, fele lila. Igyekeztem választékosan megjelenni a tanítványaim előtt, hogy esztétikailag is neveljem őket. Pláne hogy egy kisvárosi iskolában tanítottam, ahol sok volt a parasztyerek. Érted, ugye?

Kiss: Most már értem.

Nagy: Nem volt azokban semmi finomság. Hogy egy hatásos költői jelzőt észrevettek volna? Képzeld: egyszer ügyeletes voltam. Szünetben berohanok az egyik osztályba, és elkiáltom magam: „Gyerekek, klasszikus lábszagot érzek!” Mire az a trágyaszagú Tarack Jani, az a félkegyelmű, azt mondja a többinek, halkan, hogy én is halljam: „Igen, mer bégyűtt a tanár úr ide! Mé gyűtt bé?” Nem vette észre, hogy a „klasszikus” szónak az adott mondatban milyen jelzői ereje, milyen megkülönböztetett helyzeti energiája volt, kérlek.

Kiss (csóválva a fejét): Hát igen.

Nagy: Meg azt sem bírtam, hogy állandóan megzavarták az órákat. Pedig törvény írja elő, hogy az órák sérthetetlenek. Képzeld, egyszer Madách Tragédiáját tanítottam. A konstantinápolyi jelenetben az van, hogy Tankréd lovagkatonái, akik korábban felesküdték a nők védelmére, most üldözőbe veszik még az apácánövendékeket is. Rájöttem, hogy nevelési szempontból nagyon jól kihasználható ez a rész. Elhatároztam, hogy kifejezem a nők iránti részvéteimet. Arra gondoltam: szegény konstantinápolyi nők! Ezek még azzal sem vigasztalhatták magukat, hogy „több is veszett Mohácsnál!”

Kiss: Hogyhogy nem?

Nagy: Mivelhogy Mohács később volt!

Kiss (nevet)

Nagy: Mondom: épp a lecke nevelési mozzanatához érkeztem, amikor megszólalt a hangszóró. Az igazgatóhelyettes közölte, hogy aki a másnapi felvonuláson csövesnadrágban és oroszlánfrizurával jelenik meg, azonnal kizárja az iskolából. Képzeld: megzavarta az órát, amikor én valamennyi nő nevében és védelmében beszéltem!

Kiss: Jancsikám, én elismerem, hogy kíméletlenség megzavarni a jól felépített órákat, igazat adok neked. De szigorúan bizalmasan, magunk között: én nem hiszem, hogy a történelem folyamán valaha is kérték volna a nők, hogy túlzottan védelmezzék őket.

Nagy: Úgy gondolod, hogy nem?

Kiss: Igen.

Nagy: Na jó, jó! Én is csak az órán állítottam be így ezt a kérdést. Figyeld csak tovább, egy másik órán meg mi történt. Az impresszionizmust tanítottam Babits „Messze... messze” című költeménye alapján.

Megtanultam könyv nélkül a verset, hogy hatásosabb legyen. Kivasaltam a nyakkendőimet. Képes lettem volna szavalás közben több nyakkendőt is váltakozva felkötni, hogy az impresszionisták által kedvelt színes jelzőket érzékeltessem. Csak az első szakaszt tudtam elszavalni (érzelgősen szavalja):

*„Spanyolhon. Tarka hímű rét.
Tört árnyat nyújt a minarét.
Bús donna barna balkonon
mereng a bíbor alkonyon.”*

Petikém, fel tudod te fogni, hogy mi van ebben a versben? (Átszellemülten) Barna is... donna is... spanyol is... alkony is. És egy bús nő, aki vigasztalásra vár. Láttál te már spanyol nőt az életedben? Halotti csend volt az osztályban. Mondom: idáig jutottam el, amikor belépett az osztályba az a trampli Szöcske Gyuri, egy piszkos tanyasi gyerek, aki másodszor ismételte az osztályt - honnan a nagymamájától jött! - és akarva-nem akarva belerúgott a Szecska Pali táskájába. Abba a fekete atomtáskába, amelyik akkorát durran, ha felrúgják, mint egy hidrogénbomba (a fene egye meg, aki kitalálta azt a fekete táskát meg a hidrogénbombát is!). Az osztály akkorát röhögött, hogy a könnyektől már nem is láthatott engem. Szecska Pali meg ordibált: kikéri magának, hogy az ő táskáját összevissza rugdossák, mint egy közönséges futball-labdát. Galamb Feri úgy üvöltött a nevetéstől, mint egy sakál. Jérce Gabi megtanult kukorékolni is ajultában. Petikém, én ott maradtam kettesben a bús spanyol nővel. Most aztán mit csináljak? Azt hiszem, elvesztettem az eszemet. Összetettem a kezemet: Istenem, most segíts meg! Nincs több spanyol nő az egész évi programomban! Nagy nehezen sikerült ráhangolnom magamat a témára, és most oda a kezdeti élmény!

Kiss: Jancsikám, nehogy rosszul légy már! Ha akarod, hozok egy pohár hideg vizet. Csak szólj! Én tudnék egy neked való pályát. Te nagyon jó rajzos voltál. Légy festő! És rendezd be az életedet úgy, ahogy Gauguin. Ő elköltözött Tahiti szigetére, és nem zavarta meg a munkáját semmi. Tahitiben a bennszülött férfiak kitüntetésnek vették, ha az odavetődött fehér emberek nem vetették meg a feleségüket meg a lányukat. Így aztán Gauguin egész nap csak festegetett és kitüntetések osztogatott. Neked való foglalkozás lenne.

Nagy: Sajnos, az a meleg égövön volt, és nálunk egészen más véleményük van a férjeknek a „meleg égövről” is. Tudd meg, Peti, hogy én még nőtlen vagyok!

Kiss: Na látod!

Nagy: De Petikém, neked hogy jön ki a számításod a tanári pályán?

Kiss: Én bolondosan szeretem. A Zrínyi Ilona Leánygimnázium igazgatója vagyok.

Nagy (csodálkozva): Nincs egy fiú sem az iskolákban?

Kiss: Nincs. Annyira szeretem a munkámat, hogy az igazgatás mellett még teljes katedrai óraszámmal tanítok, és osztályfőnökséget is vállaltam.

Nagy: Nem árt az meg neked?

Kiss: Ellenkezőleg. Mindig pihentnek, sőt diszponálnak érzem magam. Csak az iskolában tudom az életemet elképzelni. Megtörténik, hogy haza se megyek ebédelni. Még ott is alszom néha. Berendeztem a könyvtárterem felét hálósobának. Mivelhogy én vagyok a könyvtáros is.

Nagy: Hálósobának? Jól értettem? Ilyet még nem hallottam.

Kiss (bólint, hogy igen).

Nagy: Úgy látszik, hogy egy leánygimnáziumban ez lehetséges. Egy fiúgimnáziumban nem látnám semmi értelmét. Tudod, Petikém, én nehezen tudnék egy ilyen leánygimnáziumi állást elfogadni, mert egész életemben, már diákkorom óta mindig szerelmes voltam. Tetőtől talpig. (Mutatja.)

Kiss: Meg vissza. (Mutatja.)

Nagy: Igen.

Kiss: Meg összevissza. Ahogy így rád nézek. Még emlékszem a diákéveidre. Te játszottad volna a farsangi előadásunkon a hősszerelmet. És úgy összerágtad a főpróbán a Váradi Mancik ajkát, hogy három hétig mesterségesen kellett táplálni. Az előadás is elmaradt.

Nagy (imitálja szájával a régi csókot): Hát az a Mancik egy rendkívüli csaj volt, kérlek. Tele volt temperamentummal. Ha végignéztam a termetén, nemcsak libabőrös lettem, hanem bibircsókás is. Nézd, még mindig reszketek tőle. Tudod, ez a Mancik perifériai kislány volt, onnan hozta a rendkívüli temperamentumát, ami aztán rám ragadt. Egyszer elvittem egy vendéglőbe, ahol táncolni is lehetett. Már a vacsorázás idején akkorákat dobantott a zenére, hogy rám borította az erőlevest. Alighogy megvacsoráztunk, megfogta a nyakkendőmet, és a táncolók közé húzott. Letáncolta rólam a nadrággombokat, aztán meg a nadrágot. Úgy belém-csimpaszkodott, annyira dörzsölődött, hogy már nem is tudtam, melyik az én nadrágom, és melyik az övé. Őszintén szólva nem tudnám megmondani, hogy mindez a vendéglőben történt-e, vagy pedig később, mert közben ittunk is sokat. De a nadrágok még itt lebegnek előttem.

Kiss: Aztán gyereked lett tőle.

Nagy: Pszt! A kis Zsiga... akiért Varga Feri fizeti az eltartását. Az a sápadt, csendes fiú, tudod, aki az utolsó padban ült. Összeboronáltam Mancival.

Kiss: Jancsikám, úgy emlékszem, hogy Varga Feri papnak készült.

Nagy: Igen. Kolostorba vonult. Onnan fizeti. De hagyjuk ezt a Mancit, félve gondolok rá. Beszélj inkább arról, hogy mi tetszik neked a tanári pályádon!

Kiss: Minden. Minden, ami a diákélettel kapcsolatos. Például kezdő tanár korom óta gyűjtöm a diákszavakat, a diákbeköpéseket. Azóta, amikor még a fiúgimnáziumban tanítottam. Az utcán is figyelem és jegyzem a beszédüket. Mindenféle megnyilatkozásuk szórakoztat: a naivságuk, a leleményességük, a vagányságuk, a nagyképűségük. És ugyanakkor tanulságokat vonok le a viselkedésükből, a beszédükből, a munkájukból.

Nagy: Na, ez érdekes lesz, mondj el néhányat!

Kiss: Egy tanulságos eset: Egyszer a természetrajz-szakosunk ezt a dolgozattípusát adta: A gombák. Az egyik kisdíákunk pedig így kezdte a dolgozatát, szó szerint idézem: „De még

vannak a gombák.” Ez magában véve nevetséges dolog, de roppant tanulságos. Tükrözi az elkalandozott kisdíák naiv lelkét. Nem tanult aznapra, nem ismerte a témát, undorodott tőle, elkalandozott, és flegmán leírt egy mondatot. Hát nem édes? Az ilyen naiv lelkekből kell nekünk mérnököket, tanárokat, orvosokat nevelnünk. Ez a pedagógiai pálya nagyszerűsége.

Nagy: Na az én gyermekeim egykor nem voltak ilyen naivak. Azok tudatosan csinálták mindent.

Kiss: Sok-sok évvel ezelőtt ezt a dolgozattípusot adtam az első osztályban: „A tudományos leírás: az orangután.” Az egyik kisdíákom szó szerint ezt írta: „Az orangutangnak (g-vel) két féle (két szóba írva) természete van. A férfiakat nem szereti, de a nőket (két t-vel) nagyon szereti. Ha egy nőre szert tesz, ellátja őt minden jóval, ami neki van.” Heteken át vallattam a gyereket, hogy honnan szedte a dolgozatát, hiszen én ilyesmit nem mondtam. Csak az év végén vallotta be, hogy látott egy dzsungelfilmet, amelyben az eltévedt nőt egy majom táplálta mindenféle gyümölcssel, minden „jó”-val.

Nagy (Mindketten kacagnak.): A mai diákok erkölcsére se alapoznék. Az időmértékes verslábakat kértem számon: Mondj egy jambust, Misi! Hallgat. Hát nem tudsz egyet se mondani? Segítek neked: di-ó. Mire a gyerek megszólal: Tudok én sokat, tanár úr: ri-gó, i-vó, ki-ló, ti-nó. Örültem és bosszankodtam egyben. Fiam, te nem is gondolkozol. Lekopírozod a magánhangzóimat, és gondolkodás nélkül bemondod a szavakat. Halljunk más példákat! Más magánhangzókkal! - szólítottam fel az osztályt, és Erikára mutattam. A leány (15 éves lehetett) megszeppent, és rövid szünet után félszegen kiejtett egy szót: bi-gyó. Azonnal elpirult. Súgták neki. Világosan kivettem, hogy a leányka háta mögött azt mondta az egyik fiú a padtársának: Erika már bigyózik. Most én felejtettem el gondolkozni, mert hirtelen megkérdeztem: „Erika, te bigyózol? Mit jelent a bigyózni szó?” Még jobban elpirult, s most már én is. „Tanár úr tessék ezt Balogh Feritől megkérdezni a nyolcadik osztályban! Ő szokott ilyeneket csinálni!” Hogy mire gondolt!? Másnap megtudtam, hogy a „bigyó” szó Erdélyben bogyt jelent.

Kiss: Szenzációs félreértés.

Nagy: Péterkém, említettél néhány dolgozatot. Nekem is eszembe jutott egy eset. Ezt a dolgozattípusot adtam: „Állatbarátaink.” Egy leánykám a következőket írta: „Mi nagyon szeressük (jelentő mód helyett felszólító) az állatokat, és megvédjük őket, ahol lehet. Februárban van a macskaszezon. A mi macskánk úgy ráugrott az Erzsikéék cicájára, hogy összevissza harapta a fülét. Az meg csak nyávogott, hogy majdnem belehalt. Hess! - mondtam a mi macskánkknak. Ne bánts a kislányukat! Nem látod, milyen gyámoltalan? A macskaszezon után a kutya-szezon következik. Elmúlt a tél, ránk köszöntött a tavasz. Ezer meg ezer virág ragyog. Fűszerillatos a határ, a madarak énekelnek, a korzón emeletes kutyák ficáncolódnak. Legyetek boldogok, drága állat barátaink, élvezzétek a természet drága áldásait: a napot, a kellemes szellőt, a fűszeres illatokat!

Puszi, puszi!”

Kiss: Szenzációs!... Tudod, mit gyűjtök újabban? A hanyag diákok tévedéseit. Házi feladatként meg kellett tanulni könyv nélkül egy szabadon választott szép verset, és néhány tanulótól számon is kértem. Az egyik leányom Reményik Sándor Végrendelet című költeményét szavalta el nekem, amelynek a befejező sorai a következők:

*„A holtom után ne keressetek.
Leszek sehol, és mindenütt leszek.”*

De a leányka így fejezte be a verset gúnyosan, veszekedően:

*„A holtom után nyekeregjete!
Leszek sehol, és mindenütt leszek.”*

- Icukám! - szóltam meglepetten - Ez a vers nem így van. Honnan szedted ezt a változatot? - Hallgat, csak hallgat. Megsimogatom az állát: - Mondd meg őszintén! Megígérem, hogy semmi bántódásod nem lesz. -

Ekkor megszólalt: „Tanár úr, kérem, ez a vers apukámnak tetszett a legjobban. Ő írta ki nekem sakkozás közben.”

Nagy: Istenien jó!

Kiss: Nagy élvezettel gyűjtöm a veszekedő, verekedő diákok szövegeit. A gimnazisták elbújhatnak. Azok csak elcsépelte dolgokat tudnak, ilyeneket: „Úgy pofon váglak, hogy az egyik szemed vizitbe megy a másikhoz..., érted?” - Egy másik: „Na mehetsz az álarcos bálba, a pofádat jól összekaszaboltam!”

A szakközépiskolások változatosabb kifejezéseket használnak, ők a szakmájukhoz „illően” perlekednek.

Íme egy vendéglátóipari szakközépiskolás: „Franciasalátát csinállok belőled. Anyád meg sem találja benne a szép szemedet. Érted?”

A zenei szakközépiskolások valamivel finomabban veszekednek. A múltkor két cigánygyereket láttam összezördülni, biztosan kamarazenét tanulnak. Miután megcibálták egymást, még volt egy-egy zárószavuk. Egy kódájuk.

Az első: „Hogy húzná el a nótádat egy hentesötös!”

A másik: „A tiédet meg a sírásótrió!”

Az első: „Apád csak pizzikátózott akkor, azért sikerültél ilyen szerencsétlennek! Érted?”

Nagy: Szédületes! Szédületes! (Aztán hirtelen elkomolyodik.) Nem mondom: megvan az iskolai életnek a humora, de nem lennék még egyszer tanár. A világért sem. (Izeg-mozog, elárulja, hogy izgatja még valami.) Te Peti! Említetted, hogy az iskolába csak leánytanulók járnak. Hány évesek?

Kiss: Hát vannak köztük kisebbek meg nagyobbak is. A nagyok 17-18 évesek.

Nagy: Mondd: milyen élményt jelent neked, ha a folyosón elhaladva végignézel a 17-18 éveseken?

Kiss: Nagyon jó élményt. A múltkor a végzősöknek tornaórájuk volt, és át kellett mennem az öltözőjükön hivatalos ügyben.

Nagy: Hivatalos ügyben? Átmentél ott? És mit mondtál nekik?

Kiss: „Így néz ki az osztály civilben? De jó dolga van a szememnek!”

Nagy: Szinte érthetetlen!

(Egy ragyogóan szép és csinos 17-18 éves leány közeledik hozzájuk ultramini szoknyában. Kihívóan megáll Kiss Péter előtt.)

A leányzó: Jó napot kívánok. Elmúlt a hülése, igazgató úr? Az osztályunk izgatottan várja önt. Isten önnel, igazgató úr. (Elmegy.)

Nagy (magában): „Izgatottan várja.”

Kiss (utána kiáltja): Szervusz, Katikám. Megtartom most már az órákat.

Nagy (magában): El tudom képzelni, milyen órákat! (Kissé összeesve): Ki volt ez a lány?

Kiss: Nem hallottad? Egy tanítványom. A végzős osztályból. Ilyen az egyenruhájuk. Én vagyok az osztályfőnöke. Egy kicsit csúnya, szegényke. Ő a legcsúnyább az osztályomban. Nem tehet róla, hogy ilyennek született. De azért kedves, ugye?

Nagy: De mennyire! (Kis gondolkodás után hahotázni kezd): Petikém, tudod, min gondolkodom én most? Ugye nem tudod? Hogy milyen ostoba is az ember. Még félreértesz. Tudod, én épp hozzád indultam, amikor véletlenül összetalálkoztunk. Arra akartalak megkérni, hogy alkalmazz az iskolákban. Próbára tettelek.

Kiss: Engem?

Nagy: Igen. Azért beszéltem itt összevissza, hogy megtudjam a véleményedet a mai iskolákról. Mert hát tíz éve nem tanítok már.

Kiss (gúnyosan): Igen, igen!

Nagy: Én bolondosan szeretnék ismét tanár lenni. Az apám is mindig azt mondta: „Fiam, te tanárnak születtél. Ki ne tedd a lábad az iskolából!” Nem tudnál vagy két-három osztályfőnökséget adni nekem is?

Kiss: Egyet tudok. De add a becsületszavadat, hogy nem hagyod többé cserben az iskolákat!

Nagy: Adom a becsületszavamat. Úgy 16 évtől felfelé adj nekem osztályokat!

Kiss: Adok. Nézd, épp van a zsebemben nyomtatvány, megcsináljuk a szerződésedet, tíz évre. Két példányban. Írd gyorsan alá, mert már sietnem kell, aztán kikomplettálom. (Aláírják mindketten. Kiss zsebre vágja a példányokat): Visszavonhatatlan!

Nagy: Persze hogy visszavonhatatlan, hiszen becsületszóra megy. Hogy te milyen aranyos ember vagy! 16 évtől felfelé! Érted? (Menten magába mélyed): Te Péter! Mintha azt olvastam volna ott, hogy Zrínyi Miklós fiúgimnázium, és nem Zrínyi Ilona Leánygimnázium. Lehetséges ez?

Kiss: Nem tesz semmit. Iskola: iskola! Szeptembertől kezdve fiúgimnáziummá alakulunk. A leánygimnázium a város túlsó végében lesz. Fel a fejjel! Most aztán megmutathatod, milyen pedagógus vagy. Apád megfordul a sírjában, örömeiben.

Nagy (a fejéhez kap, összeroppan).

V.

Rodika

Viktor kereskedőinas volt Belényesen. Jól viselkedett, hűségesen szolgálta gazdáját, mindenki megszerette az üzletben. Nemcsak a munkatársak, hanem a vásárlók is. Be nem csapott volna senkit a világon, de többet sem mért a cukorból, a lisztből, így hát a legnagyobb rosszindulattal sem lehetett volna őt kikezdeni, hogy talán ide vagy oda húz, vagy éppen a saját zsebéhez.

Az évek teltek, Viktor felszabadult, kereskedősegéd lett. Kicsípte magát. Divatos öltönyt csináltatott, szép széles szárú nadrággal, a húszas évek ízlésének megfelelően, kétgombos zakóval, három nyakkendőt is vásárolt hozzá: egy zöldet, egy világos bordót és egy drapp-színűt. Megnézte magát a tükörben. Úgy találta, hogy a zöld illik a legjobban a barna zakóhoz, a halvány drapp ingéhez, ezért ezt hagyta magán, ebben az összeállításban ment el a moziba.

Az utcán mindenki megbámulta. Ki ez a skatulyából kiszedett fiatalember, sohasem lehetett látni a mi városrészünkben! Jaj, hát a Viktorka! Istenem, de szép szál legény lett belőle, ki-szemelhetné magának valamelyik szemfüles leány!

A leglelkesebb bámulói közé tartozott Mariska néni is, a szomszédasszonyunk, aki meg sem tudta állni megjegyzés nélkül:

- Hát bizony elrepül az idő! Még csak tegnap játszott itt Viktorka a házunk előtt, és milyen csinos fiatalember lett belőle! Már csak a katonáskodás van hátra, aztán jöhet a nősülés, a családalapítás. Biztosan szerencsés lesz az a kislány, akire ráveti a szemét, mert nem az a veszekedősféle, aki kiszekírozza a feleségét.

- Köszönöm szépen, Mariska néni, de addig sok víz folyik még le a mi Kis-Körösünkön, annak ellenére, hogy most eléggé megapadt, szegény.

Folyt is. De közben eltelt az idő, a katonáskodás véget ért, és Viktor talált is egy szép lányt valahol. Azért valahol, mert nem itt, a közeli utcákban, hanem a szomszéd faluban, amire egyetlen ismerős leányka sem gondolt. Ha jobban kinyitják a szemüket, talán megakadályozhatták volna ezt az elpártolást, kivétve hálójukat kedvelt kis halacskájukra.

Viktornak pénzre volt szüksége, hogy egy kis boltot nyithasson, mert a szüleitől kapott összeg korántsem bizonyult elégségesnek, meg kellett még toldani majdnem ugyanannyival. Manyikának pedig megvolt a pénze - ne titkolózzunk most már - Köröstárkányban, ő pedig arra számított, hogy Belényesen keres egy magához való fiút, mert félt a földmunkától, nem volt valami erős fizikumú, s ezért a városi életre vágyott. Már nem is járt mindig a hagyományos falusi szoknyákban, inkább csak a nagy ünnepnapokon öltötte fel azokat a gyönyörű darabokat, amelyektől mégsem tudott egyszerűből megválni. Ő már élt is Belényesen egy évet, mikor a gimnáziumba járt, de aztán kimaradt, mert nem bírta a román nyelvet. Majd csak elboldogul valahogy középiskola nélkül is, nem ott kezdődik az ember.

Manyika nagyon szép kisleány volt arcra és alakra is; de szívesen elvették volna a falubeli legények! De hát nem akarta, nem tudtak mit kezdeni vele, szép sorjában lemondtak róla.

Viktorék megtartották az eljegyzést, meg az esküvőt is. A lakodalmat kint rendezték meg Tárkányban, de már városi ruhában, hogy így jelenjék meg a kis menyecske a belényesiek előtt is.

Meg lehetett nézni azt a bevonulást. Manyika olyan volt, mint a legszebb nádszál, kihúzta magát, emelt fővel haladt el az emberek előtt, de kedvesen köszönt minden ismerősüknek, senki sem mondhatta rá, hogy a fellegekben jár.

Kis lakásukat szépen berendezték, a szobabútort Lőkösháziéknál rendelték meg. Sehol a környéken nem csináltak ilyen szép bútorokat, talán csak Váradon. Ott voltak még híres magyar bútorkészítők, valami Széles Kálmán és Szabó Károly nevezetűek. Meg Oláh Imre is. Az egyik utcai szoba ablakát kiszedték, a helyét kiszélesítették, ajtót helyeztek belé, s kész volt a bolthelyiség, egyre többen jártak hozzájuk vásárolni.

- Szeretsz te engem, Viktor? Igazán szeretsz? - kérdezte Manyika egy gyönyörű vasárnapi reggelen, miközben egymás után tépegette a libuskavirág hosszúkás, sárga szirmait, igent és nemet rebesgetve: hadd lám, mit mond a virág? Mert az nem hazudik, nem áll érdekében az embereket félrevezetni.

Viktor közelebb húzódott hozzá, nagyon boldoggá tette ez a kedves, naiv kíváncsiszkodás.

- Úgy szeretlek, Manyika, hogy ki sem mondhatom. Te vagy a legjobban imádott asszony egész Belényesen.

- Elhiggyem ezt? - faggatta tovább az asszony. - Gyere csak, - tapogassam meg az orrodát, az is tud egy kis felvilágosítást adni.

Viktor odatartotta az orrát, állta a vizsgálatot, bár erősen kételkedett benne, hogy az egyszerű emberi orr olyan nagy tudós lehetne. Talán sohasem érezte magát boldogabb embernek. Egy kis angyal gyötri most őt, olyasmiről, ami mindennél világosabb, amibe nem lehet belezavarodni, mint annak a diáknak, aki csak egyszer olvasta el a leckét, és kinyitva tapogatózik, kísérletezik, hogy kihúzzon valahogy egy elégséges feleletet. Ő jelesre akar levizsgázni, valahányszor felteszik ezt a kérdést, ő felkészült minden eljövendő feleletére.

- Kemény az orrod - jelentette ki Manyika. A libuskavirág is azt mondta nekem, hogy szeretsz.

A kétszeri bizonyítás sem hozott teljes megnyugvást Manyikának. Valami volt még a levegőben, ami gyötörte. Kérdéseket tett fel neki. Egy titokzatos valami, s egyre türelmetlenebbül várta a maga válaszát, a minden kétséget kizáró bizonyítást, hogy végleges megnyugvást hozzon számára. Ez a valami Manyika megsejtése volt, ami a nőknél talán sokkal határozottabban szokott megjelenni, és csak nagyon ritkán eshet tévedésbe.

- Olyan furcsa dolog jutott eszembe, Viktor. Na nem olyan fontos, úgy gondolom, ne haragudj, hogy előhozakodom vele!

- Vágd ki csak nyugodtan, nem tudsz te nekem olyat mondani, amitől megharagudnék. Meg aztán nem is akarsz.

- Persze hogy nem akarok, te kis csacsi, csak éppen hogy megemlítem neked. Tudod az jutott eszembe, hogy én már a feleséged vagyok, és nem sok titok lehet közöttünk, de én még mindig nem tudom rólad, hogy román vagy-e vagy magyar. Te tulajdonképpen minek tartod magad? Ismétlem: nem mintha fontos volna, de hát mégis, megkérdezheti valaki, s nem lehetek annyira buta, hogy ne tudjak választ adni.

- Ennyi az egész? - könnyebbült meg Viktor - Hát persze hogy nem fontos ez a kérdés. Hogy őszinte legyek, magam sem tudom pontosan megmondani, mi vagyok. Az édesanyám magyar, az édesapám románnak tudta magát. De mindig magyarul beszéltünk odahaza. Az igazság az, hogy magyar anya szült engem, de a papíron mégis román vagyok.

Talán maga sem vette észre, hogy azt a „mégis”-t kissé hangsúlyozott formában mondta. De Manyika észrevette. Szerette Viktort, és igyekezett eloszlatni a kételyeit - hogy közöttük akármilyen probléma is lehetne -, de a kocka már el volt vetve, egy kétely nem oszlott, nem engedelmeskedett: hogy ő tulajdonképpen román fiúhoz ment férjhez, és ennek még következményei lehetnének. De milyen következmények? Csacsiság az egész. Szeretik egymást kölcsönösen, itt nem lehetnek nézeteltérések. Úgy hullámozott a lelkiállapota, mint az erősen megpendített hegedűhúr, amely nyugalmi állapotától hol jobbra, hol balra tér ki, nehezen tud eredeti helyzetébe visszakerülni.

- Viktor, én legalább két gyereket szeretnék. Azt szokták mondani: egy gyerek nem gyerek. Így is van. Annak nincs kivel játszania, társalognia, halálos unatkozásra van ítélve. A szülők sohasem pótolhatják a gyermekjátótársat, mert más a gondolatviláguk, az egyéniségük, s a kicsik ezt észreveszik. Én azt szeretném, ha magyarnak írnánk be a gyerekeket, úgysem tudok románul, csak magyarul társaloghatok velük.

Viktor úgy tett, mintha fel sem venné ezt a bejelentést, pedig valami megmozdult a szívében, agyában, anélkül, hogy tudta volna, mi az a valami. Úgy érezte, megbirkózik vele:

- Persze hogy magyarnak írjuk be őket. Elvégre a gyereket az édesanyja hordja ki és szüli meg, ő szoptatja az édes anyatejével. Ő tanítja meg beszélni, viselkedni, az apa csak hozzátesz valamit az anyai tevékenységhez.

- Mint érdekességet említem meg: téged is magyar anya szült, Viktor, magyarul beszéltek otthon, mégis románnak tartanak. Az is vagy, a papírok beszélnek. A mi gyermekeink háromnegyed részben lesznek magyarok, döntse el ez a kérdést!

- Jól van hát, megegyeztünk! - hagyta helyben Viktor - Isten oltalmába ajánlom a gyermekeinket.

A bolt egyre jobban jövedelmezett, nem tornyosultak fellegek az új házaspárra. Manyika főzött, takarított, kisegített a kiskereskedésben, helyre rakta az érkezett áruk egy részét, a könnyen kezelhetőket, az árusításból is kivette a részét. Minden úgy ment, mint a karika-csapás.

Nagy örömet hozott az első gyerek bejelentése. Viktor nem lelte helyét a kis boltjukban. Vajon fiú lesz-e vagy lány? Nem is számít tulajdonképpen. Csak az a fontos, hogy egészséges legyen. Minden más kérdés magától megoldódik.

Manyika zúgolódás nélkül hordta a kis terhet, s amikor nagyocská volt már, egyre nagyobb, akkor is szorgoskodott - de már a maga módján, mert engedelmeskednie kellett a természeti törvényeknek: egyre kevesebbet vállalhatott szokásos munkájából. Kettejük egészsége most mindennél fontosabb, minden más szempont csak másodrendű lehet. Viktor állandóan körülötte settenkedett, keresve az alkalmakat: miben lehetne segítségére. Tett-vett, ötletekkel segédkezett, a mintaférj látszatát keltette minden egyes megmozdulása.

Kislányuk született. Egészséges, jópofa kis gyerek. Még a sírása is más volt, mint a többi gyereké. Mintha selymesebb lett volna a hangja. Mintha édesebben cifrázná a sírást valamennyinél. A szülők mindig szebbnek látják a saját gyermeküket, mert saját szemükkel nézik.

- Na mi lesz a neve, mamika? Megmaradunk a régi elhatározás mellett? Még meggondolhatod, még semmi sincs papírra lefektetve. De holnap már késő, nem lehetséges a változtatás.

Viktor azt sem tudta, hová tegye magát örömeiben. Apaságának tudata felkavart benne minden korábbi érzést, minden szokásos értékrendet. Kisgyermeke többet ért neki mindennél a világon: a kis boltjánál, a házában, talán az életénél is.

- Megmaradunk a régi elhatározás mellett - jelentette ki Manyika -, teljesítjük a nagymamája kérését. Viselje az ő nevét az első leánygyerek: Rozika lesz tehát.

Semmi tiltakozás, semmi ellenállás a Viktor részéről. Csak természetes, hogy teljesíti a felesége kérését. Különösen egy leánygyermek esetében nem volna szép a húzózkodás.

Másnap elment Viktor az anyakönyvi hivatalba, hogy szentesítse az elhatározást. A hivatalfőnök meleg szavakkal üdvözölte, jókívánságait tolmácsolta:

- Gratulálok, Pop úr, gratulálok! Kívánom, hogy sok öröme teljék a gyermekében. Még jó is, hogy kislány, mert legalább nem állnak meg egy gyereknél. Szükség van ma minden román kisgyerekre, be kell népesíteni ezt a gyönyörű országot.

Viktor nehéz helyzetbe került, amire egyáltalán nem számított. Valami megvillant benne, és gondolkodásába, érzésébe változást hozott. Hogy ő tulajdonképpen román, és Nagyromániában él. Próbálta elhessegetni magától a gondolatot. De hisz a gyerek háromnegyed részben magyar, és róla van szó. Nem az apáról, és nem Romániáról. Hebegve bár, de még volt ereje szavatartását kinyilvánítani:

- Hát tetszik tudni, úgy egyeztünk meg a feleségemmel, hogy a kislányunkat magyarnak írjuk be. Mivelhogy kislány.

Már akaratlanul is elferdítette a valóságot. A kisfiú is magyar lett volna a megegyezés szerint, lévén háromnegyed részben magyar. Törvényes joga van mindenkinek hozzá, hogy annak írassa be a gyermekét, aminek akarja.

- Ilyen nincs! - válaszolta a főnök - és odasúgta Viktor fülébe:

- Pop úr, ne felejtse el, hogy maga román, és Romániában él! Gondoljon csak arra, hogy milyen nehézségei lesznek majd a kislányának, ha magyarnak írják be! Az iskolában. A munkavállaláskor. Az egész életben. Bízsa csak rám a dolgot, tudom én, hogy mit beszélek!

Viktor megzavarodott, agyában elhomályosult minden. Megingott alatta a föld, nem tudta, mitévő legyen. Egy szót sem tudott már mondani.

- Na be is írhatjuk! - szólt a főnök a tisztviselőnőjének - Románnak született a kisgyerek. És mi legyen a neve?

- Rozika. Így akarta a feleségem.

Több szót nem is tudott volna már mondani.

- Rodika! - helyesbített a főnök - C-vel írja, Lucia: Ro-di-ca! Isten áldja meg, Pop úr, még egyszer sok szerencsét és boldogságot kívánok a kislányának. Meg maguknak is. Sok örömet leljék benne!

Viktor úgy érezte, hogy leég arcáról a bőr. Ahogy az utcán hazafelé haladt, nem látott senkit, semmit. Csak látomása volt: egy fekvő és síró asszonyról, akinek nagy csalódást okozott. Még nem is sejtette, hogy több gyerekük már nem lesz, nem vállalja az asszony.

Még el sem kezdődött jóformán az életük, és máris nagy akadályok tornyosultak eléje.

Miskolc, 1987. február 25.

Varga Erzsi

Weiszné izgatottan sétált fel s alá a szobákban. Nem tudta, mire határozza magát. Régóta foglalkoztatta egy gondolat, de mindig visszariadt tőle. Már-már meghátrálni látszott. Úgy érezte, hogy le kell tennie a tervéről, mert kockázatos dolog, s most mégis elhatalmasodott rajta a régi vágy, megérlelte benne a végső elhatározást. Magához kérette a férjét, és a következőket mondta neki:

- Ervin, én felmondok ennek a Rózának. Már kiöregedett a munkájából, nem az a tűzről pattant lány, aki volt; úgy érzem, nem felel meg a követelményeimnek.

Weisz Ervin nagyon meglepődött. Soha semmi kifogásuk nem volt Róza ellen, sem neki, sem a feleségének. Végezte a munkáját egyik napról a másikra, mindig egyformán, mindannyiuk meglegedésére. A megbízhatóságához sem fért kétség. Tíz éve szolgálja ki őket, és soha semmi el nem tűnt a házból. Hát akkor minek ez a gyors elhatározás?

- Rozáli, én egyszerűen nem értelek. Róza egy érték volt a házban, te is így nyilatkoztál róla mindig. Mi ütött beléd, hogy minden átmenet nélkül fel akarsz mondani neki? Mit csinálunk nélküle?

- Fogadunk helyette egy tűzről pattant fiataalt, akihez több kedvem van. A szolgálatunkban lévő lány elsősorban az én alkalmazottam, nem a tiéd, engedd, hogy én kiszponáljak fölötte!

- Persze hogy a tiéd, én ezt sohasem vitattam, de hát akkor is! Róza tíz évig szolgálta az édesanyámat is, aki valósággal rajongott érte. Kegyeletsértést látnék benne, ha elbocsátanánk.

Weisznét nem hatotta meg semmiféle ellenállás. Hozzászokott, hogy mindig az ő akarata érvényesül ebben a házban, most sem történhet másként. Felmond és punctum.

- Nézd, apukám! Napok óta mérlegelem ezt a kérdést, és végérvényesnek tekintem az elhatározásomat. Nyugodj meg, majd megmagyarázom neked később, s be fogod látni az igazamat. Az élet tele van szokatlanságokkal, jól tudod. Most bele kell nyugodnod ebbe a váratlan döntésbe is.

Weisz Ervin még nem tudott magához térni, s az volt a legszokatlanabb dolog, hogy ő most ennyire szembeszáll. Máskor eszébe sem jutott ellentmondani feleségének.

- Rozáli, Isten ellen való véték, amit csinálsz. Ez a vénlány nemcsak a te életedet könnyítette meg, hanem az enyémet is. Azt sem tudta, hogy járjon a kedvemben. Még a cipőmet is sokszor kitakarította, pedig nem lett volna jogunk kötelezni, hogy megtegye. Nem is köteleztük, önként vállalt rengeteg munkát. Rozáli, most én kérlek, térj jobb belátásra! Soha semmi-ben nem kereszteztem a szándékaidat.

- Ervin, ha szeretsz engem, és ragaszkodsz hozzám, nem akadékoskodsz velem, elfogadod a döntésemet.

- Szeretlek, persze hogy szeretlek, de sohasem tetted ilyen próbára a szerelmemet. Nagyon jó kell légy hozzám, ha most olyan állásfoglalásra kényszerítesz, ami az eszemmel és a szívemmel is ellenkezik.

- Jó leszek hozzád, te kis csacsi. Eddig is gondodat viseltem mindenben.

Megsimogatta az urát.

Weiszné szép asszony volt, sokkal szebb nőben, mint Weisz férfiban, nem csoda, ha férje fölé emelkedett, ő volt a korlátlan úr otthon. Anyjától örökölte ezt a katonás hajlamot, egyebet sem látott a szülői házban. Épp kapóra jött férje elutazása. Üzleti ügyben kellett eltávoznia néhány

napra. Mire visszajött, Rózának hült helyét találta. Szegény leány, majdnem belepusztult a sírásba. Hiába kutatta eltávolításának okát, semmi, de semmi nem jutott eszébe. Ő sohasem vétkezett Weiszék ellen. Nem lopott, nem lustálkodott, még csak nem is pletykált a látott dolgokról, pedig tudott róla, hogy Weiszné barátot tart. Nagyon titokban csinálta, s nem hiszi, hogy kívül bárki is tudomást szerzett volna róla Váradon. Nagy ez a város, nyüzsgő az élete, eltakar minden szennyet, vétket.

Róza elszegődött egy másik házhoz, ahová rég csalogatták. Majd csak megsegíti az Isten, nem hagyja elpusztulni ebben a romlott világban.

Weiszné már másnap újsághirdetést adott fel: 17-20 év közötti cseléd lányt keres, lehetőleg Belényes környékit. Javadalmazása: a szokásosnál valamivel nagyobb.

Jöttek a lányok egymás után. A 29-ben elinduló gazdasági válság végigsöpörte a világot, mindenki fogához verte a pénzt, sok alkalmazottnak felmondtak. Weiszéket nem érintette a gazdasági megrázkódtatás, nekik élelmiszer-nagykereskedésük volt, az emberek régebben is ettek, most is, a forgalmukat megcsinálták.

Előbb egy fenesi kislány jelentkezett. Ő ugyan nem töltötte be a tizenhét évet, de járatos mindenféle munkában, győződjék meg a naccsága róla!

Nem kellett Weisznénak, mert elég vékonykának találta, neki ne panaszkodjék, hogy itt meg ott fáj a dereka.

A tárkányi jelentkezőt sem fogadta el, pedig eléggé tagbaszakadt lány volt, látszott rajta, hogy a ház kifordítására is képes volna.

A harmadikat megtartotta. Tizenhét éves volt, és Remetéről hozta be az anyja. Nézze meg a naccsága, jó erőben van, otthon minden munkához értett. Csak a szegénység miatt hozták be, mert hát vannak még otthon, nagy a család. Keresse meg a staférungját ő is, ne menjen koldusszegényen férjhez. Három-négy évet még eldolgozhat.

Weiszné azonnal észrevette, hogy Varga Erzsi nagyon barátságos tekintetű leány, és meglehetősen szép is. Szegényes ruha van rajta, de tiszta, pedáns, a haját is példás rendben hordja.

- Nálunk nagyon jó dolga lesz! - mondta a kis falusi asszonynak. Itt nem fog megéhezni, az már szentül biztos. Csak viselkedjék jól, legyen szófogadó, össze fogja gyűjteni a kelengyére valót.

- Nem lesz vele baj, drága naccsága, abban én biztos vagyok. Majd meg tetszik látni, milyen jóra való leány. Az iskolában is az egyik legrendesebb, legjobb tanuló volt. Tetszik tudni, meghalt az édesapjuk, hát nem győzünk mindent megadni odahaza. Az udvarlója is szegény, a semmivel meg nem lehet elindulni a házasságban.

Weisz Ernőt meglepte hazaérkezése után a gyors intézkedés, mert abban reménykedett, hogy a felesége észhez tér, és belátja súlyos tévedését. Sokkal kényelemszeretőbb, semhogy véghezvinné ezt a hirtelen elhatározást. Az új lány betanítása nem könnyű dolog, sok munkát kell majd neki is elvégezni, amíg a rendes kerékvágásba eljutnak. Úgy látszik, tévedett.

Rozáli nagyon ügyesnek találta Erzsit, de belátta, hogy Róza tapasztaltságát sokáig nem fogja pótolni még; mindamellett jónak tartotta az elképzelését, bízott benne, hogy átgondolt terve végül is megvalósul. Olyan kedves volt Erzsihez, mintha a lánya vagy a menyje volna.

- Ugye nem érzed magad rosszul nálunk, Erzsikém?

- Jól érzem magam, naccságos asszony, igazán nem panaszkodhatom.

- Örülök neki, hogy nem idegenkedsz tőlünk, de hát magad is láthatod, úgy kezelünk, mint egy családtagot. Úgy is fogd fel az ittlétedet! Tudod, mit? Ne is szólíts engem nagyságos asszonynak, hanem csak Rozáli néninek. Nem vagyok én sem főúri házból való, a szüleim még kisemberként kezdték, és nehezen küzdötték fel magukat a jómódba. Mit szólna a fiaimhoz? Ugye rendes, jó viselkedésűek? Robi tizennyolc éves, Tomi tizenhét, körülbelül egyidős veled, úgy érezheted magad köztük, mintha jópajtások volnátok, azok is vagytok tulajdonképpen. Járj egy kicsit a kedvükben, szolgálj ki őket rendesen, hogy nyugodtan tanulhassanak! Rengeteg munkájuk van. Orvos szeretne lenni mind a kettő, s bizony jó alapot kell szerezniük a középiskolában, hogy az egyetemen is helytálljanak. Fontos, hogy ne nyugtalankodjanak, mert tanulni csak nyugodt körülmények között lehet.

- Igyekezni fogok, Rozáli néni. Az jutott eszembe, hogy milyen furcsa dolog lesz, ha majd orvosok lesznek a naccságos fiatalurak. Hozzájuk fogom vinni a gyerekeimet.

- Na ne szólítsd őket se nagyságos fiataluraknak, mondd csak azt, hogy Robi meg Tomi fiatalúr! Ne félj, nem fognak megharagudni érte. Különb is mondták, hogy tetszel nekik, meg vannak elégedve a viselkedéseddel. Robi, Tomi! Gyertek csak be egy kicsit! Tisztázni akarok egy dolgot veletek!

A nagy kiabálásra azonnal megjelentek a legények.

- Fiúk, azt szeretném mondani nektek, hogy ne szólítson benneteket nagyságos fiatalúrnak ez a szép kis lány. Elégedjetek meg a Robi meg a Tomi fiatalúrral. Ez még nem zárja ki a kölcsönös megbecsülést, sőt jobban elmélyíti azt. Elfogadjátok az indítványomat?

- Persze hogy elfogadjuk, anyuci. Tudod, hogy mi mindenben egyetértünk veled.

Ezt Robi mondta, s hogy Erzsit is felbátorítsa, megcsipkedte az arcát, de úgy, hogy érezze is egy kicsit.

Erzsi felszisszent, erről a bátorításról akár le is mondott volna.

- Jaj, ne tessék már megcsípni, Robi fiatalúr! Az ilyen simogatások fájnak nekem.

- Majd megmutatom neked, hogyan kell egy kislányt megsimogatni! - ajánlkozott Tomi, és finoman végighúzta arcán a kezét.

Weiszné elégedett volt az első leckéjével, s hogy el ne rontsa a dolgot, visszavonult. De előbb egy kis zsebpénzzel látta el Erzsit, hogy vehessen magának egy süteményt vagy egy kis cukorkát, ha a szabad délutánján sétára vonul ki a Fekete Sas passzázs kirakataihoz. Ott volt ugyanis a cselédkorzó.

A Weisz fiúk hamar átlátták rózsásnak ígérkező helyzetüket. Abban a korban voltak, amikor szerfölött izgatta őket minden csinos női személy. Márpedig Erzsi az volt. Amikor elhaladt előttük hamupipőkés cipellőjében vagy virágos kis papucsában, a hideglelés környékezte őket, legszívesebben beleharaptak volna almapiros orcáscskájába. Hogy tudta rázni, forgatni a kis szoknyáját, megrezegtetni emlőcskéit, mintha tanfolyamon készítették volna fel erre az incselkedésre. Pedig csak az ösztöne diplomázta ki, semmi egyéb. Na még az volna szép, ha mindenből iskoláztatni kellene ezeket a nagylányokat! Autodidakta művészek ők, a legfelsőbb szinten azok, és vonzó erejüket épp a természetesség adja és a megkülönböztetett helyzet, hogy távol áll tőlük minden kényszerűség. Ha Erzsi megperdítette magát, úgy került ki az ajtón, azt jókedvéből tette, nem felsőbb parancsra, s van ebben valami felháborító - a szó nemesebb értelmében.

A Weisz fiúk azért nem tudtak tanulni eddig nyugodtan, mert egész nap nem láttak egy valamirevaló nőt, most meg az nehezítette meg a munkájukat, hogy állandóan maguk előtt

látták Erzsit, akit bizonyos értelemben felsőbbrendű lénynek könyveltek el, olyan célt láttak benne, mint a tanulásban: a birtokbavétel szükségességét megfogalmazó tény. Már csak a hogyan? kérdése lebegett előttük, ezzel ébredtek, ezzel feküdtek le.

Erzsi a család érdeklődési központjába került, és maga is érezte ezt. Csak úgy ontotta magából mágneses vonzerejét.

- Nézd csak, Erzsi - mondta neki Weiszné -, ezeket a ruhákat lánykoromban hordtam, egy részét jóformán soha, mert egy kicsit szorosak voltak. Próbáld fel őket, s a legjobban tetsző két darabot tartsd meg magadnak! Ha szükséges lesz, egy kicsit átalakítjuk.

Erzsi ájultozott a boldogságtól:

- Csakugyan nekem tetszik adni őket? Nagyon szépen köszönöm.

Odarohant, és egy váratlan mozdulattal megcsókolta Weiszné kezét. Befutott a szobájába, hogy felpróbálja a kínált holmikat. Eszébe sem jutott, hogy bezárja maga után az ajtót.

Robi kihasználta a nagyszerű lehetőséget, s mintha csak véletlenül történt volna, benyitott Erzsi szobájába. Bocsánatot kérve közölte vele, hogy két gombot szeretne felvarratni az ingére, s ha már itt így alakult a helyzet, csendre intve a leányt, odarohant hozzá, és egy csókot nyomott a csupasz vállára, mintha mi sem volna természetesebb. Aztán kiszaladt a lány szobájából.

Erzsi magatehetetlen volt a váratlan helyzettel szemben, annyit tett mindössze, hogy összehúzózkodott, nem is sejtve, hogy ösztönös mozdulata indirekt felkínálkozás volt, mert amikor becsukta akaratlanul a szemét, időt adott Robinak a meglopására. Nem is tekintette ő ezt lopásnak, hanem maga sem tudta, minek, mert Robi kimondottan szép fiú volt, és őt sem teremtették fából, megingott kissé alatta a talaj.

Weiszné megsejtette, mi történt két szobával odébb, és elégedetten tűnt el a hálósobájába, aztán átöltözött, s miután megegyeztek a választott két ruhában, eltávozott. Bejelentette, hogy a barátnőjéhez megy, de nem marad sokáig, úgy másfél óra múlva visszajön.

Robi hozzálátott a jól átgondolt ostrom folytatásához:

- Ne gondold, Erzsi, hogy a belépésem szándékos volt! Egészen véletlenül történt. S amikor már bent voltam, nem tudtam uralkodni magamon. Meg aztán olyan csábító vagy. Nem volnék igazi férfi, ha nem így cselekedtem volna. Ugye nem haragszol?

- Hát most az egyszer nem - mondta mosolyogva, s ebben a mosolyban benne volt a ruhák okozta öröm is -, de azért vigyázni fogok magamra, mert nekem udvarlóm van, Balázs Jani, őrá is gondolni kell.

- Senki sem akadályoz meg téged abban, hogy rá is gondolj, a világért sem mondom, hogy felejtse el, de azért fogadj egy kicsit a szívedbe, ha már ennyire megtetszettél nekem. Nem fogod megbánni, előre is megmondhatom. Csak arra kérlek, ne tudja meg az anyám, ha megpuszilgatlak, legyen ez a kettőnk titka.

Ez a kérés ravasz cselfogás volt. Robi nagyon is jól tudta, hogy anyjának milyen szerepe van az egész Erzsi-ügyben, kezdettől fogva átlátta minden ténykedését. Egyszer azt mondta neki az anyja: milyen szép kis egészséges lány ez az Erzsi, nincs tele minden nyavalyával, mint sok mai nő. Miért mondta ezt, ha nem azért, hogy felhívja rá a figyelmüket!

Weiszné szabadon élt, s lehet, hogy nem is volt tudomása róla a férjének. Ha igen, óvatosságból hallgatott. Minek elveszíteni végképp egy ilyen szép asszonyt? Megtörténik másokkal

is. Azért még nem fordul fel a világ. Ha elveszítené, nehezen viselné el. A bölcs belátás mindennél többet ér.

Saját szabadságát terjesztette ki Weiszné a fiaira is. Éljenek modernül, és folytassák nyugodtan, kiegyensúlyozottan tanulmányaikat!

Erzsi ellenállt egy darabig, de sohasem durván: fogainak és körmeinek mellőzésével. Ő is csak húsból és vérből való volt. Úgy élt Weiszéknél, mint egy királykisasszony, azzal a különbséggel, hogy ő keményen dolgozott is. A kelengyéje pedig egyre gyűlt. Már nem szívesen gondolt korábbi nélkülözéseinek színhelyére. Majd csak kialakul valahogy. Robi meg Tomi fiatalúr elmegy az orvosira, s ő is nekivág az életnek a maga Janijával. Igaz, hogy nem így képzelte valamikor.

Robi fiatalúr egyszer azt mondta neki, hogy Tomi fiatalúr is nagyon jó fiú. Meg hogy nem csúnya. Hát igen, hazugság volna annak mondani. Nem csúnya fiú. Olyan szép ő is, mint Robi fiatalúr...

Nagy volt a fejvesztettség a Weisz családban, mikor megtudták, hogy Erzsinek gyereke lesz. S mikor el akarták tetetni a gyereket titokban, és ez a leány életébe került, teljesen össze-roppantak. Nem gondoltak arra, hogy ilyen kegyetlen lesz „hozzájuk” a sors.

És Varga Erzsihez?

Szabóné és Ionescuné

Váradon született, aztán vidékre került, oda ment férjhez. Szabóné lett belőle. Szép volt? Nem volt szép? Nehéz volna ezt eldönteni. Ama nők közé tartozott, akik után megfordul sok férfi, s ha így van, már ki is mondhatjuk róla: nem volt csúnya nő. Az alakja? Na nem nyert volna vele szépségversenyt, mert egy icipicit csontos, sovány volt. Az utóbbi időben lefogyott. A haja? Gesztenyeszínűnek mondható, amolyan veresbe hajló, eléggé dús haja volt. Ismerjük el: mutató. Az ajka szabályos, piros. Érzékinek, kíváncsnak elkönyvelhető ajak. A szeme első tekintetre szürkének tűnt, de mégsem az, hanem olyan megfoghatatlan színű. Szürke is, zöld is, kék is, mindenképpen érdekes keverék. Volt a tekintetében valami biztató, nyugtalanító, azt is mondhatnánk, valami parázsló, ami kétségkívül magával ragadta a férfiakat. Itt egy kis vonzó, amott egy kis szép, szinte mindenütt egy kis meghatározatlanság: Szabóné mindenképpen érdekes nő volt, vágyakat felkavaró.

A házassága olyan volt, mint nagyon sok magyar házasság, majdnem minden vonatkozásban hiányzott belőle valami. Tíz deka ebből, tíz amabból, nehogy létrejöjjön valamiképpen a teljesség. Isten tudja, miért, de így szokott ez lenni nálunk. Azokért a hiányzó tíz dekákért meg kellett volna küzdenie, de nem volt hozzá ereje, mivelhogy nem volt sem elég intelligenciája, sem elég öntudata. A férje többet ivott naponként egy féldecivel, mint amennyit engedélyezett neki. Az anyósa kritizálta őt, hogy miért dohányzik, mikor az nem nőknek való. Unokát várt máris a fiataloktól, de azok nem voltak erre hajlandók. Éljenek néhány évet még gyermektelenül; szórakozzanak, amíg fiatalok, aztán majd belevágnak a családalapításba ők is: vállalnak egy gyereket, hogy ne maradjanak magukra öregségükben. Igen, kell a gyerek, mindenképpen kell, de csak később, feltétlen később, ne zavarja meg féltve őrzött - inkább csak áhított - nyugalmaikat. A jövedelmük sem volt kielégítő. Be kellett osztaniuk minden pénzüket, hogy egyik napról a másikra kijöjjenek. Nagy akarat és ambíció kellett volna hozzá,

hogy a jól megfontolt gyermekvállaláshoz eljussanak, de sajnos, nem rendelkeztek ilyen pozitívumokkal, le kellett tehát mondaniuk.

A mézeshetek gyorsan elteltek, el az első két év is, életüket egyre inkább beárnyékolta a kor nagy átka, a szürke hétköznapiság, majd ennek következménye, az undorító unalom, aztán bekövetkezett házasságuk felbontása. Tipikus magyar jelenség: sehol a világon nincs ennyi válás.

Szabóné visszakerült Váradra, és élte a kistisztviselők mindennél silányabb életét. Már senki sem szólította őt Szabónénak, csak Zsuzsinak. Kiszolgáltatottságát egyelőre kalandnak fogta fel, nem is tiltakozott ellene. Tetszett neki, hogy szabadon legyeskednek körülötte a férfiak, jobbnál jobbképűek. Viselkedésében nem korlátozta semmi, mivelhogy elvált asszony volt. A férje még visszasíratta olykor, ha eszébe jutottak a sétáik, a tervezgetéseik, az álmodozásaik, aztán átalakultak ezek az emlékképek is, ellepte őket a beletörődés sűrű pora. Az ismeretlenség homályából gyermekek sírása szállt Zsuzsi felé, azoké, akiknek lenniük kellene, de a Zsuzsi füle már nem hallotta a hívásukat.

A főnökére vetette tekintetét. Jóképű, fiatal férfi volt, korban is hozzá illő, de hát nős ember, nem kezdhette el vele újra az életét. A főnöke, Feri, minden alkalmazottjával pertu viszonyban volt, Zsuzsival is. Ez lehetővé tette a kötetlen társalgási formák bevezetését. Ferinek szép felesége volt, diákszerelmük hozta őket össze, de ez a szerelem mindannyiszor meglazult, elfeketült, valahányszor új lehetőségek kínálkoztak Feri életében. Itt volt ez a Zsuzsi is. Nem lehetett őt megkerülni, figyelmen kívül hagyni. Meg aztán férfiatlanság is lett volna. Az alkalmakat meg kell ragadni - gondolta -, nehogy az öregségünk szemünkre hányja majd a tartózkodó magatartásunkat, megváltoztatva annak minősítését is: idétlenségnek, ostobaságnak is felfogható a lehetőségek elszalasztása.

Egy szép tavaszi délután így szólt hozzá Feri:

- Zsuzsi, abba hagyod a munkádat, és terepszemlére megyünk! Megnézzük, mit végeztek a karbantartó embereink.

A Lakáskarbantartó Vállalat egyik kerületi főnöke volt Feri, hivatali kötelességei közé tartozott a munkák minél gyakrabbi ellenőrzése. Élt tehát a lehetőségével.

Zsuzsi azonnal összecsomagolt: magához vette a kimutatásait, a tervrajzokat, a szükséges nyomtatványokat. Ceruzát, radírgumit, füzeteket rakott a táskájába, és elindultak.

- Átkozott munka lehet ez a tietek is! - mondta Feri. - Hogy bírjátok ezt a nyolcórás seggelést? Én beleőrülnék a helyetekben!

Stílusosan indult tehát a beszélgetés.

- Segíthetnél időnként rajtam, Feri. Csakugyan átkozott munka ez. Néha úgy megfájdul a szemem meg a fejem tőle, hogy majdnem belepusztulok.

- Okos kis nő vagy te, Zsuzsi. Tudod, hogy honnan kell kérni a segítséget. Én is tudom, hogy ki az, akin segítenem kell. Nézd, nekem mindegy. Piszkos emberek vagyunk, a huszadik század gyermekei. Én annak érzem magam. Biztosan te sem akarsz tisztának megmaradni, jó egy kicsit a porban fetrengeni. Nézd meg a verebeket is!

Épp ott hemperegtek előttük a porban.

- Más szituációban is láttam már verebeket, Feri. Nehéz a te fantáziádat átállítani?

Feri akkorát kacagott, hogy majdnem elnyelte Zsuzsit. Együtt kacagtak aztán könnyezve, kitartóan. Annak igazolásaképpen is, hogy Feri fantáziája igen fogékony volt. Akárcsak a Zsuzsié.

Már nem tértek vissza a munkaidő végére sem, nem volt ez számukra kötelező. A főnökök úgy osztják be a munkaidejüket, ahogy tetszik nekik, senki sem szól bele az elképzeléseikbe. Eltűntek tehát egyszerűen.

Zsuzsi minden héten kétszer is terepmunkán volt, de úgy, hogy Feri közben másokat is magával vitt. A körzet utcáit arányosan osztották el annak idején a tisztviselők között, minden utcára ki kellett terjednie az ellenőrzésnek. Ez az alaposan megszervezett munka a leggon- dosabb főnöknek tüntette fel Ferit, nem is lehetett volna rábizonyítani, hogy nem az. Munkásai mindig teljesítették a tervet mennyiségileg és minőségileg is, ehhez ő szakmailag értett, a vállalata meg volt elégedve a főnökségével.

Egyszer meglepő fordulat érte Zsuzsit a terepjárásuk közben. Feri bemutatta a legjobb barátját neki, aki nem is a vállalatnál dolgozott, és a kegyeibe ajánlotta:

- Tőlük kapjuk az üzemanyagunk egy részét. Fontos, hogy jó viszonyban legyünk velük. Ha rossz az anyagellátásunk, nem tudjuk teljesíteni a tervünket, akármikor kisseperhetnek bennünket a vállalattól. Ennek te sem örülnél, gondolom. Légy kedves hozzá!

- De hát, Feri - tiltakozott Zsuzsi, inkább csak a látszat kedvéért-, ilyesmire én nem számítottam. Csak ennyit érek neked?

- Sokkal többet érsz, ezt majd bebizonyítom. Ne vacakolj már, Zsuzsi! Olyan jól néztek ki egymás mellett, ahogy így végignézek rajtatok.

Ezen csak mosolyogni lehetett, s megtört a jég.

Zsuzsira szemet vetettek a központban is, mindenekelőtt a szekciófőnöke, Tudorel. Olyan negyvenöt év körüli lehetett, nagy gyermekei voltak már, valamikor pap volt egy kisebb községben. Hogy miért szakított hivatásával? Azt csak a Jóisten tudja. Lehet, hogy a nagyobb jövedelem kedvéért. De sok más egyéb ok is közbejöhetett. Talán egy felelőtlen udvarlás is, amire mindig kapható volt.

Tudorelnek a fülébe jutott Feri sikere, és megtáltosodott tőle. Elvégre Feri csak egy kerületi főnök, a központ bizalmából az. Mennyivel inkább őt illetné egy ilyen siker. Teljesen elvesztette az eszét. Behívta Zsuzsit az irodájába, és a támogatásáról biztosította. Közölte vele, hogy jó munkaerőnek tartja, s a segítségével többre is vihetné. Jöjjön meg az esze, ne utasítson el egy lehetőséget. Az ilyen kapcsolatok ma már mindennaposak, és tulajdonképpen természetesek is. Az emberek több időt töltenek a munkahelyükön mint odahaza, nehéz volna annak az eldöntése, hogy hova is tartoznak elsősorban. Na ne csacsiskodják már, hallgatni kell a tapasztaltabb szóra.

Zsuzsi úgy érezte, hogy betelt a pohár körülötte, nem lehet mindenkinek a játékszere. Tudorel is családos ember, gondolnia kell a hozzátartozóira. Megérti ő a fellobbanó vágyakat is, de hát mit szólna a világ, ha kitudódnék a kapcsolatuk. A nagy korkülönbség is ellene szól.

Tudorel hajlíthatatlan maradt, s még Zsuzsiékhöz is el-eljárt különféle indokokkal. Hogy hiányos egy-egy adata a dossziékban. Hogy nem jól számította ki a lakbéreket, mert nem vette figyelembe a lehetséges kedvezményeket. Másrészt ott is kedvezménnyel kalkulált, ahol nem kellett volna.

Nem tudta rávenni Zsuzsit az engedelmességre, s ezért taktikát változtatott. Terrorizálta őt. Már semmit sem talált jónak a munkájában, minden számításába belekötött. Naponként kijárt

a kerületbe, és felháborodását fejezte ki. Hogy lehet ennyi hibával dolgozni, mikor ő százszor is megmagyarázta a számítási lehetőségeket.

Az igazság az volt, hogy a lakbérek kiszámítására vonatkozó utasítások nagyon viszonylagosak voltak, sok esetben keresztezték is egymást, a tisztviselő egyéni meglátásai is számításba jöhettek. Ki tudta volna pontosan meghatározni, hogy bizonyos lakások kaphatnak-e már a salétrom miatt lakbérkedvezményt, vagy nem kaphatnak még. Ha kedvezményesen számolt Zsuzsi, az is baj volt. Ha nem adta meg a tízszázalékos kedvezményt, abba kötött bele.

Zsuzsi munkatársait is felháborította Tudorel önkényeskedése. Hogy lehet ekkora gazember-séget lenyelni? Ők már csináltak volna a helyében valamit. Mi lenne, ha szólánának az igazgatónak?

- Ne is gondoljatok ilyesmire! - mondta Feri - Óriási port verne fel a dolog, s ki tudja, mi lenne a vége. A nagyfőnökökkel nem jó kikezdeni. Lehet, hogy az igazgató is Tudorelnek adna igazat. Hagyjátok, hogy tombolja ki magát, s egyszer csak lecsillapodik.

Egy kolléganője kíméletlenül letámadta Zsuzsít:

- Ilyen ostobát még nem láttam, mióta az eszemet tudom. Nézd, megmondom kerek perec a szemedbe, mire gondolk! Te elfogadsz mindenkit barátodnak, csak a központi főnöködet nem. Légy jó hozzá egyszer egy hónapban, s még a kezedet is meg fogja csókolni. Hát nincs igazam? Beleőrül az ember ebbe a sok hercehurcába. Ki tud már itt dolgozni? Vagy menj férjhez, a fenébe, s lesz, aki megvédjen tőle! Mit mondhatnánk egyebet?

Zsuzsi átgondolhatta már otthon is a helyzetét, késedelem nélkül válaszolt Elena szavaira:

- Hát ide figyeljetek! Ha megpukkad, akkor sem leszek az övé! Nem és nem! Nem érdekel, hogy hová fajul ez a dolog! Ennyire szemét még nem vagyok!

Akkora határozottságot és magabiztosságot árult el a kijelentése, hogy senki sem foglalkozott többé vele, mindenki a sorsára bízta.

Két hét sem telt bele, Zsuzsi egy karikagyűrűt dobott az Elena asztalára:

- Látod ezt? Itt húzom fel előtted! Most már boldog lehetsz! Meg az a gazember Tudorel is! Ott pusztuljon el, ahol éppen a pillanatban van!

A lányok szóhoz sem tudtak jutni, mintha leforrázták volna őket. Majdnem egyszerre szólaltak meg:

- Ki a vőlegényed, Zsuzsi? Hadd tudjuk meg! Örülünk az elhatározásodnak.

Zsuzsi nem örült, magába roskadt. Tekintetét az ablakra vetette, és messze, nagyon messze bámult. Olyan messzire, ahol már elhomályosult minden. A bizonytalanság határait fürkészte tekintete.

- Ti is ismeritek mindannyian. Az egyik lakónk.

- Na mondd már, ne gyötörj bennünket!

- Hát Ionescu! Ha tudni akarjátok!

- Ionescu? - hördültek fel mindannyian a meglepetéstől.

- Nagyon rendes ember - jelentette ki Elena. - Én jól ismerem. Nem iszik, nem dohányzik. Jó asszonytartó lesz. Lehetne szebb is. De hát... Istenem!

A legközelebb Emőke ült Zsuzsihoz. Ő nem hördült fel, véleményét sem nyilvánította ki. Az ablakra irányította tekintetét, ahová korábban Zsuzsi. Egy fekete varjú repült el az irodájuk felett.

Miskolc, 1987. április 27.

Talány

Faludi Kornélia kitűnő magyartanár hírében állt, az alsó tagozaton tanított. Neki mindegy volt, hogy irodalmat vagy nyelvtant kellett tanítania, egyformán mozgott mind a két tudományágban. De még a helyesírásban is rendkívülit produkált: tanítványai nyerték meg az iskolaközi helyesírási versenyt, első és második díjat hoztak.

Nagy büszkeséggel tárgyalták az eseményt az iskolában. Hogy ez a Nelli milyen talpraesett! Tavaly is második és harmadik helyezettek voltak.

Hogy csinálja? Milyen módszereket alkalmaz?

Nem volt neki különleges módszere, de minden munkáját odaadással végezte és következetesen. Ha megtanított egy helyesírási szabályt, azt kellőképpen begyakoroltatta, és megkövetelte, hogy az iskolai év végéig tudják a gyerekek. Ez természetes is, nem azért tanulunk, hogy aztán elfelejtsünk mindent. A tudás aranyat ér, törekedjünk tehát maradandó ismeretekre!

Ha verset olvasott fel, nem kényszerűségből tette, hanem átélte, érzékeltette tanítványaival, hogy a vers komoly dolog, nagy értékeket rejt magában; illő, hogy megfigyeljük és átgondoljuk minden mondatát. Hatásosságának egyik magyarázata: ő nem felolvasta a verseket, hanem sok esetben elszavalta, mint egy színész, beleszuggérálta tanítványaiba a szépségeket.

- Nelli, te igazán tanárnak születél. El tudnád képzelni más munkakörben is az életedet?

Ezt Ági kérdezte tőle, a legjobb barátnője, aki angolt tanított, és szintén a tantestület oszlopos tagjai közé tartozott.

Nelli kedves kacagásával jutalmazta ezt az érdeklődést, ahogy megszokták tőle. Természetéhez hozzátartozott a mindenkori diszponáltság, ő mindig mosolygósan jelent meg a tanáriban, s még bosszúságait is így vezette le: szembekacagta a sors csapásait.

- Nézd, Ági! Én úgy gondolom, hogy az élet mindenütt szép, s ilyen a munka is. Megnyugtat, ha becsületesen elvégezzük. De megkínoz, ha felületesen állunk hozzá, összecsapjuk. A munkát szeretni kell, mert másképpen rengeteg bosszúságot okoz. Fontos, hogy mindenki helyesen válassza meg a szakmáját, rátermettségétől függően, hogy boldogan élhesse le az életét. Aki hibázik a pályaválasztáskor, az ráfizet. Én helyesen választottam. Ha százszor kezdeném el az életemet, mindannyiszor a magyar nyelv és irodalom mellett döntenék. Úgy érzem, erre a pályára születtem, ez való nekem.

- Tehát nem tudnád elképzelni magad más munkakörben!

- Most már nemigen. Mert belekóstoltam abba a munkába, ami valóban nekem való. De úgy gondolom, más munkakörökben is megálltam volna a helyemet, elsősorban azokban, amelyek a nyelvészkedéssel és az irodalommal rokonságban vannak. Dolgozhattam volna például kultúrintézményekben: könyvtárakban, kultúrházban. Vagy mondjuk: újságíróként. De mindig a tömegekkel és a tömegeknek. Valahogy így képzelem.

Mindig a magyarság szolgálatában. Minden embernek szolgálnia kell valamiképpen a népet, amelybe beleszületett.

- Szép ez a megnyilatkozásod, Nelli, s mindenképpen méltó egy ilyen tanárnőhöz. Nem csodálkozom rajta, hogy nagyon szeretnek a tanítványaid. Ha már ennyire belemerültünk az életviteledbe, mert hiszen a pályád neked az életed is, mondd: gondolsz néha a férjhezmenésre?

- Nagyon sokat gondolkodom. Ahhoz, hogy igazán szeretni tudjam a tanítványaimat, feltétlen szükséges az is, hogy megismerkedjem az anyasággal. Ha nagyon szeretem a gyermekeimet - az édesanyák mindig így szeretnek -, akkor jobban fogom szeretni a mások gyermekeit is. Ha odaadással dolgozom az enyéimért, több kedvvel nevelem a tanítványaimat is. Ez természetes. Hogy jutott eszedbe a házasság kérdéséről érdeklődni?

Ági restelkedve nézett Nellire, és nevetve válaszolt:

- Mert férjhez megyek. Egy vidéki tanár kérte meg a kezemet.

- Ismerem?

- Biztos vagyok benne, hogy nem. Különben mondta is. A nyáron ismertem meg a tengerparton, Mamajában.

- Román?

- Nem román. Csak magyar férjet tudok elképzelni magamnak, pedig nem vagyok sovíniszta.

- Én is. Jól néznénk ki, ha magyar pedagógus létünkre nem magyarhoz mennénk férjhez. Ez abszurdum volna. Így is kevesen vagyunk magyarok. Nekünk példát kell mutatnunk a tanítványainknak!...

Nelli sokkal hamarabb férjhez ment, mint gondolta volna. Egy vidéki református lelkipásztor vette el, derék, jóra való ember, és nem is csúnya. Nagy Géza tiszteletes úr. Hálát adott Istennek, hogy ilyen szép és derék feleséget adott neki, és áldását kérte házasságukra.

A falu emberei igen nagyra becsülték tiszteletes asszonyukat, szeretetükkel övezték körül, igazi magyar szeretettel. Ajándékokkal halmozták el, besegítettek nehezebb munkáiba: fát vágtak és hordtak be, rendben tartották az udvarát, beleértve a majorságudvart is, vállalták a munka nagy részét a disznóvágáskor, varrtak, hímeztek neki. Hogy legyen ideje a tanári munkához is. Meg imádkoztak érte. Segítsd meg, Uram, a Te választottjaidat, és minden utódukat, mindannyiunk örömére. Ámen.

Nagy Géza tiszteletes úr pedig házasságuk második hetében elővette a Bibliát, és magához kérvén az ő hitvestársát, felolvasta belőle Pál apostolnak az efézusiakhoz írt levele ötödik részét, amely a házastársak kötelességeiről szól. Többek között ezeket a sorokat: „Az asszonyok saját férjüknek engedelmesek legyenek, mint az Úrnak. Mert a férj feje a feleségének, mint Krisztus is feje az egyháznak, az ő testének, és megtartója annak. De amint az egyház engedelmes a Krisztusnak, úgy az asszonyok is engedelmesek legyenek férjüknek mindenben.”

Nelli nagy figyelemmel hallgatta a Szentírás szavait, és megértette minden betűjét. De hiányérzete támadt, és megkérdezte az ő tiszteletes férjét ekképpen:

- A Biblia szól talán a férjek kötelességeiről is?

Nagy Géza tiszteletes úr el volt készülve erre a kérdésre, sőt elvárta, hogy kedves felesége feltegye neki.

- Igen, a következő mondatok már a férjeknek szólnak: „Ti, férfiak, szeressétek feleségeteket, amint a Krisztus is szeretette az egyházat, és önmagát adta érte, hogy megszentelje azt, és megtisztítsa a keresztséggel az ige által, hogy az egyházat önmaga elé állítsa dicsőségben, úgy, hogy azon ne legyen szeplő vagy ránc vagy ehhez hasonló, hanem hogy szent legyen és feddhetetlen. Úgy kell a férfiaknak szeretni feleségüket, mint tulajdon testüket. Aki szereti a feleségét, önmagát szereti. Mert soha senki nem gyűlölte az ő tulajdon testét, hanem táplálja és gondosan ápolja azt, amint Krisztus is az egyházat, mert az ő testének tagjai vagyunk. Azért elhagyja az ember az ő atyját és anyját, és ragaszkodik feleségéhez, és lesznek ketten egy testté.”

Nelli nagyon szépnek, magyarázatosnak találta a felolvasott ígét, és magyartanári szemmel nézve is hibátlan felépítésűnek.

Nagy Géza tiszteletes úr szelíden és tisztelettudóan ráhajolt az asztalra, és megcsókolta felesége kezét. Engedelmet kérte, hogy felolvashasson még néhány sort a következő szakaszból is.

- Kedves feleségem, figyeljük meg most már, mit mond az Írás leendő családi életünkről, hogy felkészítsük magunkat a közelítő időkre. Olvashatom?

- Olvasd, Géza!

- Akkor hát olvasom: „Ti, gyermekek, engedelmeskedjete szüleiteknek az Úrban, mert ez a helyes. Tiszteld atyádat és anyádat! Ez az első parancsolat az ígérettel: hogy jól legyen dolgod, és hosszú életű légy a földön. Ti is, atyák, ne ingereljétek haragra gyermekeiteket, hanem neveljétek őket az Úr fegyelmezésével és intésével!”

Nagy Géza tiszteletes úr rövid imádsággal fejezte be felolvasását, fejét meghajtva felesége előtt:

- Add, Uram Isten, hogy így alakuljon életünk, és mindenben így cselekedjünk! Ámen.

Nelli természetesnek tartotta egészében véve is ezt az esti áhítatot. Géza meggyőződéses lelkipásztor, nem is adhatna soha más értelmezést életének. Arra kérte gondolatban Istent, hogy minden tekintetben méltó élettársa legyen férjének...

A napok és a hetek teltek, hónapokká tornyosultak, már majdnem egyéves házasságok voltak. Nelli egyszer magához kérte férjét a szobájába, és maga mellé ültette a rekamiéra. Áhítatos csend vette őket körül, mint annyiszor már, de most nem a férj vitte a szót, hanem az asszony:

- Géza, majdnem egy évet töltöttem a közeledben, a hajlékodban. Ez az időszak szakadatlan küzdelem volt a kísértéssel és önmagammal. Megcsodáltam az odaadó munkádat, az elhivatottságodat. Megpróbáltam fölemelkedni arra a minőségi szintre, amelyet mindenkor képviselsz, de erőtlene voltam a lépéseim, csak botladoztam. Megszakad a szívem, de meg kell mondanom őszintén: nem érzem magamat méltónak hozzád, el kell válniuk az útjainknak.

Géza meg sem mozdult a bejelentés hallatára, pedig úgy érezte, pokolbeli átok sújtja. Papi méltóságához hozzátartozott ez a csendes, türelmes viselkedés, amely egyben a megalázkodás nimbuszával sugározta be fejét. Neki mindig az ígében kellett megtalálnia a választ az élet minden kérdésére. „Türelmesek legyetek mindenki iránt!” - írta Pál Thessalonikába. „Egymás között pedig mindnyájan öltözzétek fel az alázatosságot, mert az Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad” írta Péter apostol.

Nellit meghatotta ez a csendes magábaszállás, igyekezett szólásra bírni férjét:

- Szólj, Géza, könyörgöm! Hogy látod te az elválásunkat? Mondd, beleegyezel?

Géza belenézett felesége szemébe, mint egy poros tükörbe, és nagy fájdalommal így válaszolt:

- Mindenekelőtt megnyugtatlak: beleegyezem. De lelkipásztori kötelességemnek tartom, hogy néhány szóval felvilágosítsalak. Kérlek, hallgass meg te is türelemmel! Először is: nem nekünk kell megállapítani, hogy méltó vagy-e hozzám, hanem Istennek. Úgy érzem, nekem nincsenek érdemeim. Másodszor pedig az ígérel figyelmeztetlek: „Becsülje meg mindenki a házasságot, és legyen szeplőtelen a házastársi ágy, mert a paráznákat és a házasságtörőket megítéli az Isten.” Szó szerint idéztem Péter levelét. Megtudhatom végre a válásunk okát?

- Géza, említetted a házastársi ágyat. Tudod...

- Igen. Nevetséges, amit mondok, tudom, mégsem hallgathatom el. Bár fordított volna a helyzet! A katolikus papok nem élnek házaseletet. Pál apostol ezt írta a rómaiakhoz: „Akik pedig test szerint élnek, nem lehetnek kedvesek Isten előtt.” Be kell vallanom neked, hogy nagyon lesújtottnak és erőtlennek érzem most magam, de tudom, hogy nem tarthat sokáig. Legfeljebb egy-két napig. De lehet, hogy csak órákig. Mert Pál apostol nekem is szánt egy mondatot, s ez nekem elég: „Mikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős.” Máris szabadnak érezheted magad.

Nelli pedig lázasan kutatta azt az értéket, amit még nem talált meg. Végre megtalálta egy magas, barna férfiban: Trajánban. De tanítványai szemében is egy talány maradt.

Baracknyílás idején

Bella nagy izgalommal várakozott a villamosra, semmiképpen sem akart elkésni a kézilabda-mérkőzésről. Sőt: neki egy jó negyedórával előbb kellene megérkeznie, hogy meggyőzze az edzőjét, Bohus Emíliánt a jóindulatáról, a klubhűségéről. A múltkor azt mondta neki Bohus, hogy egy hónap múlva esetleg megpróbálkozik vele az első csapatban, addig beérik a játéka, ha szorgalmasan edz, és komolyan veszi az utasításait.

Bella még fiatal volt, alig tizenhét éves, nem késett éppen sokat, de úgy is fel lehetett fogni a helyzetét, hogy be kellene most már mutatkoznia a nagycsapatban, egy tizenhét éves leány fizikuma elbírja a mérkőzésekkel járó megpróbáltatásokat: a kemény belemenéseket, a labda erős kidobását igénylő megfeszített izommunkát. Még nem volt elég gyors az utóbbi edzéseken, nem tudott átlendülni a védekezésből a támadásokba, márpedig ettől sok minden függ, nem egy esetben a mérkőzés megnyerése.

- Ha belepusztulok az edzésekbe, akkor is kiforrom magam! - fogadkozott Bella. - Nem ülök én már sokáig a kispadon! Puskás Kati is milyen hamar belelendült. A múltkorában még egy szinten volt velem, ifjúsági játékosoknak számítottunk. Alighogy betették az első csapatba, máris dobott két gólt.

Mindig is azt vallotta, hogy lassan közlekednek a váradi villamosok. Meg elég ritka időközökben. Meggémberedik az ember egy-egy hűvösebb napon, amíg befut a villamosa. Akkor meg annyian vannak rajta, hogy nem is férnek fel sokan, várhatják a következőt.

Most felfért. És összeszorította a fogát, hogy ezzel is siettesse a piros-sárga járművet. Repülni szeretett volna.

Épp egy negyedórával érkezett korábban, Bohus meg is volt vele elégedve:

- Már azt hittem, hogy késni fog a kisasszony, de vissza kell vonnom a hitetlenkedésemet. Öltözz fel gyorsan, azt hiszem, beteszlek a mérkőzés második felében.

Bella szíve nagyokat vert, alig tudott megszólalni meglepetésében:

- Azt mondtad, hogy csak egy hónap múlva teszel be az első csapatba! Ilyen hamar megváltozott a véleményed rólam?

- De tudod, miért? - incselkedett vele Bohus, és a fülébe súgta: - Mert ügyes kis nőci vagy, és szót fogadsz az edzőbácsidnak. Az utóbbi edzéseken nagyon komolyan dolgoztál, elismerem.

És ráütött finoman Bella popsijára.

Nem volt nagy korkülönbség köztük, Bohus hat-hét évvel lehetett idősebb nála. Régen ezt a korkülönbséget tartották ideálisnak, a lányok szóba sem álltak a hasonló korú fiúkkal, tejfölös szájunak mondták őket.

- Megmondom őszintén, miért hazudtam neked - magyarázkodott Bohus. - Nem akartam, hogy lámpalázás légy. A kislányok már izgulósak ebben a korban, csínján kell bánni velük. Bár igaz: aki nem izgulós, az nem is lehet jó játékos, mert közömbös, elalszik a pályán, hiányzik belőle a szükséges temperamentum. Belőled nem hiányzik, ugye?

Ismét a fülébe súgta:

- Nekem ez nagyon fontos.

- Ne csacsiskodj már! - intette le Bella. - Tulajdonképpen nem is tudom, hogy most mire gondolsz. Én úgy érzem, nem csak a mérkőzésre.

- Nagyon jól érzed, pofikám. Erről még beszélgetünk, ha megnyertük a mérkőzésünket.

Meg is nyerték. Méghozzá elég fölényesen, hat gól különbséggel, amire nem is számítottak. Bella három gólt dobott, a csapat üdvöskéje lett egyszeriből. Hátha még nem hagyja ki azt a két nagy helyzetet! De hát a legnagyobbak is kihagyják sokszor, a legrutinosabbak. Egy kicsit odébb lendül a kar, és máris megváltozik a labda útja: a kapufán csattan, vagy centikkel repül el fölötte. Bella nagyon jól készítette elő kihagyott helyzetét is, olyan gyorsan fordult le az ellenfeleiről, hogy meg is csodálták azok.

- Megérdemelsz egy edzői puszit! - mondta Bohus a mérkőzés után, és úgy helyezte el a Bella arcán, hogy a száját is érje egy kicsit.

A leány föleszmélt. Úgy összevágna a mai dolgok, hogy nem lehet bennük tévedés. Abban nem kételkedett, hogy jogos volt-e a játéka az első csapatban, mert a formája és az eredményessége ezt bebizonyította; de abban már igen, hogy Bohus kislánként fogja kezelni ezután is, és úgy találta, fel kell mérnie új helyzetét. Semmi értelme sem volna, hogy ridegen kezelje Bohust, mert a sport-pályafutásának sokat ártana vele. Bohus valaki. Tagja a Testnevelési Bizottságnak, és segítségére lehetne, hogy bejusson a helybeli testnevelési főiskolára. Protekció nélkül akár ne is kísérletezzék.

Tovább mérlegelte helyzetét. Milyen gyorsan változik - egyik napról a másikra - az ember élete. Tegnap egy felfelé kapaszkodó kislány volt, ma egy ígéretektől felfűtött nő. Miért mondta Bohus, hogy „nekem ez nagyon fontos”? Ezek nem félremagyarázható szavak, ezek konkrétumok. Egy dolog biztos: Bohusnak terve van vele, és ez a terv nemcsak a sporttal kapcsolatos. Vagy komolyan akar foglalkozni vele, vagy... Ki sem merte mondani magának, pedig már a nyelvén volt. Egy tizenhét éves leánynak mindenre gondolnia kell.

Mérlegelte mind a két lehetőséget. Hogy elvenné feleségül? Na nem! Sohasem hangoztatta Bohus, hogy nősülési tervei vannak. Különben is nagyon foglalt ember, s a sportbeli sikerei igen fontosak. Különösen most, hogy olyan jól összeállt a csapat. Esedékes a bajnokság megnyerésére. Tehát maradna a másik lehetőség.

Sem az egyiket, sem a másikat nem tartotta elfogadható megoldásnak. Nem tudná szeretni Bohust, mert nem a zsánere. Nem szép ember, és igen sok primitív vonása van. Mintha most jött volna le a hegyekből. Hiányzik két-három foga. Miért nem csináltatta meg annyi idő óta? Egy rendes ember többet törődik magával, nem hanyagolja el a külsejét. Meg aztán: román. Ő magyar férjet akar. Így van ez rendjén, így képzeli el a szülei is. Hogy a szeretője legyen? Na hát erről szó sem lehet! Vannak elegendően a csapatban, a keretben, próbálkozzék másokkal, akik hajlandók ilyesmire! Biztosan talál köztük egy megfelelő partnert.

Bohus közölte csapatával, hogy a marosvásárhelyi mérkőzésükre, egy hét múlva, a legifjabb tartalékjátékosok, tehát Puskás Kati és Belényesi Bella is elutaznak, magabiztos formájuk ezt indokoltá teszi.

Bella örült a bejelentésnek. Végre megszabadul a beskatulyázottságtól s a már unalmassá vált nagyváradi hétköznapiaktól is. Végre szétnézhet a világban. Új emberek vonzáskörébe kerülhet. Fontos ez egy tizenhét éves leány számára.

A marosvásárhelyi út nagyon hangulatosnak kezdődött. Vonaton utaztak, a kocsit felét fenn tartották nekik, igazán otthonosan érezhették magukat. Bohus állandóan Bella körül legyeskedett. Hogy szépeket mondott neki, abban nem volt semmi különös, mert másoknak is kedveskedett egy-egy hasonlóan mézesmázos szóval. Egy férficsapat is velük utazott, a vagon másik felét birtokolta. Azok is elvegyültek köztük, udvarolgattak, vicceket mondtak. Ebben sincs semmi rendkívüli. De Bohus egyre merészebben, egyre szentelenebbül viselkedett. Trágár vicceket mondott, és szemmel láthatóan a felszínen tartotta sikamlós témáit, megkövetelte, hogy mások is ilyeneket mondjanak.

- Most Bella mond nekünk egy jó szexviccet! - mondta a negyedik, ötödik vicce után, és leült melléje, hogy bátorítsa.

Bella nem tudott ilyen vicceket, de nem is mondott volna. Kissé restellte, hogy tartózkodó magatartásával kiválik társai közül, de hát nem tehet róla, ő ilyenek született. Nőtársai ugyancsak kivették részüket a viccmondásból, a férfiakkal egy szinten mozogtak. Úgy látszik, így szokás ez sportkörökben. Az utazás minden bizonnyal kötetlenebbé teszi viselkedésüket, többet megengednek maguknak, mint más alkalommal. Hogy elkerülje társai felháborodását, nagyokat kacagott az elhangzott vicceken, s bizonyos fokig már meg is barátkozott velük, anélkül, hogy ennek valamilyen jelentőséget tulajdonított volna. Szó ami szó, ezeken a vicceken nem lehetett nem nevetni, mert ötletesek, nagy tapasztalattal megszerkesztett viccek voltak, körbejárták már a jól összeszokott, intimebb asztaltársaságokat.

Bohus ilyen szavakkal oktatta őt:

- Fiacskám, a huszadik században élünk, nem viselkedhetünk szerzetesmódra. Te sem készülsz apácának, legalábbis nem beszéltél róla eddig.

Később a hangoskodók is beleuntak már a viccelődésbe, nótázás következett. A népdaltól a cigánynótán át a kuplékig mindent elénekeltek. Voltak tartalmasabb dalaik is. A legnagyobb sikere annak a dalnak volt, amely így kezdődik:

Lágy szellő suhant át a lombok tetején.
Baracknyílás idején
Arra jártunk te meg én.
Két fáradt pillangó pihent meg kezeden.
Éreztem, hogy szívedben
A szerelem ég...

Valahogy így énekelték.

Bella tizenhét éves szívét erősen felkavarta ez a dal, amely az év slágerdala lett nemsokára, a kisgyerekektől az aggastyánokig mindenki énekelte. Nosztalgikus dal volt, örökzöld romantikus tartalom hordozója, kitöltötte az ő lelkét is édes szerelemmel. Elbűvölőnek tartotta a szövegét és a dallamát egyaránt. Mintha éppen neki írták volna, annyira felrázta őt. Még arra is gondolt, hogy milyen szép a mi magyar nyelvünk, mennyire ki tud fejezni kedves, melankolikus tartalmakat. Látomásai voltak. Több irányból is férfiak közeledtek feléje virággal, mosolygósan, nem is annyira férfiak, legénykéek inkább, akik táncolni, szórakozni invitálják őt, hogy hátralévő leányéveit megédesítsék. Úgy gondolta, hogy neki még nem is volna szabad férjhez mennie, míg meg nem fürdik lelke a nagylányos tervezgetések zuhatagában, boldog izgalomban, hogy aztán érett nővé alakuljon át, képessé téve őt a házaselet elfogadására és értékelésére. Már el is felejtette a durva vicceket, és örült, hogy egy ilyen kedves társaságba kerülhetett, amely kitárja előtte az élet szépségeit. Szeretetre, szerelemre vágyott, besugározta lelkét valami boldog titokzatosság.

Marosvásárhelyi mérkőzésüket megnyerték, és az itt szerzett pontokkal már megnyerték a román bajnokságot is, függetlenül a hátralévő mérkőzéseiktől. Na, ezt meg kellett ünnepelni valahol, Bohus feloldotta a szesztilalmat, és kihirdette, hogy a központi vendéglőben vacsoráznak, itt koccintanak nagy sportsikerükre. Csak másnap délelőtt utaznak tovább, ki kell pihenni a fáradságukat.

A koccintás konyakkal kezdődött, a nagy napra való tekintettel mindenkinek meg kellett innia. Aztán vacsorázás közben keverték az italokat, s ettől olyan hangulatuk támadt, hogy nem bírtak a jókedvükkel. Vacsorázás után táncra kerekedtek, ez is csak fokozta hangulatukat.

Bella annyira becsípett, hogy önuralmát is elvesztette már, nem szokott hozzá az ilyen nagy mulatozásokhoz. Kérte társait, hogy vigyék a szállásukra, hadd feküdjék le. A világ forgott körülötte, s mindenütt táncoló, kavargó párokat látott, önkívületi hangulatban.

Egy tapasztaltabb leány és Bohus vállalkozott az elkísérésére, egy olcsóbb szállodába, amely a közelségükben volt. Bohus itt intett a lánynak, korábbi szeretőjének -, hogy hagyja őket magukra, ő majd elrendezi a csapat üdvöskéjét. Remekül játszott ma is, az egyik oszlopa volt az együttesüknek. Megérdemel egy edzői puszit...

Bella kora reggel ébredt fel, sporttársai még aludtak. Előbb nem tudta elképzelni, mi történt vele, aztán lépésről lépésre haladva kihámozott mindent, bukásának körülményeit. Szörnyű csalódás érte. Eszébe jutott két fiú is: Papp Sanyi és Szakács Géza. Sanyi orvos volt, Géza közgazdász. Félve kerültek ki az egyetemről. Becsületes szándékkal közeledtek felé, egymásról mit sem tudva. Milyen intelligensen tették meg ajánlatukat. Milyen finoman, burkoltan, hogy meg ne sértsék véletlenül. Nem is voltak csúnya fiúk. És ő azt a látszatot keltette, hogy a füle süket a becsületes szóra. Elhárította az udvarlásukat. És ez a Bohus... Ez az átkozott... Se nem szép, se nem intelligens. Egy alávaló gazember. Szombat délután szánta rá magát az ő meghódítására, és vasárnap este már célhoz jutott. De hogyan? Nem az ő meggyőzésével, hanem a csavargókra, a züllöttekre jellemző módon. Hogy is lehetett ennyire naiv, hogy kiigya azt az első poharat s utána a többi lötytyöt, ki tudja, mi mindenfélét! Hol is volt az esze?! Bohus megszerezte őt és eldobta, mint egy rongyot. Sporttárs az ilyen? Ember az ilyen? És a többi, valamennyi! Hiszen átláthatták az egész helyzetet. Mi értelme van akkor az egész kézilabdázásnak? Mi értelme lenne, hogy beiratkozzék a Testnevelési Főiskolára? Hogy ilyen sportolókat neveljen fel?

Irtózatoss lelki fájdalmat érzett, és még több undort.

Kilépett a szálloda erkélyére. Még felcsendült fülében a nem rég hallott kedves melódia, a „Baracknyílás idején,” de már nem tudta elviselni ezt sem, nyomasztólag nehezedett rá többi

fájdalmára. Fokozódó szédülése közben lenézett a felső emeletről, és kábulatában egy kézilabdapályát látott támadó csapatával, s magát is, közöttük rohanva. A pálya széléről Bohus ordító hangját hallotta: „Ugorj a labdára, ne bámulj!”

A mélybe ugrása szinte a pillanat műve volt.

Miskolc, 1987. március 7.

A fajtám

Igen, most a fajtámról akarok vallomást tenni. Szükséges ez; olyannyira, mint soha máskor, különösen a millicentenárius évében, mikor sorsdöntően vetődik fel a kérdés: akarunk-e magyarnak megmaradni? Vagy belenyugszunk abba, hogy kozmopolita fajankókat neveljenek belőlünk? (Nagyjából már azok vagyunk.) Vagy abba is belenyugszunk, hogy kipusztítsanak bennünket?

A hátam is borzongott, mikor az újságból olvastam minap: egy 22 éves magyar fiatalemberen átrobogott a személyvonat, és annyira tökrészeg volt, hogy fel sem ébredt a nagy robogástól, csak mikor már pofozással ébresztgették. Valaki megkérdezte tőle:

- Öngyilkos akart lenni?

A válasz nagyon meggondolkoztató volt:

- Nézze, részeg vagyok, de hülye nem! Vegye ezt tudomásul!

Az újságcikk szerint voltak olyanok a kíváncsiskodók között, akik megdöbbenésükben meg sem tudtak szólalni, mások meg nevetgéltek.

Bizony, nagyon sok gondolat adódik ebből az egyedülállóan különös esetből, azt sem tudja az ember, milyen oldalról közelítse meg.

El tudom képzelni, hogy egy nagy megkönnyebbülés után még mosolyogni is lehet ebben a helyzetben, de csak az együttérzés mosolyával, valahogy így: most aztán szedd össze magad, testvérem, a sors ezt figyelmeztetésnek szánta neked. Fiatal életeddél nem így kell gazdálkodni, hanem az önmagad iránti felelősségtudattal. Kívánom, hogy sikerüljön az észhez térésed.

Nem tartom lehetetlennek azok viselkedését sem, akik jóízűen kinevették magukat a történeteken. Mert ugye naponként találkozunk a tévében ilyen izgalmasan szórakoztató jelenetekkel: hogy fillérekért ölnek meg embereket; kézigránáttal semmisítenek meg ártatlan tömegeket: zsidókat azért, mert zsidók, arabokat azért, mert arabok, keresztyéneket pedig Krisztust követő hitük miatt. A tévé napi adagolásban szolgáltatja a borzalmakat, amelyek időnek utána már nem is borzalmasak, csak izgalmasak, de hát Istenem: szórakozni is kell a rohanó kapitalizmusban. Ma elütök egy embert ittasan, egy-két év múlva újabbakat, s akkor ne is vezethessen az ember? Az autó-isten nélkül mit ér ma az életem?!

De azt is el tudom képzelni, hogy egyesek szeméből könnyeket csalt ki a velőig megrázó történet: az édesanyákból, akik keservesen szülték meg és nevelték fel gyermeküket; a nagyszülőkből, akik már csak az unokáikban látták minden reménységüket, az utolsó nagy ajándékot, amit még kaphattak Istentől, hiszen kérve kérték kis unokáikat.

Nem szégyellem bevallani, háromgyermekes apai mivoltomban engem azóta is mélyen elszomorít a könnyen tragikussá válható történet. Annyira, hogy aludni sem tudok nyugodtan. Magyartanárként Szabó Dezső aranyat érő tanítását is eszembe juttatja: minden magyarért

minden magyar ember felelős. Csodálatos népnevelői tanítás ez. Ha minden magyar át tudná érezni!

De az is eszembe jut 75 évesen: részben egészségi, részben politikai okok miatt én csak 46 éves koromban tudtam megházasodni, s a harmadik fiam születésekor már 51 éves voltam, s akkor egy 22 éves fiatalember nem tud mit kezdeni az életével? Kik felelnek a huszonéves (és fiatalabb, és idősebb) magyar öngyilkosokért?

Minden szenvedő embert sajnálni szoktam tiszta szívemből, még a szenvedő állatot is. Hát akkor!... Istenem, mindössze 22 éves. Ráadásul a fajtám is.

Az elmeorvóintézetben feküdt két diák, olyan 17 évesek lehettek. Altatták őket éppen, nem lehetett szóba állni velük. Az ápolók szájalommal néztek rájuk, az egyik legyintett is:

- Tessék nézni, kérem - szólt hozzám diszkréten -, még be sem fejezték középiskolai tanulmányukat, s akkor hol van még az egyetem? Azért iratkoztak a gimnáziumba, hogy a sikeres érettségijük után felsőbb tanulmányokat folytassanak. Vagy megemberelik magukat, vagy mehetnek a fészkes fenébe! Az ember azt sem tudja, kiket sajnáljon jobban: őket, vagy a szülőket? Két jóbarát. Az egyik ráveszi a másikat.

Megszakad értük a szívem, hiszen tanár vagyok. A mi iskolánkban is meghalt egy kábítószeres diák a 70-es években, az egyik legszebb fiútanítványunk. Még nem volt tizennyolc éves. És az is a fajtám volt. (A kommunista párt ránk parancsolt, hogy nem szabad nyilvánosságra hozni az ügyet.)

Természetes, hogy asszociál az ember: Konrád (Khón) György írónk, akit nemrég béke Nobel-díjra terjesztettek fel (még nem adták meg neki), azt ajánlotta, hogy engedélyezzük fiataljainknak a könnyebb drogok fogyasztását, mert azok nem veszélyesek, és Amerikában is így van.

Mit válaszolhat erre a magyar pedagógus? Körülbelül ilyesmiket:

Először is:

- Nézze kedves Konrád György, nekünk az eszményképünk nem Amerika, és jaj nekünk, ha egyszer az lesz!

Másodszor:

- Bízva ránk a magyar gyermekek nevelését!

Harmadszor:

- Maga nagyon rossz magyar állampolgárnak látszik, s ebből következően: miért nem egy másik ország fiatalságának ajánlotta a drogot?

Csak ismételni tudok: megszakad a szívem a fajtámért, és ez a bizonyítékom arra, hogy magyar vagyok.

Csípős téli hidegben egy hetvenen jóval fölül néztem a zöltséges piacon. Ráncoktól barázdált arca, hajlott háta, fekete kendője és fejkendője néhai édesanyámat juttatja eszembe. Reszket, mert fázik szegény. Az eget nézi időnként aggodalmaskodóan, titokban talán Istenhez fohászkodik: csak ne fokozódjék a szemerkélő havazás meg az a csúnya hideg szél! Könnyebben kibírná akkor délutánig.

Időnként az „árujára” néz, valósággal dédelgeti, úgy veri le róla a havat: az újságpapírra rakott krumplijáról, petrezselyemgyökeréről, sárgarépjáról. Mennyi lehet az „árukészlete” súlya és piaci értékre? A krumpli most olyan olcsó, amilyen sohasem volt: 11-15 forint kilója. A körülbelül három kilónyi készlet legyen 45 forint. A petrezselyem 90 forintot, a répája 70-et érhet, ahogy mérlegelem, tehát az összes piaci vagyona 205 forint. Ez három villamosjegy ára. Ezért áll itt egy-két órája már, s ki tudja, meddig még!

Beszédbe elegyedek vele, és megtudom, hogy felsőzsolcai. Busszal érkezett a piacra, s nem kellett jegyet váltania, mert a hetven éven felüliek már ingyen utaznak. Ha nem így volna, el sem indulna hazulról, mert csak a buszjegye térülne meg, s oda a csekély haszon. Haszon?

Elegánsnak mondható fiatalasszony érdeklődik a zöldsége iránt, de nem egyeznek meg, mert hát lehetne szebb is, meg olcsóbb valamivel. Ezt a „valamivel”-t mérlegelik mindketten, ki-ki a maga szemszögéből, aztán nem tudnak megegyezni, kár volt az alkudozásra elfecsérelt idő.

- Tessék megmondani, uram - fordul felém a néni -, miért nem szép ez a répa? Vagy akár a gyökér? Az ember azt sem tudja az aszályos időben, hogyan gondozza, hogyan kedveskedjék neki. Rendszeresen kigyomláltam, megöntöztem, naponként rajta tartottam a szemem. Hát van szebb is, tudom én azt, de azért meg többet kérnek, ilyen a piac. Ha nekik kellene mindezt csinálni, meg cipekedni vele, biztosan másképpen látnák a dolgot.

Nekem a kertészeti boltba kellett mennem, csak kíváncsiságból kanyarodtam a zöldséges piac felé. Egy jó óra múlva tértem vissza, s az én nénikém még mindig ott állt vacogva, egy helyben topogva.

- Úgy látom, elkelt a krumplija, nénikém!

- Az el - mondja kissé megkönnyebbülten -, csak a többit is tudnám már eladni!

- Mennyi volna annak az eladási ára?

Kiszámítjuk, hogy 160 forint.

- Nézze, drága, enyém a répa meg a gyökér. Adok érte kétszáz forintot, aztán tessék gyorsan a buszra ülni, és irány Felsőzsolca, ne fagyoskodjék itt!

Látszik a fanyar mosolyán, hogy kételkedik, viccnek fogja fel a beszédemet, de mikor összeszedem a zöldséget, s a pénzt a kezébe teszem, a szeme elhomályosodik.

Tudatosan terelem el a szót:

- Hány gyereket nevelt fel a néni?

- Hányat? Hát hatot! - vágja ki büszkén, s ezzel szédületes magasságba emelkedik, én pedig sohasem éreztem még magamról annyira, mint most, hogy milyen törpe vagyok. És mégis nagyon büszke voltam: ez a kis töpörödött és bicegő asszonyka (mert bicegve ment el) a fajtám. Ráncoktól barázdált arca, hajlott háta, fekete kendője és fejkendője ismét az édesanyámat juttatta eszembe, aki már régóta halott.

A piactéren haladva még mindig, nem kerülhettem el egy összehasonlítást. Kétszázöt forint. Tocsik Márta meg 804 millió forintot, Bokros Lajos 16+2 milliót vágott zsebre kapálás nélkül, Zemplényi szintén sok milliót. De ők nem az én fajtám. Ők „mások”. A mi jelszavunk: „Dolgozni akarunk!” Az övéké: „Aki dolgozik, nem ér rá pénzt keresni.” Ők kapitalisták.

Mit is mondott a töpörödött nénike? „Ha nekik kellene mindezt megcsinálni, meg cipekedni vele, biztosan másképpen látnák a dolgot.”

És az a csók...

A tánciskolában ismerkedtek meg. Gábor tizenhét éves lehetett, Judit alig haladta meg a tizenötöt. Természetes, hogy egymásba gabalyodtak, hiszen táncpartnerek lettek, együtt gyakorolták a könnyebb-nehezebb lépéseket. Aztán olyan szépek és ügyesek voltak mindketten, hogy könnyen megakadt az emberek szeme rajtuk, már össze is boronálták őket gondolatban.

Azok a régi táncnóták is könnyen felborzolták a fiatal idegeket, pedig nem a vad ösztönöknek nyitottak utat, hanem a nemesebb érzelmeknek. Ha Gábor átkarolta a Judit derekát - ami természetes dolognak számított abban az időben -, az olyan volt, mintha a maga jussában gyönyörködnék, mert Judit akkor valóban csak az övé volt, hiszen Gábor diktálta a tánc lépéseket is: ha akarta, jobbra, ha akarta, balra fordította a lányt, s hogy Judit valójában átengedte magát a partnere akarátának, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy alig észrevehető finomsággal a fiú válla felé közelítette a fejét. Gábor talán észre sem vette, hogy a fordulásoknál valamivel erősebben fogta át Judit derekát mint korábban, de az biztosan tudta, hogy ez az átkarolás egy ki nem mondott, ösztönszerű vallomás. A tangólépések nagyon bölcsen és kiszámítottan engedélyezték a teljes egymáshoz simulást - nagyon okos ember lehetett, aki ezt a táncot kitalálta. Érdemes ezen elgondolkozni. A mai táncolók kisebb-nagyobb távolságokban is szemérmertlenségüket fejezik ki rázós-tekergős mozdulataikkal, a régebbiek összesimulásaikban is ősi erényeiket csillogtatták.

S hogy milyen melódiákra és szövegekre táncoltak Gáborék korában - különösen a tangókra és az angolkeringőkre gondolok most -, érzékeltetésükre csak egy példát idézek fel:

Úgy szeretem, de úgy szeretem,
Hogy fáj bele már a szívem...
Ó ez a csók, ez a tűz, ez a vágy
Tartana bár egy életen át - stb.

És tartott is sokszor mindhalálig.

Még nem tegeződtek, csókolózásról pedig szó sem lehetett. Még. Ezt ki kellett érdemelni mindkettőjüknek. Aztán eljött az az idő is. Judit tudta, hogy Gábor rövidesen meg fog szólalni, mikor majd egészen különöset mond neki, s nagyon várta ezt a megszólalást. Az pedig így hangzott:

- Judit, én magát nagyon szeretem. Bocsássa meg az őszinteségemet!

Megbocsátani? Erről már beszélni sem érdemes. De arról igen, ami Judit szép piros ajkáról elhangzott akkor:

- Gábor, ez nagyon szépnek tűnik így, de gondolja el, én zsidó lány vagyok.

- Tehát a bibliai testvérem! - vágta rá határozottan Gábor, mintha ki tudja, mióta gondolkozott volna ezen a kérdésen. Pedig nem így volt, mert ez a válasz egyetlen pillanat alatt született meg egy különleges, de szédületes magasságból jött sugallat hatására.

A Judit jobb keze s a Gábor balja most úgy összeszorult tánc közben, mintha valóban összekovácsolták volna, s nem is akármennyi időre, hanem az örökkévalóság erejéig. S hogy mennyi az az idő? Nincs az az ember, aki képes volna a felfogására...

Alig egy év múlva szigorú parancs érkezett Judit eldeportálására is. Róla most ne beszéljünk, talán sok is volna egyszerre mindkettőjük fájdalmának bemutatása.

Gábort most olyan nagy megpróbáltatás elé állította ez a helyzet, amilyenre sohasem gondolt, de nem is gondolhatott, hiszen a józan emberi ész kizárt a vizsgálódási köréből minden

hasonló gondolkodást. S hogy mégis megoldotta ezt a mindennél nehezebb kérdést, prózai dolog volna ennek az elhatározásnak a gondolati megfogalmazása is. A szív legbensőségesebb dolgait nem lehet szavakba foglalni, mivelhogy az ilyen szó már csak dadogás.

Gábor úgy döntött, hogy Judit mellé áll, pedig a leány hallani sem akart az elhatározásáról, eszeveszetten tiltakozott ellene. Addig törte a fejét, míg sikerült a deportáltakat elszállító vagonba csempésznie magát. S ami mindennél különösebb: szörnyű helyzetükben nem is gondoltak már a halálra, csak mindig reménykedni tudtak.

A történet vége pedig:

Judit leírhatatlan szenvedések után valahogyan hazakerült. Elképzelhető, hogy milyen állapotban. Gábor pedig úgy eltűnt a deportálásban, hogy csak a híre maradt fenn, hamvának helyéről senki sem tudott.

De az a csók, és az a tűz és az a vágy: ki fog majd tartani az egész túlvilági életen át.

1998. március 20.

VI.

A szennyben is megdicsőülten

A város olyan pánikban volt, mint még sohasem, ha csak a tatárok és a törökök ostromaira nem gondolunk, de azok nagyon régen voltak, könyvből is alig ismeretesek már.

Nagyváradot tartós harcok után bevették az oroszok, ám a német és a magyar csapatok ki-verték őket, inkább csak azért, hogy fedezzék a visszavonulást, egyébként mindenki sejtette, hogy a második világháborút a németek elvesztették, s velük együtt mi is, csak a csodafegyverek bevetésében volt még némi bizakodás.

Néhány nap múlva újból támadás érte a várost, az orosz tankok a Félix-fürdői utat szántották, s az aknák egyre sűrűbben csapódtak házainkra, utcáinkra, kertjeinkre.

Rossz hírek érkeztek az orosz katonák viselkedéséről: hogy gyilkolnak, rabolnak, megbecstelenítik leányainkat, asszonyainkat. Féltünk mindannyian, akik egy Rimanóczy utcai óvóhelyen vetődtünk össze, ismerősök és ismeretlenek, férfiak és nők, idősök, középkorúak és gyerekek, arra várva - mi tagadás -, hogy a város hamarosan elesik, és a harcok ismét a határokon, a szabadban zajlanak le. S ha van csodafegyver, akkor van, ha pedig nincs, akkor hiábavaló minden ellenállás, legyen már vége a háborúnak.

Csak édesapámban volt bizakodás. Nem a háború megnyerését illetően, hanem abban, hogy az oroszok nem olyan kegyetlenek, mint amilyennek beállították őket; rendes, jószívű emberek azok, ő ismeri az oroszokat az első világháborúból, másfél évet élt a fogságukban. Felbátorította őt az is, hogy elég jól tudott oroszul; jobban, mint akármelyik egykori társa, aki szintén megkóstolta a hadifogság keserű kenyerét. Egyébként nem lelkesedett a kommunizmusért, még akkor sem, ha sok kivetnivalót látott a pénzhajhászó kapitalizmusban. Azt állította, hogy tanult ő hasznos dolgokat is az oroszországi forradalomban, például azt, hogy a nagytőkések, a mértéktelenül gazdagok mind kizsákmányolók, mivelhogy mások munkájából, verejtékéből gazdagodtak meg.

Hogy bátorítson kissé bennünket, elindult kenyérrel és szalonnával a kapunk elé, hátha sikerül megszeliidítenie az ostromlókat, bizalmukba ajánlva a pincében összegyűlt családokat, amelyek patkányi életet éltek szó szerint is - együtt a patkányokkal.

Még ki sem ért az utcára, mikor a kaput már betörték az oroszok, és úgy taszították maguk előtt kenyeresztől-szalonnástól az édesapámat, hogy meg sem álltak a pincénig. Néhány katona ezt a helyiséget foglalta el, a többi meg az épületet fésülte át, még a padlást is, keresve a megbújt németeket.

Berúgta néhány orosz a pinceajtónkat, s mikor látták, hogy nincsenek bent katonák, csak kettő maradt velünk, egy fiatal meg egy nagy bajszú öreg, rangban az előbbi látszott nagyobbknak. Ez, miután bejelentette, hogy a felszabadításunkra érkeztek meg, ráfogta pisztolyát a nagybátyámra, azzal gyanúsítva, hogy civilbe öltözött német, koránál fogva a hadsereg kötelékében kellene harcolnia.

Látszott ezen a katonán, hogy nem teljesen józan, a fegyverét is remegő kézzel tartotta a nagybátyám tarkóján, minden pillanatban elsülhetett volna.

Elordítottuk magunkat azonnal, és rimánkodva fordultunk hozzá, hogy ne lője le, amott a felesége, a lánya meg a fia, ne hagyja családfenntartó nélkül őket.

Mindezt édesapám tolmácsolta.

A katona a száját is félrehúzta már, érzékeltetve a gyönyört, amit ki tudja, hányadik tarkólövése okozhatna most ismét neki, de bajszos társa villámgyorsan félrelökte a kezét, és sajnálkozó hangon fordult hozzá:

- Neked is van családod, arra gondolj! Ezek az emberek kenyérrel és szalonnával fogadtak minket, semmi ellenállást nem tanúsítottak. Többnyire szerencsétlen nők, magad is láthatod, mennyire megrémültek.

Tanulságos következtetéssel járt ez a rövid jelenet: az öreg katona még a cári rendszer neveltje volt, mikor mélyen vallásosak voltak az orosz emberek, és jószívűek, ahogyan édesapám jellemezte őket.

A fiatal tiszt - mert hiszen tiszt volt - leengedte a fegyverét, és szemügyre vett bennünket alaposabban, majd elkiáltotta magát, hogy neki barisnya kell, vagyis nőigényét jelentette be, s mindjárt a középső húgomra mutatott, aki tizenöt éves szőkeségével némileg kiemelkedett nőtársai közül látványosság tekintetében.

A húgom elájult félelmében, és a vizsgálódás köréből ezzel ki is esett, de számításba jöhető nőink dermedten nézték a rájuk vetődött tekintetet, titkolva rejtett óhajukat, hogy ez a tekintet ne rajtuk akadjon végleg meg.

Mert ilyen az ember, ha veszedelembe kerül, megkezdődik emberi mivoltából történő kivetkőzése, szívesen másra hárítaná az áldozatvállalást.

És ekkor meglepő jelenet következett. Egy 40-45 év körüli édesanya önként ajánlotta fel magát főleg serdülő lánya megmentése érdekében, de a „felszabadító” orosz nem fogadta el az alkudozást. Miért is fogadta volna el, hiszen teljhatalmú kényúrrá változott egyszeriben; egy olyan ember, aki korábban sohasem parancsolt senkinek, a bolsevista rendszerben mindig csak neki parancsoltak. Idegesen hadonászott a fegyverével, amely most ismét elsülhetett volna remegő kezében.

Mi, férfiak, akik csak néhányan voltunk, az ajkunkat rágtuk tehetetlenségünkben, és eltűnőhettünk rajta, hogy milyen gyengék is vagyunk, ha lett volna időnk az elmélkedésre.

Az asszonyaink és a leányaink összenéztek, és nemcsak mérlegelés, hanem vádaskodás is volt a tekintetükben: miért nem jelentkezik senki a fiatalabbak közül, hogy véget vessünk már a vérforraló jeleneteknek?

És jelentkezett.

Jelentkezett egy harmincéves elvált asszonyka, aki fent lakott az emeleten, és nemcsak jóképű volt, hanem csinos is, pufajkás elvtársunk meg lehetett vele elégedve. A szemét könnyek öntötték el, mert ilyen megaláztatásban sohasem volt még része, legrosszabb álmában sem gondolhatott rá, hogy egy ilyen véresszemű, primitív embernek lesz egyszer a kiszolgáltattja. S ami a legfigyelemreméltóbb: felemelt fejjel, összeszorított ajakkal indult el megaláztatása színhelyére - mint később megtudtuk, a katona, illetve a közben még odaérkezett katonák által kijelölt helyre: a nyirkos, penészes fal elé.

Egy óra sem telt bele, mikor sírva-zokogva tért vissza az óvóhelyünkre, s alig tudta kinyögni:

- Heten is... heten is...

Nem tudott többet mondani, görnyedten támaszkodott rá vigasztalására érkezett asszonytársaira.

Görnyedten. De ha jól meggondoljuk: a mélységes szennyben is emberségében megtisztultan, sőt megdicsőülten.

Miskolc, 1977. január 2.

Szomszédságban

Elindultunk a szamosújvári fegyház keskeny lépcsőin felfelé, amelyek úgy kígyóztak a magasba a csarnok közepén, mintha sohasem akarnának véget érni; mert elszoktam már a járástól a Securitatén, reszketett tőle a térdem. Minden kis kanyarnál megálltam, hogy lélegzetet vegyek, erőt gyűjtsek. Az őr rám kiabált:

- Mi az? Talán nem bírod? Vannak itt idősebbek meg betegebbek is nálad! Meg olyanok, akik régóta ülnek. Majdnem húsz éve. Majd meglátod mindjárt, milyen szép fiúk!

A felső emelet erkélyén haladva figyeltem a cellákból kiszűrődő hangokat. Úgy tűnt, hogy sokan lehetnek bent. Számtalan összetevőből álló morajlást észleltem, amit lépések ütemei tarkítottak.

- Mit csináltál? - kérdezte az őr.

Eszem ágában sem volt, hogy ne válaszoljak neki, de nem tudtam hirtelen, mit is mondjak. Egy kicsit gondolkoztam.

- Nem akarsz válaszolni? - nézett rám kihívóan, mintha azt akarná tudomásomra hozni, hogy ilyen még nem volt, és tulajdonképpen nem is lehetséges. Hogy ne feleljen egy rab, ha ő kérdezi?

- De igen, őrmester úr, csak egy kicsit gondolkoztam.

A tekintete enyhülni látszott, és szájának végén is egy kis változást észleltem, amire nagy ráfogással azt lehetne mondani: talán mosoly.

- Tehát mit csináltál? - ismételte a kérdést.

- Semmit - mondtam egyszerűen, mert nem volt lelkerőm hazudni neki.

- Semmiiiit? - énekelte csodálkozva. - És hány évet kaptál?

- Huszonötöt.

- Huszonötööt? - kornyikálta tovább, és végigmért tetőtől talpig, keresve a hozzám legjobban illő jelzőt, de szegényes szókincséből nem futotta. Ezért csak így szólt prózáilag:

- Aki semmit sem csinál, az csak tíz évet kap, esetleg tizenötöt. Az a legérdekesebb, hogy ti sohasem csináltok semmit. Sem te, sem a másik. Az ördög tudja, hogy annyi ember közül miért éppen titeket halásznak ki! Miért nem hoznak például engem ide?

Ezen sajnálkoztam én is, de hát nem mondhattam neki.

A csarnok végére értünk, a 85-ös cellához, s mikor kirántotta hirtelen az ajtaját, szörnyű kép tárult elém. A rabok úgy dobták le magukat a magasból, a negyedik szinten lévő ágyakról is, mintha nem is emberek, hanem érzéstelen bábuk lennének. Csattanva értek földet, és rezgésbe hozták az épületet. A jelt a szobafőnök adta meg nekik egy hatalmas „vigyázz!” kiáltással. Mozdulatlanságba merevedett testük azt a látszatot keltette, hogy csupán a ruha fontos rajtuk, a kopott rabruha, s ami mögötte van, az a jelentéktelen semmi: fának, agyagnak vagy

papendeklinek egyaránt elképzelhető. Sárga volt az arcuk, mintha kriptából kerültek volna ki. De voltak ólomszínűek is szép számban. A villany gyenge fénye alig tapadt rájuk, jelezve, hogy ennyit sem érdemelnek, mivelhogy semmik, értéktelenek.

Az őr végigsétált a termen, és leszidta valamennyit. Hogy ráncos az ágyuk. Nem tudnak rendesen vigyázba állni. Nem akarják megtanulni, hogy tilos az ágyakra felmászni. Majd megtanulják, ha kiviteti őket a bűvös cellába vagy a sötét kamrába, ott mindenki megtanul gondolkozni.

Visszaérkezett az ajtóhoz, és onnan mustrálta a társaságot. Most már elégedettnek látszott. Legalábbis önmagával. Arcáról le lehetett olvasni primitív gondolatát: itt senki sem akarhat semmit, csak ő; ha láthatnák az otthoniak, hogy milyen nagy úr ő. Becsapta maga mögött az ajtót.

Én mozdulatlanul és tehetetlenül álltam az ajtó mellett, mikor mindenki engem nézett, és sajnálkozott.

- Hagyjátok magához térni! - mondta a szobafőnök. - Ti is ilyenek voltatok.

Nem tudom, meddig állhattam így. Tele voltam undorral és félelemmel. Kilátástalansággal. Én ezek között az emberek között megőrülök. Ez egy állatkerti sereglet. Még nem tudhattam, hogy valójában milyen értékes emberek ezek a politikai foglyok.

Egy 20-22 éves fiatalember állt meg előttem. Csontosnak és erősnek látszott. Rám mosolygott, a szemembe nézett. A tekintete homályos volt, hiányzott belőle az egyénisége. Homoszexuális lesz! - gondoltam róla, mert jócskán vannak ilyenek a régiek között, és azonnal libabőrös lettem, mikor rám tette a kezét. Megszólalt:

- Mama mea este o pisica. (Mama mea jeszte o piszika.)

Te jó Isten! Szó szerinti fordításban ez azt jelenti: az én anyám egy macska. Mármint az övé. Ki ez, hogy ilyesmit mond nekem? A cellában kacagás tört ki, majd a főnök - egy negyven év körüli barna, középmagas férfi - teljes erejéből ráütött a fiatalember combjára, és odébbdobta.

- Ne féljen tőle! - mondta. - Bolond. Illetve nem kell félni, ha támad! Ilyenkor félre kell ugrani. Én majd lecsendesítem.

A bemutatkozások és a hosszas kérdezősködések után elnéztem ismét a keskeny és igen hosszú deszkaasztal körül sétáló rabokat. A ruha lötyögött rajtuk, a széles nadrágszárukból két-két karó támaszkodott a földnek, talán nem is önszántukból léptek, hanem valamilyen titokzatos szél tolta-taszította odébb és odébb őket. Iszonyatos madárijesztők voltak. Az arcuk sovány, a fülük vékony és szétálló, a hajuk kopaszra nyírva. A gyengébbek lelógó feje átvette tehetetlenül a lábak ütemét, mindegyre igent bólintva. Igen, ez van! Igen, ez itt a huszadik század! Lovaknak tűntek nemcsak a körbejárásuk, hanem a fejbólogatásuk miatt is, hiszen a lovak feje mozog így, ha nehéz a terhük, és a kocsisuk rájuk-rájuk vág az ostorával. Egynémelyikbe már a lélek sem járhatott háltni, mert vagy nem volt mibe, vagy lelkük sem volt már. Ott sétált köztük Duca M. Nicolae Lucian is, vagy ahogy becézték: Lucsika, a bolond. Kilépett a sorból, gyors mozdulattal levette a nadrágját, s az asztalra dobta. Aztán tovább sétált alsónadrágban. Voltak kívülről is „sans-culotte”-ok, nadrágnélküliek, mivelhogy a nap már az épületnek erre az oldalára sütött, és a meleg, a fokozódó páráság elviselhetetlenné tette rajtuk a ruhát.

Lucsika kirántotta az egyik lócát az asztal alól, és a végére ült. Nézte az asztal lábát, és le nem vette róla a tekintetét. Aztán megszólalt:

- Nem szabad a csontokat háborgatni, ott kell hagyni őket!

Az alattam lévő ágy gazdája felállt mellettem, és megkérdezte:

- Tetszett ezt hallani? Ez a szerencsétlen fiatalember csak ezt tudja meg azt, hogy az ő anyja egy macska. Nem lehet vele egyetlen szót váltani. A bukaresti Securitatén zavarodott meg. Tessék megnézni, milyen keménykötésű fiatalember! Milyen csontos. Milyen izmos. Hát nem szakadt meg a szívük azoknak a szekusoknak, akik bolonddá verték?

A nap záróhangulatát az a felismerés adta, hogy Lucsika a tőszomszédom. Az első emeleten volt az ő ágya is, közvetlen mellettem, negyven centiméterre feküdt tőlem. Ha elalszom, és kinyújtja a kezét a nyakamért, minden elvégeztetett. Ezért volt üres a mellette lévő ágy.

Mikor lefeküdtünk este tízkor, érthetetlenül rám nevetett. Tudomásul vette, hogy szomszédot kapott? Vagy áldozatának szemelt ki talán? Egyszer átnyújtotta a kezét, de az ördög se olvasta volna ki belőle a szándékot. Ki merte volna elfogadni ezt a kezét? Aztán elég hamar elaludt.

Én nagyon sokára aludtam el, mikor már teljesen kimerültem. Arra ébredtem éjszaka, hogy Lucsika a számra csapott, és nagyot nevetett.

- Ne horkoljon úgy! - szólt le a fölöttem lévő rab, álmos szemét törölgetve. - Lucsikát roppant szórakoztatja a horkolás.

Mielőtt ismét lehunytam volna a szememet, fájdalmas gondolatok keringtek bennem. Láttam egy síró édesanyát, aki csak imádkozik és vár. Várja keservesen felnevelt fiát, akinek az elvesztésére nem is gondol. Fogalma sincs róla, hol van. Meg arról sem, hogy ő a fia számára már csak egy macska lehet.

Tíz percig ismét tanár voltam

A sors kiszolgáltatottja voltam, kegyetlenül játszott velem.

Több alkalommal is kértem, hogy vigyenek Baumgarten doktor elé, vizsgálja meg a nyelve-met. Mindig ugyanazt a választ kaptam. Itt senki sem választhat orvost, vegyem tudomásul, hogy politikai rab vagyok. Különböznének orvosaink, a rabok közül választották őket, megbízhatunk a jóindulatukban.

Én nem bíztam meg bennük. Ezek az orvosok régóta ülnek, nem lehet tudomásuk az újabb felfedezésekről, gyógyszerekről. Olyan időket élünk, hogy minden nap tele van tudományos szenzációkkal. A diagnosztika is fejlődik. Tudni akartam teljes bizonyossággal, hogy mi a helyzet a nyelvemmel, ezért ragaszkodtam hozzá, hogy Baumgarten doktor is lássa. De őt sohasem engedték a cellákba, egyetlenegyszer láttam, mikor Szamosújvárra hoztak, és barátságosan elbeszélgetett velem, nem úgy, mint Spitzer doktor a nagyváradi Securitatén, aki hónapokig nem írt fel gyógyszert az ekcémámra, hagyta, hogy kínlódjam vele.

Végül elértem, hogy elfogadják a jelentkezésemet. Azonban mégsem Baumgarten doktor fogadott, hanem egy ismeretlen raborvos. De elmondom előbb az előzményeket:

Határtalan izgalommal vártam ezt a napot. Lehattunk öten-hatan, akiket az orvos elé vittek. Úgy emlékszem, egy földszinti teremben gyűjtöttek össze bennünket, s a mögötte lévő kis szobában volt a rendelés.

Beléptünk a váróterembe, s mindjárt olyan szívdobogást kaptam, hogy majdnem összeestem. Osztályteremnek volt berendezve. Jobbra és balra kétüléses padok, elől katedra, szabályos iskolaábrák, az állványon kréták, az ablakokban muskátli.

Ha valakit bekötött szemmel idehoznak, és leveszik szeméről a kötést, semmi kételye sem támadhat afelől, hogy ő most egy városi szabad iskolában van.

Csak olyan ember képes felfogni, hogy mi játszódott le a lelkemben, aki már évek óta ül a börtönben, és annyi verést kapott, amennyit én. Csak olyan, akinek az elméjét már úgy elborította a kétségbeesés és a reménytelenség, mint az enyémet. Nagyon vigyázok rá, hogy el ne túlozzam az érzéseimet, amikor mindenképpen arra törekszem, hogy reálisan mutassam be az akkori lelkiállapotomat, ezért szükségesnek vélem egy újabb mondat beiktatását az előbbiekhöz: csak az képes felfogni az igazi lelkiállapotomat, aki ugyanolyan érzéki ember, mint én, és tanár.

Tehát: a terembe lépésem pillanatában olyan szívdobogást kaptam, hogy majdnem összeestem. A padoknak szaguk volt, a táblának, a krétának, a szivacsnak és a muskátlinak is. Láttam a tárgyakat, hallottam a terem határtalan csendjét, de megjelent a fülemben a zajos osztály zsivaja is; mikor rátettem az ujjamat az első padra, a tapintásom is foglalkoztatva volt. Tehát birtokba vettem valamennyi érzékszervemmel azt a valóságot, ami mindennapi életemhez hozzátartozott attól a perctől kezdve, amikor először léptem be az iskolába - mint tanuló. Sőt állítom: már az óvodai élettel kezdett gyülemelni bennem a vázolt impresszió. S most mi történt? Harminc-harmincöt év velőig átható valósága került egyszerűből összeütközésbe egy mindössze hároméves, de döbbenetes valósággal: a börtönéletemmel. Az igazság a hazugsággal. A szabadság a rabsággal. A fehér a feketével. A boldogság a boldogtalansággal, a szenvedéssel. Hogyne kavart volna fel lelkem legmélyéig! Hogyne tett volna a korábbinál is excentrikusabbá!

Aki túlesett az orvosi vizsgálaton, azt az örök visszavitték a cellába. Így adódott számomra az a rendkívüli helyzet, hogy legalább tíz percig egyedül maradtam a nagy osztályteremben. Sejtettem, hogy alfabetizáló tanfolyam kezdődött - vagy kezdődik - a börtönünkben, ami már önmagában is rendkívüli szenzáció, de még nem tudtam felfogni az igazi jelentőségét.

Megálltam az utolsó pad előtt, és végignéztem a teremben. Teleszívтам magam iskolaszaggal. Közben behunytam a szemem, hogy semmi se zavarjon az érzéklésben, mivelhogy a szagok, az illatok fontos szerepet játszottak az életemben.

A padok festékszagot árasztottak. Máskor talán idegenkedtem volna tőle, most nagyon jólesett. Hol volt még tőlem a kréta? És máris az orromban volt. A muskátli kissé fanyar illata mindenekelőtt a belényesi református elemi iskola hangulatát idézte s a tanító bácsimat. Ő tanított éveken át hegedülni, finom érzelmeket plántálva lelkembe. Mint Chagall falusi képére, úgy tódultak rendezetlenül tudatomba az emlékképek. Elsős általános iskolai tanuló lettem ismét. Osztatlan iskolánkban most az utolsó évesekkel foglalkozik a tanítóm, tehát szabad vagyok. Kinézek a muskátlis ablakon. Madárdal hallatszik, omlik a drága napfény a fákra és a tiszteletes úr kéményére. Semmi sem gyorsabb a gondolatnál: sem a szél, sem a hang, sem a fény. Ugyanilyen ragyogó napsütésben látom a nagynéném - egyben keresztanyám - gyantai kertjét. Ez volt a kertek kertje, mert nemcsak a nagyságával és a gyümölcsfaival bővült el bennünket, hanem a rendkívül szép fekvésével is, mivelhogy a domb tetején terült el, s beláthattuk innen az egész határt, sőt még a szomszéd falvak házait, templomait is. Elöttem a szeszélyesen kanyargó Hollód patak, mögötte Mocsár és Hollód község. Balra a folyók folyója, a Fekete-Körös. A közelében születtem, ismerem minden bokrárt és fáját Belényesen, jól ismerem a gyantai szakaszát is. Meghatározta ennek a szép Árpád-kori községnek az évezredes múltját, tevékenységét. Gyanta halászfalu volt egykor.

Lépéseket hallottam, de nem jött be senki, még maradhattam az álmovilágomban.

Elindultam a katedra felé, most már tanárként, átadva magam újabb látomásoknak. Minden padban ott szorongott egy-egy tanítványom. A kis Gombos még mindig írja a dolgozatát. Tétele: „A tudományos leírás: Az orangután.” Már majdnem húsz éve írja. Kedvem támad, hogy idézzek belőle: „Az orangutánoknak két féle természete van. A férfiakat nem szereti, de a nők nagyon szereti. Ha egy nőre szert tesz, ellátja őt minden jóval, ami neki van.”

Szó szerint és betű szerint ezt írta. Tudom, mert megtanultam.

Potyog a könnyem, mikor olvasom, az osztály is fuldokolva hallgatja a javítási órán, Kiss Andris majdnem kiesik a padból.

- Te Gombos, honnan írtad ezt, hiszen én sohasem tanítottam ilyesmit?

Csak az iskolai év végén vallja be, hogy látott egy dzsungelfilmet, amelyben az üldözött és eltévedt nőt egy majom táplálta.

A táblánál vagyok, felveszek egy krétát. Milyen ismerős fogás, a csontomig érzem. Felírok a táblára egy szót: ember. Nem tudom, miért választottam épp ezt, de rendeződik agyamban egy mondat: mikor lesz ismét emberré az ember? Letörlöm a szót a szivaccsal, helyében ott marad a meghökkentő semmi. A szivacs nedvesen tapad az ujjaimra, berántana a mélyedéseibe, ha volna ereje hozzá, hogy eldugjon, megmenekítsen. Persze: ez fantáziálás.

Akármi is történjék, nem félek már a következményektől. Megreszkírozom, leülök a székre, elhelyezem tenyeremet a katedra felületén. Kellemes hűvösséget érzek, s a lelkemben sok-sok melegséget. Két évtized sejtelmes, boldog kísértését. Ömlik a könny a szememből, elrendeződik a bűvös asztalon. Rácsókolom a könnyem a katedrára. Most, ezekben a percekben az enyém. Tíz percig ismét tanár voltam. Ember voltam. Maradékalanul az. És nem egy börtöni állat.

Az orvos - szintén egy börtönlakó - azt mondta, hogy nem rákos a nyelvem. Intett az örnek, hogy elmehetünk. De az a belgyógyász cellatársam most is azt súgta a szomszédjának: bizony rákos az. Jól hallottam.

Szerencsémre: tévedett.

Szeptember 15

A rettegett szamosújvári fegyház ablakait ledeszkázták, hogy semmi kapcsolatunk ne legyen a külvilággal, s hogy az oxigénhiány minél gyorsabban megtörje a szervezetünket, hiszen a Securitatén nyíltan megmondták: az a céljuk, hogy „exterminálják” a politikai foglyokat, vagyis: fizikailag megsemmisítsenek, a halálba küldjenek bennünket.

Ha a hosszú évekig raboskodó embernek teljesen megszűnik a kapcsolata a külvilággal (nem levelezik a hozzátartozóival, s ezáltal semmit sem tudnak egymásról; nem olvas újságot, könyveket, rádiója sincs), akkor vagy eltompul az agya, és érzéketlen fatuskóvá válik, vagy gyötri magát, s ezáltal saját pusztulását segíti elő.

Mivelhogy teljesen alaptalan politikai vádakkal 25 évi kényszermunkára ítélték 1961-ben, és három évet már leültem, egyre inkább azt éreztem, hogy elsüllyedek, egészségi állapotom miatt is menthetetlennek látszik az életem, s voltak időszakok, mikor már az elmezavartól féltettem magamat, mivelhogy sokan így jártak az akkori börtönviszonyok között - gondoljunk Lucsikára.

Ám Isten gondviselése igen gyakran megmutatkozott azok számára, akik hittek benne, nem adták meg magukat a sorsuknak, s ezáltal sikerült helyreállítaniuk lelki egyensúlyukat. A mi hatalmas cellánkban, ahol a nyári kánikulai időszakokban 60-70 embert is összezsúfoltak, hogy pokoli feltételeket teremtsenek, szerencsére igen sok volt az istenfélő ember, s egymás erősítésével vészeltük át a legmelegebb nyári és a leghidegebb téli napokat. Lelkierőnk fokozásához nagyban hozzájárult a rabok hihetetlen leleményessége is. Például a napi sétán talált drótozsák, vagy a konyhából, a gyárból becsempészett bármilyen keményebb apró tárgy segítségével parányi lyukat fúrtak a deszkákra, lehetővé téve azt, hogy kitekinthessünk a külső világra, s valamiféle kapcsolatunk legyen vele. Utcákat láttunk mozgó emberekkel, kéklő eget, a közelben egy temetőt, a távolban legelésző állatokat, s akkor már meggyőzhettük magunkat: létezik egy külső világ, nemcsak a falak közötti nihil, s lehetetlenség, hogy teljesen és végképp megfosszanak bennünket ettől a valóságos világtól s a szabadságunktól. Megvolt a lehetősége annak, hogy lekössük és megnyugtassuk kissé az agyunkat, megmenekülve ezáltal a meghibbanástól. Persze a szabadulási vágy is megnőtt bennünk ezáltal, hol kínzóbb, hol enyhébb formában, de lényegesen nagyobb volt az erősítő szerepe az ilyen kapcsolatteremtésnek, mint amekkora lehangoltságot idézett elő lelkünkben.

Szeptember 15-e újabb sebet tépett föl bennem. Megkezdődött a tanítás. Gyerekek haladtak el csoportosan a szemben lévő utcán. Nem is a vágy hajthatta őket, hanem a kíváncsiság. Még nem izgultak, mert az első napon nincs feleltetés, de nyugtalanította őket, milyen is lesz az új tanév. Megmaradtak-e a tavalyi tanárok? Visszajöttek-e az osztálytársak? Nem beteg senki? A fiúkat a lányok, a lányokat a fiúk érdekelhették különösképpen. Voltak köztük általános iskolások is. Meg olyanok, akik most lépik át először az iskola küszöbét. Azoknak igazán nagyot dobban a szívük. Tele vannak kétséggel és bizakodással. Félelemmel és kíváncsisággal. Talán még egy kis tudásvágy is lappang bennük. Vagy egy kis iszony? Honnan tudhatnák ők, hogy az iskolában mivé alakulnak, mikor a legbölcsebb tanár, a legtudósabb professzor sem tudna semmi bizonyosat megjósolni róluk.

Ez a harmadik tanévkezdet, amin nem vehetek részt. Elhomályosul az elmém. Hihetetlen! A Securitate lámpafényénél, a váradi börtön elszigeteltségében csak álmodtam szeptember 15-én, hogy létezik iskola; csak visszaemlékezésképpen bukkant fel agyamban egy-egy rohanó diák. Elkönyveltem fájdalmasan, hogy ilyen is volt, aztán másra terelődött a figyelmem. Akkor egy sokkal aggasztóbb kérdés nyugtalanított: a verés. A rettegés erősebb volt bennem, mint az iskolába vágyakozás. Most úgy éreztem, hogy húz valami. Megragadja a két karomat, és a földre teper. Ott vergődöm a homokban, a piszokban, és nem mehetek. Tehetetlenségem súlya mázsás kövekkel nehezedett rám, iszonyatos szenvedés hasította éles fejszeként a szívemet: nem mehetek! A Securitatén töltött első napon éreztem ekkora fájdalmat, mikor a parancsnokhelyettes azzal akart rávenni a hamis vallomásra, hogy tegyem meg gyorsan, s utána máris mehetek tanítani. A rám várakozó osztály sejteni sem fogja, hogy valami rendkívüli dolog történt velem.

Újabb és újabb gyermekhullámok tűntek el a sarokház mellett. A későn kelők, akik minden erejüket összeszedve szinte repültek az iskola felé. Nem akarták, hogy már az első napon megbélyegezzék őket.

- Mit érez, tanár úr? - kérdezte nea Genică, a most is kedvesen mosolyogni tudó tűzoltó-ezredes, aki észrevétlenül állt meg a hátam mögött, és figyelt. Meg sem várta a választ:

- Minek is kérdezem! Hiszen rá van írva az arcára, hogy ott áll a katedra előtt. Jóságosan és magabiztosan. Tekintetével végigsimogatja az egész osztályt. Aztán egyenként is mindegyiket. Rég látta őket, már hiányoznak. Egyre jobban hiányoznak. Tudja, tanár úr, én csak egy

gyerekekre gondolok, a kis unokámra, és nekem is nehéz. Mennyivel mélyebb lehet az ön bánata, aki száz, kétszáz gyereket hagyott ott.

- Köszönöm, ezredes úr, az együttérzést. Engedje meg, hogy átéljem az ön fájdalmát is. Hányadik osztályba járt a kis unokája, mikor ott kellett hagynia?

Nehezen tartotta vissza könnyeit:

- Az elsőbe készült. Csak készült. És azóta már érettségizett is.

- Tehát ön sohasem látta az unokáját iskolába menni.

- Az egyetlen unokámat, tanár úr.

Úgy gondolom, felesleges hozzáfűzni valamit is.

Van Isten az égben

A szamosújvári fegyházba kerülve minden elkeseredésem mellett egy dolognak örültem: a cella hatalmas méretének.

A Securitatén és a váradi börtönben a mozgáshiány megnehezítette az életünket, súlyosan megviselte az idegeinket. Sokszor úgy éreztük, hogy ég a csontunk meg a húsunk a nagy tehetetlenségben, mozdulatlanságban. Ha sétálni akartunk, elszédültünk a szüntelen ismétlődő fordulatoktól, inkább abbahagytunk minden mozgási tevékenységet. Itt megvolt a lehetősége annak, hogy hosszú ellipsziseket leírva sétáljunk, s átadjuk magunkat gondolatainknak, emlékeinknek, mert ebben az egyetlen tekintetben voltunk szabadok.

Jóformán el sem indultam első sétámon, mikor egy idős bácsi kinyújtotta kezét az ágya végéről, és megérintette az alsókaromat:

- Ne haragudj rám - mondta tökéletes magyarsággal -, már nem halaszthatom tovább, hogy megszólítsalak. Látom, hogy sétálni akarsz, én is szívesen azt csinálnám, csak hogy olyan erőtlenségben vagyok, hogy nekem még ezt sem lehet. Megengedték, hogy fekve marad-hassak. Nézz rám, az arcomról leolvashatod az egészségi állapotomat.

Korábban csak futólag vettem tudomásul, hogy ő is közénk tartozik. Annyi emberroncs sürgött-forgott körülöttem, hogy nem volt időm a disztinkváláshoz, a magam helyzete is túlságosan lekötött. Most alaposabban szemügyre vettem az öreget. A tekintete szelíd és jóságos volt, de sápadt, sovány arca és hosszú orra félelmetessé és visszataszítóvá tette. A szeme alatt és fölött hatalmas barna folt éktelenkedett, mintha alaposan megverték volna hetekkel ezelőtt, s az ütések nyomai nem akarnának végképp eltűnni róla. Első látszatra azt a benyomást keltette, hogy ez a szörnyű kinézésű lény talán nem is ember, hanem egy tudatosan megszerkesztett karikatúra, amit azzal a céllal rajzoltak meg a cellalakók, hogy az embertelen börtönéletet illusztrálják. De kinek? Olyan nemzetközi szerv képviselői, akiket az itteni élet-körülmények érdekelnének, ide be nem tehetik a lábukat. Közelebb hajolva hozzá, már azt is észrevettem, hogy nemcsak a szeme körül vannak barna foltok, hanem testének más részein is, s hogy ezek a foltok bizonyos mértékig nyitottak, és bűzlenek.

Izgett-mozgott az öreg egy darabig, aztán ismét megszólalt:

- Mondd: nem a Kun Jóska fia vagy te Belényesről? Gyermekkorodban nem ott laktatok?

Nem tudtam szóhoz jutni a meglepetéstől. Ugyan ki lehet ez az ember? Én ezt az arcot sohasem láttam. Teljesen idegen.

- De igen, a Kun Jóska fia vagyok, az apám piaci szabó volt Belényesen.

Az öreg maga elé nézett, és nagyon mélyen elgondolkozott, könnyezni látszott:

- Még hozzá milyen piaci szabó! Senki sem tudott olyan zsinóros lajbikat csinálni az egész megyében.

Szavai mélyen mehatottak. Ha engem dicsér, fel sem veszem. De az apámat magasztalta, akit mérhetetlenül szerettem. Akivel 16 éves koromig egy ágyban aludtam, mert szegények voltunk, sokan voltunk, s egy pöttömnyi lakásban nincs elég férőhely. Az apámat, akinek iskolás koromig a karján aludtam, mert jobban szerettem ezt az izmos kart a párnánál is. Sokszor mondta nekem reggel, hogy nem tudta rendesen kialudni magát, mert elzsibbadt a fejemtől a karja, de a világért sem zavarta volna meg az álmomat. Inkább szenvedett.

- Ott laktatok a cementhíd mellett - folytatta az öreg. - A Híd utca 2. szám alatt. Mondd: hányban születted?

- Huszonkettőben. Huszonkettő decemberében.

- Istenem! - emlékezett. - Hároméves korodban láttalak utoljára, és megismertelek. Te voltál a Kun Józsi, az utca kedvence. Gyönyörű kis szőke gyerek. Habfehér kisladrágban, kék meg barna trikóban. Meztláb. Milyen csinos kis lábad volt. Mamusich pék meg a felesége összeveszték rajtad, hogy ki tegyen tisztába, ha a nadrágodba piszkoltál, annyira szerettek. Nekik nem lehetett gyerekük. Te még csak két éves mulhattál, mikor elkerültek Belényesről. Szabadkára költöztek.

- És honnan ismert meg a bácsi?

- Olyan vagy, mint az apád, fiam. Elég volt a nevedet hallani. Emlékszel Mán néni, aki veletek szemben lakott?

- Hogyne emlékeznék! Nagyon aranyos néni volt, diót adott nekünk. De kicsik voltunk még, amikor meghalt szegény.

- Na látod! Az a Mán néni az édesanyám volt. Én Mán Kornél gyógyszerész vagyok Érmihályfalváról. Rám biztosan nem emlékszel, mert az elköltözésem óta nem láttuk egymást.

- De igen, Kornél bácsi, homályosan emlékszem. Biztosan tudom. Nem gondolhattuk akkor, hogy itt fogjuk viszontlátni egymást.

- Hát nem! - mondta sóhajtva az öreg. - És annak már éppen 37 éve. 70 éves múltam. Mintha csak tegnap történt volna minden, ami rád emlékeztet.

- Hogy viseli a bőrtönt Kornél bácsi?

- Hogy viselem? Hát látod te is! A májammal van bajom, attól vannak ezek az undorító kiütések. Törődnek is velem! Formaságból adnak egyszer-egyszer gyógyszert, de hát attól nem gyógyulhatok meg. Meg ettől a kosztól? Felírnak egy kéthetes diétára, s megvonják ismét. Nem ér ez semmit, fiam.

Az ágya szűk másfél méterre lehetett a vécétől, ő szívta be a legtöbb bűzt a szobában. Ami kevés levegő beszivárgott az ablakon, azt nagyjából elhasználták az útba esők, ide már csak a tört hányada jutott. A pára viszont itt sűrűsödött össze a legjobban, mert a vécé állandóan vizes volt, percenként, félpercenként használták.

Mondta is szegény:

- Figyeld meg ezt a vécét! Reggel öttől este tízig szünet nélkül használják. Vannak olyan időszakok, hogy mindenki hasmenéses a cellában. Veszekednek a sorukért. Megtörtént már, hogy össze is verekedtek. Itt végzi el a dolgát valamennyi a közelemben, s nekem végig kell szagolnom mindegyiket. Olyan büdös némelyik, mint a görény. Sokszor oda se nézek, ki megy be a sarokba, de meg tudom mondani, hogy melyik.

- Miért nem választott Kornél bácsi egy másik ágyat?

- Miért? A fiatalok elvárják, hogy én feküdjem itt. Beteg vagyok és öreg, én már nem számítok. Még jóformán járni sem tudok. Innen még csak elvonszolom magamat a sarokig, de távolabbról nem futja az erőmből. Most megint olyan gyenge vagyok, hogy ketten visznek el a vécéig. Ne is beszéljünk erről! Nem érdemes. Majdcsak lesz valahogy. Amíg kikerülünk.

- Kikerülünk? Hány évre ítélték Kornél bácsit?

- Huszonöt évre. És majdnem öt éve ülök.

Nem akartam hinni a szememnek meg a fülemnek.

- Huszonötre? És Kornél bácsi reméli, hogy kikerül innen?

Úgy nézett rám, mint akit nem várt mély csalódás ért:

- Te talán nem reméled? Itt akarsz megrothadni?

- Kornél bácsi, én őszintén beszélek. Nyugodtabb lelkiállapotban sem remélem, hogy kikerülünk valaha innen. Hátha még erőt vesz rajtam a kétségbeesés!

Egyre haragosabb lett a tekintete. Látszott, hogy tusakszik magában, és nehezen találja meg a szót:

- Hát te... szóval... ha te így gondolkozol, nem is érdemled meg, hogy valaha hazakerülj!

Zavarba jöttem. Csak azt tudtam, hogy mindketten nagyon szánszámra méltók vagyunk. De hogy kire vonatkozik ez jobban kettőnk közül, képtelen voltam eldönteni, Mikor levette rólam a tekintetét, végigmértem újból. Kriminálisan nézett ki. Nem adtam volna két banit az életéért.

Megint visszanézett rám, szinte fenyegetett:

- Vedd tudomásul, hogy mindannyian hazakerülünk! Mert van Isten az égből! - Egyet-kettőt csámcsogott - Értetted? Van Isten az égből! Most pedig menj, és sétáld ki magad!

Magára hagytam, de sokat tűnődtem rajta. Egy pillanatra sem vontam kétségbe, hogy őszintén beszélt. Honnan lehet egy embernek ekkora hite? És olyan kevés valóságérzete. Romantikus regényekben lehet hallani ilyen megnyilatkozásokat. Százszor is megkerültem a hosszú asztalt a cellánk közepén, hol az előttem haladó sarkát, hol az ágyán fekvő Kornél bácsit figyelve. És nem tudtam szabadulni a hatása alól. Úgy vergődtem gondolataim csapongásai között, mint a tengeren hanyódo hajótörött.

Őt is hasonló helyzetben képzeltem el egy másik deszkatöredéken. Hiába dobáljuk egymás felé utolsó reménységünk foszló kötélzálát, nem érhet az már semmit, a sorsunkkal szemben tehetetlenek vagyunk...

Másfél év múlva én kikerültem a bútorgyárba dolgozni, és nemsokára, 1964 tavaszán megjelent az általános, határ nélküli kegyelmi rendelet, amely arról szólt, hogy augusztus 23-ig, Románia nemzeti ünnepéig mindenkit szabadon engednek. Persze: aki még élt. A nyugati nyomásnak engedett Románia.

Kornél bácsit a cellában láttam utoljára, soha többé az életben.

Nyolc év múlva átutazóban voltam Érmihályfalván, Nagybányára menve, sógorom esküvőjére. Megragadtam az alkalmat, hogy a Kornél bácsi sírját megkeressem. De kinél érdeklődjem? A gyógyszerertárba mentem:

- Uraim, szíveskedjenek már megmondani, merre van itt a temető - kérdeztem egy gyógyszerésztől.

- A temető? Már ne haragudjék, de mivelhogy teljesen idegennek tűnik az úr, és nincs ma nálunk temetés, megkérdezném: kinek a sírja iránt érdeklődik?

- A Mán Kornél bácsi sírját szeretném megkeresni. Gondolom, el tudnak igazítani, mivelhogy gyógyszerész volt.

- És maradt! - vágta rá a gyógyszerész, munkatársai figyelmét is felkeltve ezzel, s azok jól kikacagtak engem.

- Kornél bácsi nálunk dolgozik; megkértük, hogy segítsen ki bennünket, mivelhogy kitűnő szakember. Az övé volt valamikor ez a gyógyszerertár. Most épp Magyarországon van, a lányát látogatja meg.

Azt hittem, hogy összeesem a meglepetéstől s a határtalan örömtől. És olyan mélyen éreztem meg, mint még sohasem: bizony, van Isten az égben, és volt, és mindörökkön lesz is. Kornél bácsi csak tudja!

VII.

Isten engem úgy segítsen

A kiszabadulásunk után nem lehettem többé Romániában tanár.

Már 13 éve nem tanítottam, de az utcán járkálva még mindig morzsolgattam fogaim közt azt a körülbelül négyezer verssort, amit a magyar, a román, az olasz, a latin, a francia és a finn irodalomból tanulgattam össze, hogy méltó módon szolgáljam népem és az emberiség ügyét ott, ahol a legnagyobb elhivatottságot éreztem magamban.

Hol vannak már azok a diákok, akiket kézen fogva vezettem az irodalom templomaiba, hogy tisztelettel áldozzanak a múzsáknak, vagy Arany Toldiját hallgatva elmélázzanak nyelvünk édességén! Tanárok, orvosok, mérnökök már régóta, s most ők vezetnek másokat a megismerés szédítően szép ösvényein.

Tulajdonképpen három vágya volt életemnek: hogy egészséges legyek, hogy taníthassak, s hogy családom legyen. Teljes boldogságom ebből a három élményből tevődött volna össze. De nem adta meg a sors, hogy mind a hármat egyszerre élvezhessem. Az egészségi állapotom rendbejött, de nem taníthattam. Úgy hiányzott nekem az iskola, mint másnak a mindennapi kenyér. Én sehol sem éreztem magam olyan jól, mint a katedrámon és a tábla előtt. Miként a színész is a színpadon, a sebész is a műtőasztalnál teljes ember. Lehet az orvos nyomorék, szájalmasan vézna és csúnya is, de ha magabiztosan irányítja kését, és úrrá lesz a sors felett, arca ezer fénytől ragyog, s eltörpül mindenki körülötte.

Úgy próbáltam hűsítgetni a tanügyi kitaszítotttság által okozott sebemet, hogy a harmadik tényezőre támaszkodtam: megnősültem és családot alapítottam. A feleségem 11 és fél évvel fiatalabb volt nálam, tanítottam egykoron a leánygimnáziumban. Zongoratanárnak készült, de mivelhogy hatan voltak testvérek, és a két kistisztviselői fizetésből nem tellett - éheztek, és a megbetegedés kerülgette -, egy kevésbé fárasztó és egy kisebb anyagi megterheléssel járó pályát választott, gyógyszerész-asszisztens lett. Tiszta, pedáns, nőies munka szintén.

A gyermekáldás sem pótolta teljesen pedagógusi pályám elvesztését. Azzal, hogy lemértem több mint kétezer nagyvárad lakást a lakbérosztály tisztviselőjeként, még nem tettem semmit népem érdekében; azzal sem, hogy majdnem egy esztendeig az állatkert egész állományára örködtem. Úgy dobáltak egyik állásból a másikba, mintha egy kipukkant gumilabda lettem volna, korábbi értékeimet teljesen elveszítve. Végül utcai felügyelői állást kaptam: normára bírságoltam meg azokat, akik a váradi főutcán és környékén eldobtak egy cigarettavéget, vagy a járdára köptek. Képtelen voltam teljesíteni a havi normámat, az előírányzott összeget, ezért egy újabb áthelyezésre, egy még megalázóbb munkakörre számíthattam. Rájöttem, hogy szeretnének visszajuttatni a börtönbe, s ezért lelkiileg teljesen összetörtem. De az öngyilkosság sem hozhatna számomra megoldást, mert a családom magára maradna, a földben sem pihenhetnék nyugodtan.

Megsajnálta a sorsom. Több évi próbálkozásom után a román hatóságok úgy döntöttek, hogy engedélyezik a Magyarországra történő áttelepülésünket. Én tudtam, hogy az erdélyi magyar embernek Erdélyben van a helye, ezért hagytam abba szegedi tanulmányaimat, s íratkoztam be a kolozsvári egyetemre 1944-ben, de itt élni, és semmit sem használni népemnek - ez borzalmasabb volt számomra minden más megpróbáltatásnál.

1973. augusztus 23-án - Románia nemzeti ünnepén, a véletlen hozta így össze - átléptük a román-magyar határt. Öten. László fiam 3 éves múlt, Zoltán másfél, akkor kezdett el járni, Zsolt pedig háromhónapos. Én 51-ik életévemben jártam. Anyósom szegődött hozzánk kísérőnek, hogy a gondjainkon enyhítsen. Sikerült hozzájutnunk egy lakáshoz, állást is kaptam, a gyermekek nevelése a feleségemre maradt. Ő egyelőre nem dolgozhatott. Túlórákat vállaltam az esti tagozaton, hogy a kiesését pótoljam.

Békére és nyugalomra találtunk itt. Úgy szívtuk magunkba a szabad levegőt, hogy minden kis részünket átjárhassa, és tisztítsa meg sejteinket a rájuk gyülemllett salaktól. És - azt hiszem - olyan szelíden raktuk le lábunkat a legsimább utakon is, hogy meg ne rongáljuk a járdát, a közvagyont. A hazát szeretni kell a legapróbb megnyilvánulásokban is, ha már befogadott és megélhetésünkről gondoskodott. De még sokáig dilemmás hangulatban éltünk: naponként elsíratuk Váradot.

Az első két héten Mezőcsátról jártam be tanítani Miskolcra, mert ott vetettük meg a lábunkat, az első kinevezésem az ottani gimnáziumba szólt. Azután úgy alakult a helyzetünk, hogy Miskolcon oldódott meg minden: lakás, iskola, ismeretség.

Kezdetben fel sem tudtam mérni, hogy milyen kemény fába vágtam a fejszét az átköltözésünkkel. Tizenhárom év alatt, amíg nem tanítottam, sokat változott a világ. Az új tantervi anyagom egy részéből annyit sem tudtam, mint egy közepes diák. A tankönyvek szinte használhatatlanok voltak. Tanítanom kellett például olyan regényeket, amelyeket magam sem olvastam. Hogy érjem utol magam, mikor az irodalom végtelen! Ma is írják, holnap is írni fogják az újabb és újabb műveket. A verstanítás azért nem okozott különösebb gondot, mert a versek terjedelme megengedte, hogy rövid idő alatt átolvassam őket, de éjszaka kellett megbirkóznom a regényekkel és a drámai művekkel.

A miskolci Berzeviczy Gergely Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskolában kötöttem ki. Nehezen barátkoztam meg a gondolattal, hogy ne gimnáziumban tanítsak, mert gimnáziumi tanári képesítésem volt, és ide szólt minden korábbi kinevezésem, a többi iskolában csak kisegítettem. Maradásomat az határozta meg, hogy erdélyi származású igazgató fogadott, akitől megkaptam minden segítséget.

Nehezen tudnám érzékeltetni, hogy mit jelentett számomra az iskola 13 évi távollét után. A szó csak kísérlet az érzelmek átadására, sohasem lehet egyenértékű velük. Amikor beléptem az első órára, mintha nem is közönséges gyermekek álltak volna fel az üdvözlésemre, hanem mesebeli lények. Megszédültem a helyzet szépségétől, és összeszedtem minden erőmet, hogy el ne sírjam magam. Ahogy szóba elegyedtem velük, megfordult egyből a kocka. Ezek valóságos gyerekek: Évikék, Erzsikék, Péterek és Sándorok - mennyi ismerős név, mennyi ismerős arc. Mintha láttam volna már valamennyit. Lehet, hogy én sem vagyok nekik idegen.

Már megszületett az elhatározás bennem: dehogy hagyom én itt őket, dehogy megyek a gimnáziumba! Hát ezeket is tanítani kell! Ezeket ki tanítsa? Esetleg egy helyettes tanár, azért, mert szakközépiskolások? Munkás- és parasztgyerekek, mint amilyen én is voltam. Mindegyik az én gyermekem. Ugyanannak a hazának egy-egy lánya, fia.

Bemutatkoztunk kölcsönösen. És én úgy hallgattam szép sorjában a nevüket, mintha imádságot mondtak volna. Szőkék, barnák, gesztenyehajúak. Kedvesen mosolygók, vagy félénken tartózkodóak. Tíz évig élvezhetem még a társaságukat, aztán nyugdíjba megyek. De most tíz évet fiatalodtam közöttük.

Leültem a katedrához, és elhelyeztem rajta szélesen a tenyeremet. Mind a kettőt. Hogy meg-simogassam. Az én annyira óhajtott katedrámat. A börtönben volt egyszer hasonló élményem.

A gyerekek nem is sejtették, milyen szép szertartás történik most a közelükben. Letettem gondolatban - ki tudja, hányadszor? - a hivatali eskümet... Isten engem úgy segítsen!

A koldus boldogsága

Nemrég olvastam Beke György szép könyvét, a „Régi erdélyi skólák” címűt. Megtudtam belőle, hogy az erdélyi ferences és kapucinus rendházak főnökei, a gvárdiánok, meg a kolozsvári kálvinista diákok is egy-egy „hadi rontás” után koldulással építették fel elpusztult iskolájukat. Koldultak a gazdag polgároktól, a főuraktól, de még a kolostorok szegény papjaitól, szerzeteseitől is. Bejárták nemcsak egész Erdélyt, hanem Magyarország városait is. Addig koldultak, míg a tervüket valóra váltották, iskolájuk kapuja ismét megnyílt.

A könyv olvasásakor döbbsentem rá, hogy tulajdonképpen én is ilyen kolduló pedagógussá lettem, a régi nyomdokon haladó, mikor iskoláról iskolára járok, és felajánlom a jószolgálataimat. Nemzetépítő pedagógusi könyveimet ajánlom mindenütt és ingyenes előadásaimat: a romániai magyarság életéről, az 1961-es koncepciók perünk történetéről, a börtönélményeimről, a gyermekvállalás szükségességéről, a magyar összeférhetetlenségről, magyarságtudatunkról és így tovább. Ha kell, beszélek az antiszemitizmus veszélyeiről, a magyar és a szomszéd népek barátságának szükségességéről. Könyveim jövedelméből egy „Nagyenyed-Sárospatak Alapítvány” létrehozásán fáradozom. Az a célom, hogy minden évben 5-10 pataki diák látogasson el Enyedre tanári kísérettel, és ugyanennyi enyedi Sárospatakra. Ismerjék meg egymás iskoláját, hazájuk egy részét, testvérintézetek legyenek.

Tehát járom az iskolákat, és koldulok. Én, akinek mindig volt tartása, aki sohasem tudtam megalázkodni emberek előtt. Most tudok. Mélyen meghajtott fejjel. Bevallom, Verseghy Ferenc költeménye is buzdítást ad nekem:

„Nézd a búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek,
Míg üres; és ha megért, földre konyítja fejét.”

Megértem volna? Ó nem, az ember sohasem lehet tökéletes. Csak bizonyos dolgokra értem „be” én is.

Elmondom a jól begyakorolt mondókámat az igazgatóknak, aztán várok alázatosan.

- Hát tudja, kedves kolléga úr - mondja az egyik - (persze hogy tudom), roppant nehéz időket élünk. A mi gyermekeink meglehetősen szegények. Az iskolánk is. Magunk is. Nem mondom: szép dolog. De hát... Szóval...

- Mindazonáltal (vágom rá) talán egy-két példányt az iskolakönyvtárnak... Jutalomkönyvnek... Lehet, hogy a kollégák is... Vagy ha hozzájárulnának a gyerekek minden osztályban egy fél villamosjegy árával, egy fagyalt egynegyedével egyetlen példány megvásárlásához, és ki-sorsolnák a könyvet, akkor minden osztályban megtudná néhány gyerek, hogy a Mócvidék aljában is élnek szóránymagyarok, akik sírva kérdezik tőlem: „Gondolnak-e velünk? Tudnak-e rólunk?” S talán még a szülők is tudomást szerezhetnének pusztulófélben lévő fajtestvéreinkről. Meg arról, hogy szűk 30 év alatt több mint 6 millió magzatot hajtottak el hazánkban törvényes úton. S hogy mi vagyunk a világ legszélszórta és legösszeférhetetlenebb népe. S hogy nem magyar az, aki szavazni sem megy el. Meg aki most munka helyett sztrájkol. (Igazgató úr, cseréljen velem, a 8600 Ft-os nyugdíjammal! A három eltartásra szoruló gyermekemet nem adom, az sok volna önnek.)

Olyan igazgató is volt (szám szerint egyetlen), aki egyetlen könyv elhelyezését sem vállalta igen szép és gazdag középiskolájában, Miskolc fellegetvárában.

Azért van megértés, van eredmény. Sok kicsi sokra megy - vigasztalom magam, mert én lejárom a lábam is, ha kell, rengeteg iskolába elmegyek majd, vidékiekbe is, csak éljek! Az alapítványt mindenképpen összehozom.

„S ha lábam is lejárta, csúszom térdem.”

Egy nagyváradi költő sorát idéztem.

Boldog vagyok, hogy használhatok. A legnagyobb öröm az enyém: a koldus boldogsága. Boldog koldusnak lenni: nem adatik meg mindenkinek.

Észak-Magyarország 1990. dec. 19.

Gazdagnak lenni

Ötvennegyedik éve tanítom a magyar nyelvet főtantárgyként, s mi sem természetesebb: mindig arra törekedtem, hogy gazdagabbá tegyem tanítványaim szellemi és lelki életét. Nem mondtam semmi újat, mert többé-kevésbé minden tanárnak ezt kell tennie, még a matematikusnak is megvan a lehetősége a szellemi és a lelki élet (mondjuk úgy, hogy lelki szépség) fejlesztésére. Csakhogy neki kevesebb a lehetősége.

A magyartanárnak korlátlan lehetőségei vannak nemcsak az irodalom, hanem a nyelvtan és a helyesírás tanítása közben is, amit most nem részletezhetek.

Kimeríthetetlenül nagy a „gazdagság” fogalma. Vannak emberek, akik csak akkor érzik magukat gazdagnak, ha nagyon sok pénzük van, és semmi más nem érdekli őket a világon. Most nem ezekről beszélek, mert szóra sem érdemesek, hanem két olyan asszonyról, akit a gyermekvállalás tett nagyon gazdaggá. Úgy is mondhatnám, hogy kimondhatatlanul boldoggá.

Hosszú tanári pályafutásom legáldásosabb munkájának azt tekintem, hogy több mint negyven gyerek az én felvilágosító munkámnak köszönheti a születését, illetve annak is. Nem akarok szerénytelen lenni, de jogosnak érzem, hogy kimondjam: ez nagy eredmény. Különösen egy olyan nép esetében, amely kihalóban van. Az utolsó eredményeimről csak röviden számolok be: „Magyar gyermek: magyar jövő” címen tartottam előadást egy szakközépiskolában. Távozásomkor kikísért egy egészen fiatal kis kolléganóm, egy asszonyka, a külső kapuig, és a következő kis párbeszéd alakult ki közöttünk:

- Megengedi a tanár úr, hogy Jóska bácsinak szólítsam?

- A legnagyobb örömmel.

Már tudtam, hogy megvan a személyes kapcsolat közöttünk. Szólíthatott volna kolléga úrnak is, azt is szívesen fogadtam volna, de a „tanár úr” és a Jóska bácsi mégis egészen finom tapintatot, szerénységet, megtiszteltetést jelentett, s azonnal rájöttem, hogy ebben a helyzetben nem én vagyok a fontos, hanem a társalgó partnerem, aki a szívébe fogadott, s ezáltal igazolta: az előadásomnak volt értelme, tehát igazi „tanár” voltam, akinek az előadásából „áradt” valami a hallgatóságára.

A beszélgetésünk így folytatódott:

- Köszönöm ezt a meggyőző előadást, Jóska bácsi, mert sokat gazdagodtam általa. Itt fogadom meg önnek, hogy már a hazaérkezésem pillanatában bejelentem a férjemnek: gyermeket akarok, édesanya szeretnék lenni.

És megpuszilt.

Körülbelül negyven év lehetett közöttünk, de én a legnagyobb tisztelettel csókoltam meg a kezét, és ez már nem is annyira a kis kolléganőmnek szólt, hanem inkább a leendő magyar édesanyának. Ilyen szavakkal köszöntem el tőle:

- Az Isten is megáldja magukat! Ebben biztos lehet.

Kislányuk született.

Elmondok még egy nem sokkal korábbi történetet:

Illyés Gyula „Szekszárd felé” című búbajos versét tanítottam a felnőtt tagozaton, amely a gyermekvállalásra buzdít. Valamennyi tanítványom fiatal volt, olyan 20-30 év közöttiek. Minden képességemet összeszedtem, hogy hatással legyek leányainkra, fiatal asszonyainkra. Aztán teltek a napok. Végzős osztályom már megírta az érettségi dolgozatát, amikor berendeltem egy-két alkalommal őket, hogy megadjam az utolsó segítséget a szóbelire történő felkészülésre. A szünetben egy harmincéves igen szép vidéki nő tanítványom hozzám jött, megérintette finoman az ablakpárkányon nyugvó kezemet, és átszellemülten ezt mondta nekem:

- Tanár úr, egy örömhírt közlök önnel. Biztosan tudom, hogy örülni fog neki.

- Mondja, drága!

- Tanár úr, terhes vagyok, és nagyon boldognak érzem magam.

Alig tudtam leplezni mély megindultságomat, hogy el ne sírjam magam.

A válaszom ugyanaz volt, mint az előbb említett esetben:

- Az Isten is megáldja magukat! El sem tudja képzelni, mekkora örömet szerzett nekem.

Ez a szép asszony elsőnek végzett az érettségén, minden tantárgyból szépen felelt. Volt már egy hatéves kislánya, és sohasem gondolt arra, hogy még egy gyereket vállaljon. Megértette Illyés Gyula költeményét és az én figyelmeztetésem, hogy vétkes az olyan édesanya, aki egykeségre kárhoztatja a gyermekét, megfosztja őt a „testvér” fogalmának megismerésétől, a legigazibb játszótárustól. Az ilyen anya önző: erőszakkal betölti gyermeke lelkében azt a helyet is, amit a testvéreknek kellene betölteniük.

Megszületett a második kislánya is: egészséges, igen szép gyerek. Az édesanya több levelében is hangoztatta: sokkal, de sokkal gazdagabbnak érzi magát, amióta két gyermeke van.

S ami legalább ennyire figyelemre méltó: a nagyobbik fiúcska kedélyállapota is teljesen megváltozott: boldoggá tette magánosságának, társtalanságának megszűnése.

Miskolc, 1997. január 19.

Tapogatózva az emlékeinkben

Kétségkívül vén udvar volt a miénk, macskaköves, átjárós udvar, tizenhat család fészkelte benne: tíz magyar, négy zsidó és két vegyes házasságú, félig román család. Valamennyien magyarul beszéltünk, és otthonosan éreztük magunkat itt.

Mi körülbelül huszonöt évig éltünk ebben a közösségben, amely valóban közösség volt, különösen, ha arra gondolok, hogy ma már talán nem is léteznek ilyen békés együttélések.

Az Engels utcára, amelyet minden tősgyökeres nagyváradi Lakatos utcának nevezett, egy kisebb emeletes épülete nézett a háznak, a Sztaroveszky utcára pedig egy földszintes rész, s a köztük lévő hosszú udvar két szélén helyezkedett el a többi lakás, valamennyi a kis virágos csoportjával, nemes versengésre csábítva az ott lakókat: kié a legszebb csoport, hogyan lehetne évenként szépíteni rajta, vagy legalábbis tartani azt a szintet, amit az udvarközösség igénye elvárt valamennyiüktől. A Sztaroveszky utcai részen talán a Nagy néni csoportja volt a legszebb. De vétek ezt így kimondani, mert akkor mit szólnának Schwartzék, Lengyelék, Weiszék, Kopácsiék, Kissék, akik szintén gondosan ápolták virágaikat.

Mi az Engels utcai részen laktunk, és itt általában Tóth néni vitte el a pálmát, kivéve azt a néhány évet, amikor olyan tatógokat hoztam a városi kertészetből, hogy valamennyi udvarbelit fölényesen megelőztem, s akkor még ott volt a kis fenyőfánk, amelynél szebbet a nagy Bihar-havasokban sem találhattunk volna.

Ezt a kis fenyőfát édesanyám találta még 1953-ban a piacról jövet, s mindjárt el is ültette az előszobánk elé, miután kiszedte kör alakban a macskaköveket, s ma sem tudom, milyen földdel pótolta az így keletkezett üreget. Igaz, nem sok kellett hozzá, mert a fenyőcske ekkor még arasznyi volt csupán.

Miután látta, hogy megmarad, édesanyám úgy vigyázott erre a kis fenyőfára, mint a szeme fényére, mert az elültetése egybeesett az én nagy betegségem, a tüdőbaj felfedezési idejével, amitől néhány év múlva szabadultam meg egy radikális műtét útján.

Csak jóval később jöttem rá, hogy paraszti származású édesanyám mágikus erőt tulajdonított a facsemetéjének: ha ez életben marad, és szépen növeget, akkor a halál is távol lesz tőlem, a fenyőfának tehát nem szabad elpusztulnia.

A két udvar válaszfala és közös díszje volt a faltól falig vezetett csodálatosan szép futórózsa, amely a Kissék és a Kopácsiék lakását kötötte össze, felfutva olykor a tetőkre is, lent pedig díszkaput alkotva.

Udvarunk hangulatához legalább ekkora mértékben hozzátartoztak a gyerekek is, közösségünk élő virágai, akik között többségiek voltak a zsidó gyerekek: a tündérien szőke Léner Mirjám, barna húgával, Jutkával, Kahán Robi a kék szemű öccsével, Árival, aztán Schwartz Jutka és Weisz Gábor. A magyar Kopácsi Pisti, Kiss Béla (Kolbász) és Kiss Györgyi hamar kinőtte a gyermekkort, még hamarabb Lengyel Romi, de ők is emlékezőm gyermeki körébe tartoznak.

Amit eddig elmondtam, az inkább a szemünknek szólt, de a fülem is megőrizte elevenen azokat a hanghatásokat, amelyek sztereotip módon megismétlődtek az udvarunkon, s épp ezért feledhetetlenül bevésődtek tudatomba. Jelenvalóan hallom például Kopácsi Sándor bácsi vasárnap reggeli nótázását, ami kitöltötte borotválkozásának, mosakodásának és öltözködésének teljes idejét, olyannyira, hogy nem is tudtam volna elképzelni egyetlen vasárnapi reggelünket sem a szokásos nótázás mellőzésével.

Majdnem ötven év távlatából hallom a házmester Olasz néni éles hangját is, mikor felkiált az udvar közepéről az emeletre:

- Kahánné, vegyenek vizet, mert el fogják zárni délutánig! - De hogy egészen pontos legyek, mindig rövid n-nel ejtette a Kahánné szót.

Olasz néni feladata volt az is, hogy megakadályozza az idegenek átjárását az udvarunkon, mert az igazsághoz tartozik: mi gyakorlatilag nem voltunk átjáróház.

Hallom az udvar egyik szépasszonyának, Weisznénak a hangját is, ahogy rendre inti egyetlen szem fiát, Gábort, következetes szigorát igazolva.

Nekem soha senkivel sem volt bajom az udvarban, s ezért úgy éreztem, nagyon hozzám nőtt a ház környezetével együtt, s nem is érezném jól magam a város semmilyen más negyedében. A Sebes-Körös, a Bunyitay-liget, s Szőlőhegy, a Kálvária-domb, a Macska-domb elvesztésébe sohasem tudnék belenyugodni.

Így volt ez több évtizeden át. Aztán a fajgyűlölő Ceausescu politikája véget vetett a harmonikus együttélésünknek. Én egy koncepciós politikai per áldozata lettem, s négy év utáni szabadulásomkor már nem találtam otthonukban zsidó szomszédainkat, valamennyien kivándoroltak. A magyar és román öregek jelentős része elhalálozott, olyan rést hagyva maguk után, amit az idegen beköltözők képtelenek voltak betölteni. Hangulatváltás történt tehát, s nem túlzok, ha azt mondom: udvarunk pusztulásának jelei mutatkoztak. A virággruppok elszíntelenedtek, majd fokozatosan el is tűntek, a macskaköves udvart sűrű gaz lepte el, megszűnt a vasárnapi nótázás, az emeletnek szóló felkiabálás. Csak most vettem észre igazából, hogy a salétrom mennyire elterjedt a szobánk falán, pedig a falaink mindig salétromosak voltak, s több szigetelést is átéltek már.

Sokáig nem akartam bevallani magamnak: annyira idegen volt már számomra az udvar, hogy elkíváncsoztam onnan. Csak azt nem tudtam: hová? - hiszen semmi sem pótolhatta volna nagy veszteségemet.

Ilyen volt a hangulatom akkor is, mikor városunk egyik közismert plébánosát véltem felfedezni az udvarunkban. Megállt a közepén, és hol az egyik felét, hol a másikat vette szemügyre magába mélyedve. Intett a kezével, hogy még ne zavarjam, maradjak csendben kissé. A motyogását jól hallottam:

- Az emeleti részt gabonaraktárnak használták régen, nem lakott benne senki... Az egész ház egy zsidó tulajdonosé volt, aki a rendet és a tisztaságot szigorúan megkövetelte... Itt többnyire muskátli virított, amott petúnia; a sarokbeliek a sarkantyúvirágot részesítették előnyben... A macskakövek a régiek. Mit sem törődve egyenlenségükkel, mezítláb rohángáltam rajtuk... Ezelőtt hatvan évvel... Ez a legdrágább udvar a világon.

Már könnyezett, mikor bevallotta nekem: itt gyerekeskedett ebben a házban. S hogy ki volt ő? A városszerte közismert Zitzmann plébános úr.

A szeresselek-tagadjalak lelkiállapotom akkor öltött drámai méreteket, mikor mi is elköltöztünk onnan: én, a feleségem és a három fiúgyermekem. Mégpedig Magyarországra, amire sohasem gondoltunk volna. A lakásunkban édesanyám és Eta húgom maradt.

Kár volna letagadnom: én Miskolcot megszerettem. Elsősorban szép fekvése miatt, meg azért is, mert három kisfiam felnevelésének biztosítékait itt kaptam meg. De úgy jártam én is, mint Mikes: úgy megszerette már Rodostót, hogy sohasem feledhette Zágont.

Ha csak ennyi fájdalom ért volna, hagyján!

Hazalátogattam én szinte évenként is, hogy aztán mindig gondterhelten és szívfájdalommal térjek vissza befogadó városomba.

Legutóbbi látogatásomat így összegezhetném:

Megálltam a kapunk előtt. Nagyon kopottnak látszott. Apró szigetekcskék, a véletlen folytán még megmaradt festékfoltjai igazolták, hogy valamikor viruló zöld színű kapu volt, a szemnek is tetsző, s ma már csak az elmúlás szomorú figyelmeztetője. Még rá se tettem a kezemet a kilincsére, máris a markomban éreztem a fogását, a keménységét, a kellemes hűvösségét. Úgy köszöntött, mint régen: halk, hívogató nyikorgással.

És beljebb?

A Sztaroveszky utcához tartozó hosszú udvart teljesen lebontották, s a Lakatos utcai udvaron is csak mi maradtunk meg. Maradtunk? Ez a legnagyobb, a maximális túlzás. Mert az emeletes részt valóban meghagyták a most ott lakó négy családdal, de az udvaron nem lakik már senki. Ugyanis az édesanyám tizenhat éve meghalt, s Eta húgom is rég elköltözött onnan. Csak a mi lakásunk maradt még meg az udvari részből: rommá zsugorodva. Egykori szobám mennyezete beomlott, s az esőcseppek kuncogva érnek földet benne: épp ott, ahol huszonöt évvel ezelőtt Lacika fiam ugrándozott ágyacskájában, ha reggel megfeledkeztünk róla, és nem emeltük ki a szokásos időben. A nagyszobánk szerencsésebb volt, nem ázik be, csak a salétrom hódítása lett sokkal látványosabb a falain. Épp ott, ahol Zoli fiacskám aludt egykor, aztán meg derékszögben terjeszkedik a másik falon, édesanyám egykori fekvőhelyéig elnyújtózva. Ott halt meg, azon a rekamién. Az előszobára és a konyhára még rá lehet ismerni elég könnyen, de az éléskamrára sokkal nehezebben. Kedvenc, de már elsatnyult fenyőfánkat kivágták, csak arasznyi töve látszik, s az ablakunk alatti rózsatőnek meg éppenséggel semmi nyoma.

Azt mondtam, hogy az egész udvarból csak mi maradtunk meg. Nem tévedtem. Mert ha minden eltűnik nyomtalanul egykori lakásunkból, s csak a fenyőfa csonkja marad meg, vagy akár a csupasz udvar, akkor is tudni fogjuk, hogy mi hol állt, hogy volt, és a pusztta földön is ott leszünk: tapogatózva az emlékeinkben.

Miskolc, 1997. február 18.,
édesanyám temetésének 17. évfordulóján

Én és a könyvek

Az írni-olvasni tudó emberek többsége valahogyan kötődik a könyvekhez.

Már az egyszerű parasztházak asztalán ott volt régen egy hatalmas Biblia (sok helyen most is ott van), hogy kéznél legyen a reggeli, de inkább az „estvéli” áhítatosság szerves kiegészítőjeként: úgy illett ugyanis, hogy a szokásos imádkozás előtt vagy után egy kis bibliai részt is olvasson el a magyar ember hitének erősítésére vagy mindennapi cselekedeteinek irányítása céljából.

Könyv volt a kalendárium is, különösen az egyházi, amely nemcsak a napok számát és rendjét volt hívatva feltüntetni, hanem beszámolt az egyház életéről, számos gazdasági kérdéstről, erkölcsnemesítő történeteivel pedig hozzájárult az iskolai nevelés kiszélesítéséhez, eredményeinek gyarapításához.

Kisiskolás koromban nagy érdeklődéssel hallgattam Varga László tanító bácsi könyvajánlatát, s már szüleim megkérdezése előtt megrendeltem a Medve-meséket, Mária húgom pedig az Oroszlán- és tigristörténetek című könyvet. Ez még szülővároskában, Belényesen történt, Nagyváradra költözésünk után pedig csekélyke zsebpénzem egy részét az ócskapiacra költöttem el mindig csak könyvekre, s kimondhatatlan örömben volt részem, ha egy Jókai- vagy Mikszáth-regényre bukkantam a sátrakban vagy a földre terített újságokon, pokrócokon, szakadozott szőnyegeken.

A könyvtár fogalmával nagyenyedi diákkoromban ismerkedtem meg, s merem állítani, a Bethlen Kollégium könyvtárának nagy jelentősége volt nemcsak tudásbeli fejlődésem előmozdításában, hanem egyéniségem kialakításában is. Már sejtettem, mit éreznek az emberek általában, ha egy szép könyvtárba belépnek. Megkülönböztetett ünnepi hangulatot. Rájöttem, hogy a könyvtárat nemcsak látni, hanem szagolni is kell. A boldog meghatódottság illatát sugározza minden könyvtár. Olyan különleges érzéseket és hangulatokat, amelyeket máshol nem tapasztalhat az ember.

A háborús évektől hányatott diákéletem lehetővé tette, hogy Kolozsvárt és Szegeden is kutaszam a könyveket, most már nemcsak a piacokon, hanem a könyvüzletekben és az antikváriumokban is. Milyen élvezet szemügyre venni egy-egy gondosan elrendezett kirakat előtt a szebbnél szebb könyveket, s aztán bemenve belelapozni jó néhányba, még akkor is, ha egy fillér sincs a zsebünkben, és bánatosan kell megválnunk a gondosan átlapozott, szinte dédelgetett könyvek sokaságától.

De ha egy kis pénzünk van, az egész megjelenésünk határozottá, sőt méltóságteljessé válik, legalábbis azt hisszük magunkról, pedig ugyanolyan mértékben nevetségesek is vagyunk, mert zavartan és kapkodva döntjük el, hogy a kiszemelt könyvekből most már melyiket vegyük meg, mivelhogy szerény életvitelünk nem teszi lehetővé több könyv vásárlását.

Sohasem gondoltam, hogy milyen tragikus találkozások is lehetségesek a könyvekkel.

1960-ban a Securitate elhurcolt a menyasszonyoméktól néhány héttel az esküvőnk előtt, két hónapig vert, 14 hónapig úgyszólván aludni sem hagyott, és alaptalan vádakkal állított a kolozsvári katonai törvényszék elé. 25 évi kényszermunkára és vagyonelkobzásra ítélték, s négy évet kellett ülnöm a hírhedt szamosújvári fegyházban, ahol egykor Rózsa Sándor is elpusztult. Aztán nyugati nyomásra kiengedtek Romániában minden politikai foglyot, aki még életben volt.

Erről már több alkalommal írtam.

A kiszabadulásunk előtti hónapokban már kaptunk könyveket és napilapokat, aminek felbecsülhetetlen jelentősége volt, mert korábban megszűnt minden kapcsolatunk a külvilággal, a hozzátartozóinkról sem tudtunk semmit, ők sem mirőlunk.

Hogyan is történt ez az átállása nyomorúságos életünknek?

Egyszer az őr közölte, hogy rövidesen újságot kapunk meg könyveket, ha jól viselkedünk. Néhány nap múlva beadták Ion Creangă gyermekkori visszaemlékezéseit és meséit. Ezt a könyvet minden tanult ember ismerte Romániában, mert az iskolákban kötelező olvasmány volt, mégsem felejttem el a fogadtatását. Elhatároztuk, hogy felváltva olvassuk fel. Az első vállalkozó, a bukaresti Sterescu, egy 50-55 év körüli ember, finoman kezébe vette a kemény kötésű, barna fedelű könyvet; megsimogatta, megpuszilta, magához ölelte, nézegette az elejét, a hátulsó fedelét, mintha nem volna mersze belelapozni. Még könnyezett is, mikor megszagolta, magába szívta ócska, poros illatát, és olyan finoman lapozgatott benne, mintha pehelytollat simogatna, ügyelve a legkisebb szellőcskére is, nehogy elragadjon a finom pehelyszálakat.

Néhány nap múlva Eminescu verseit adták be, s a fogadtatása leírhatatlan volt. Mit tagadjam: énám is óriási hatással voltak a könyvek, nemcsak mint irodalomtanár, hanem azért is, mert a gimnázium négy alsó osztályát román iskolában végeztem, és kitűnő román tanárom volt, minden sovinizmustól mentes, ő szeretett meg velem igazából az irodalmat.

Nekem a könyv életem szerszáma volt, naponként tartósan találkoztam vele. Az volt az érzésem, hogy nem tudnék meglenni nélküle. S most évekre elszakítottak tőle, ha nem is teljesen. A könyv benne volt a szememben: számos rettenetesen unalmas napon magam elé képzeltem egy-egy könyvet, és valósággal együtt éltem vele. Megtörtént, hogy magam elé képzeltem minden betűt úgy, ahogy az ábécében következnek. Láthatatlan betűket írtam ujjammal a nadrágomra meg Belényes, Nagyvárad, Budapest nevét, s már nem is a börtönben voltam, hanem szabad életemet éltem szeretett városaimban.

Most, 75 évesen, sok évtizedes szokásom szerint bementem a Krisztina körúti Püski Könyvesboltba. Megakadt a szemem egy nagyon régóta ismert könyvön: „Az egész látóhatár”-on. Szabó Dezső könyvén. Megvolt valamikor a könyvtáramban. Ha jól emlékszem, a negyvenes évek elején vásároltam meg fűzve, három kötetben. Mohón olvastam napokon át, minden fontos gondolatát aláhúztam pirossal és kékkel. A legfontosabbakat pirossal. Tudtam, hogy nem szabad a könyveket összefirkálni, összepiszkolni, mégis nagyon tudatosan tettem ezt, mert tanárjelölt voltam már, az életre készültem. Ha szükségem lesz a tanításkor Szabó Dezső gondolataira, azonnal találjam meg őket. Én akkor már nem magamnak olvastam, hanem a leendő tanítványaimnak, a magyar népemnek. Tudtam, hogy nagyon komoly feladatok várnak ránk, különösen a magyar- és a történelemtanárokra. Mert ezt a két szakot választottam. Az egyetemen a népi írók voltak az eszményképeink: Erdélyi József, Féja Géza, Illyés Gyula, Kodolányi János, Németh László és Szabó Lőrinc az elindítók közül, aztán a folytatók: Szabó Pál, Tamási Áron, Veres Péter, Gulyás Pál, Juhász Géza, Simándy Pál, Sinka István és mások. Természetesen: a népi gondolkodásmód óriása volt Szabó Dezső és Móricz Zsigmond is, hatásuk a magyar fiatalságra felmérhetetlen. Tőlük vártuk, a népiektől, a nagybirtokrendszer felszámolását, a parasztság földhöz juttatását.

Most, amikor 15-ik nyugdíjas évemben még mindig magyart tanítok, immár 51 éve, mohón vettem magam ismét Szabó Dezső könyvére; azt sem tudtam, milyen részeibe olvassak bele, hiszen a jóslatai azóta beteljesültek: nekünk a német fasizmustól és az orosz bolsevizmustól egyaránt félnünk kell. A germán és a szláv tengertől. A kisebb és a gyengébb államok fogjanak össze a Skandináv államoktól akár Ázsia közepéig, hogy ne legyünk ütközőpontok és kiszolgálói a brutális nagyhatalmaknak. A magunk urai legyünk, megőrizve identitásunkat, népi értékeinket.

Ahogy a könyvet szorongattam, óriási fájdalom töltötte el a szívemet: 51 évi tanárságom alatt én Szabó Dezsőt sohasem taníthattam: 1946 és 1997 között. Sem romániai, sem magyarországi éveimben. A saját hazámban sem. Most sincs a tantervünkben, amely semleges oktatást ír elő, egész nemzeti múltunk, dicsőséges történelmünk megtagadását. Eszembe jutott, hogy Szabó Dezső könyvét 1960-ban a Securitate elkobozta több száz könyvemmel, füzetemmel és jegyzetemmel együtt, a falánk szorgalommal aláhúzott gondolatokat tehát semmiképpen sem hasznosíthattam volna.

Már a pénztárcámhoz nyúltam, hogy a könyvet kifizessem, aztán a szándékomat keresztülhúztam: minek? Egészségi állapotomat jól ismerve, 75 évesen nekem már felesleges könyvet vásárolnom. Egy életélmény szakadt ketté bennem, mint egy eltépett cérnaszál. Feltételezhetően utolsó tanári évemben.

A könyvesboltból kilépve megszámloltam a pénzemet. Én ezt a könyvet ki sem tudtam volna fizetni. Még akkor sem, ha lemondok a gyógyszereimről.

Ennyit érdelek a kidobott tüdőlebenyemért? Börtönbeli szenvedéseimért?

Úgy látszik: ennyit.

Magyar hazámban.

Miskolc, 1996. január 12.

Bocsáss meg, Anyám!

Bocsásd meg nekem, hogy nem tudtalak úgy szeretni, ahogyan akartalak, teljes szívemből, minden gondolatommal, tiszta érzelmekkel. Bocsásd meg, hogy nyiladozó értelmemmel már gyermekkoromban lázadoztam, ellenszegültem féltő jószágodnak, értünk, gyermekeidért aggódó gondoskodásodnak.

Bocsásd meg, hogy ifjúságom hevületét arra méltókra és méltatlanokra pazaroltam.

Bocsásd meg, hogy e hevületből más nőnek több jutott, mint Neked, de be kell látnod, hogy ez így van rendjén, hiszen ő lett gyermekeim - unokáid - anyja. Bocsásd meg, hogy a Tőled kapott szeretetet nem tudtam viszonzni, hanem tovább adtam nekik, a jövőnek. Bocsásd meg, hogy Benned már csak a - nem is mindig szép - múltat látom, s napi gondjaim-bajaim közepette inkább a jövő felé fordultam, és már a saját családomra koncentrálni hagytam, hogy e kör szélére sodródj, s nem ragadtam meg öreg, ráncos kezed, hogy ráborulva csókkal köszönjem meg mindazt, amit értem, értünk tettél. Jogosan érezhetted úgy, hogy irántad érzett szeretetem megkopott, talán el is fogyott - hiszen elmulasztottam naponta kimutatni és szavakkal is kifejezni azt.

Bocsásd meg, hogy majdnem elfeledtem életet adó öled melegségét, duzzadó emlőid éltető tejzuhatagát, akkor még feszes, sima bőröd melegét.

Bocsásd meg, hogy nap mint nap csak Anyámként emlegettelek, mert úgy rövidebb, kényelmesebb volt, vagy talán szégyelltem felnőttként kimutatni és hangoztatni, ami pedig TÉGED mindig megilletett volna, azt, hogy ÉDESANYÁM vagy.

Most túl életem nagyobbik felén, tékozló fiúként térek vissza Hozzád, hogy Tőled kapott - és általam elherdált - szereteted megmaradt morzsáihoz kérjek még... Tudom, szíved utolsó dobbanásáig önmagad maradsz, soha rossz szóval nem illetsz, sem nekem, sem másnak nem panaszkodsz. Sovány, megviselt arcodon békés mosollyal, csillogó szemmel nézel, nézed az „egyszemfiad”, és szótlanul elviseled összes rigolyámat. Még talán szégyenkezel is amiatt, hogy „csak” ennyit tudtál adni magadból, az életedből - hogy belerokkantál.

Bocsásd meg nekem, hogy oly ritkán hallhattad tőlem ezt a mondatot: ÉDESANYÁM, SZERETLEK.

Fiad: Bandi

Tudom, hogy meglepetést váltok ki a bejelentéssel: ezt a levelet nem én írtam, hanem Vrabcz András tanár úr, aki 1967-től a katonai pályát választotta hivatásául. 50-ik életének betöltése után írta a levelét Anyák Napjára, s közzé is tette a Repülőtéri Magazin 1996. május 13-i számában. (Természetes, hogy az újabb közlésre az illetékesek hozzájárulása adott nekem jogalapot.)

Azt az édesanyát, akinek a levél szól, özvegy Vrabcz Andorné Magdikát régóta ismerem, igen példás életvitelűnek tartom, akinek az „Isten” és a „család” szó a mindene, s csak ilyen értékek birtokában

volt képes korai özvegysége után keserves körülmények között, de igen nagy tisztességgel három gyermekét felnevelni. Igazi hős Ő, mint minden becsületes többgyermekes édesanya. Nem kísérlem meg örömének leírását, amit a levél felolvasásakor tanúsított, hiszen a szavak ehhez nem elegendők, de köszönettel kijelentem: nagy megtiszteltetésnek tartom, hogy leírhatatlan örömének részesévé tett.

Megkülönböztetett tisztelettel gondolok a levél írójára is, mert tudom, mekkora lelki tusával járt mulasztásának felülbírálása, s ennél is nagyobb a nyilvánosság elé bocsátása. Csak rendkívüli egyéniségek képesek ilyen elhatározásra. Leveléből megtanultam: megtörténhet, hogy önmagunk legyőzése felér a legnagyobb katonai sikerekkel is.

S ami a témát illeti, kapcsolódik könyvem mondanivalójához: csak szívet adj nekünk! S akkor még megjavíthatjuk ezt a rettenetes módon lezüllesztett világot.

VIII.

Porából megéledett főnixmadár

1940-ben, a bécsi döntés után, elcseréltük belényesi házunkat egy hasonló nagyságú nagyváradival. Nem mi kezdeményeztük a cserét, hanem egy román tiszt, akinek az alakulatát áthelyezték Belényesre, s a családját sürgősen át kellett telepítenie.

1942 karácsonyán Mária és Zsazsa húgaim belényesi és gyantai útra indultak, hogy családi megbízatásoknak eleget tegyenek, s mivelhogy a Román Államvasutak a sínparók felszedésével lehetetlenné tette a Nagyvárad-Vaskóh-vonalon a közlekedést, Belényes és Gyanta megközelítése csak óriási kerülővel, Aradon át volt lehetséges, ahol majdnem egy napot kellett várniuk az átszállásra fűtetlen váróteremben, igen nagy hidegben. Mária mindkét veséje úgy átfázott, hogy egész életére megbetegedett. Vesemedence-gyulladást kapott, s mindkét veséje állandóan termelte a követ, tizenegy év alatt hat műtéten kellett átesnie. Tizenkilenc évesen szerzett betegsége huszonnyolc éven át kínoztá, s amilyen hőiesen viselte el, és amennyire vállalta is ezt a pokoli életet utolsó leheletéig, felér a legnagyobb katonai hősiességgel. S ha azt is figyelembe vesszük, hogyan sikerült hasznossá tennie magát ebben a majdnem három évtizedben, minden képzeletet fölülmúló emberi teljesítménnyel állunk szemben. Illő, hogy olyan tiszteletadással kísérjük végig ezt az életet, amilyent valóban megérdemel.

1947 őszén elkeseredéssel vettük tudomásul, hogy Mária mindkét veséjében hatalmas kő van, az operációt nem kerülheti el. A kolozsvári klinikára utalták be, és én kísértem el szomorú útjára. Sikerült elintéznünk, hogy a legjobb klinikai orvos, Táposu professzor műtse meg. Ez megnyugvást kelthetett volna bennünk, de az a tudat, hogy most még csak a jobb veséjét mentették meg, s egy hónap múlva ugyanilyen súlyos műtét vár a másikra is, egy cseppet sem nyugtatott meg bennünket.

Mária a műtétek után mindkét esetben nagyon rosszul érezte magát, az éteres altatást nem bírta. Teljesen legyengült állapotban került ki a klinikáról, nem tartották bent sokáig, mert a betegek egész sora várt megüresedő ágyára. Kimerültsége miatt nem is utaztunk aznap haza, egy szállodában aludtunk meg.

Korábban alaposan kikérdeztem az orvosokat, milyen esélyei vannak Máriának, számíthat-e egy nyugodtabb, egy egészséges életre. A válaszok nem voltak teljesen meggyőzőek, azt közölték velem, hogy ha egész életében szigorúan diétázni fog, akkor megtörténhet, hogy nem kell újabb műtéten átesnie. Én reménykedtem, s valamiképpen boldog is voltam, mert nem láttam már a kínlódó Máriát, bölcs megnyugvást éreztem a tekintetében.

Addigi életünk legnagyobb meglepetése az volt - lesznek még nagyobbak is -, mikor Mária közölte, hogy megkérték a kezét, s fogózzunk meg, férjhez fog menni Lőrinchez.

- Lőrinchez? - kérdeztem csodálkozó hanglajttal - hiszen korábban közeledett feléd, s akkor azt mondtad, hogy nem szereted.

- Akkor azt mondtam, de most úgy érzem, hogy megszeretem. Gondold át a helyzetemet! Mindig vágytam egy kis otthonra, ahol kedvem szerint teszek-veszek. Erre mindenki vágyik. Jó veletek lenni, de ha elérkezik az idő, hogy repülni kell, akkor engedelmeskedjünk a szokásos törvényeknek. Sokat szenvedtem már, most egy kis pihentető életmódra vágyom.

- Kétségtelen, hogy megérdemled.

Az esküvő minden ceremónia nélkül, a nyilvánosság kizárásával történt meg, és a házasságuk sikeresnek ígérkezett. Mária gondos háziasszonynak mutatkozott. Főzött, takarított, pedig sohasem törte magát a házi munkáért, az Eta húgunk reszortja volt. Most rájött, hogy sok mindenhez ért, ha igénybe veszi kissé az eszét, édesanyánk pedig ellátta a szükséges tanácsokkal.

Nagyon szerény volt a megindulásuk. A családból származó konyhabútor mellé egy festett kombinált szobabútort is vettek, s mikor Mária helyére rakta a kelengyéjét, előszedte a gobelinjeit, lerakta a Gyantán szőtt és patyolattiszta szőnyeget, már csak a szokásos virágokat kellett az ablakába raknia, hogy észrevegye az ember: ebben a kis lakásban már otthon is van, ami nem velejárója mindig a legfényesebb palotának sem. A tisztaság a legjelentősebb érték-mérő. A dúsgazdag lakások hangulatát is tönkretetheti a rendetlenség, az ízléstelenség, a tisztaság hiánya, de a legszegényesebb lakás is kellemes összbenyomást kelthet.

A társadalmi és politikai helyzet nem tette lehetővé a negyvenes évek második felében, a sztálinizmus idején, hogy az egyszerű emberek idillikus életről álmodozzanak, még kevésbé, hogy meg is valósítsák álmaikat. A gazdasági nehézségek, a terrorral járó mindennapos félelem, a parancsszóra összehívott vég nélküli gyűlések, a mindenféle akciók, a sorbaállások, a közlekedési nehézségek, a zsúfoltság, a szemetes városok és falvak, a kiszolgáltatottság rettenetes súlya lehetetlenné tették az életet, az idegileg megviselt ember minden méltóságától megfosztott lett, olyan összeférhetlenné vált, mint korábban sohasem. Mária anyósáról mindenki tudta, hogy szeszélyes és kiszámíthatatlan, de elvárható lett volna, hogy egyetlen fia életét egyengesse, és ne erőszakolja rá akaratát az ifjú házásokra. Ők, az öregek nem nélkülöztek, a piaci szabóság azokban az években még jól jövedelmezett, s elkerülhetetlen volt, hogy a fiatalok igénybe vegyék olykor-olykor a segítségüket, de ez mindig nagy megaláztatással járt, és elhintette a magvát a békétlenségnek. Engedelmeskedni is csak az elfogadható határokig lehet. - Mária azokon is sokszor átlépett már, aztán fokozatosan lehetetlenné vált az életük, csak egy évig éltek együtt.

Egy dolog biztos: ez a válás olyan nehézségek elé állította később Máriát, amelyek már-már nem is minősíthetők elviselhetőeknek, s talán az elképzelhetőség lehetőségét is megkérdőjelezhetik.

Zsazsa húgom most szerzett tanítói oklevelet, s ez adta az ötletet Máriának is:

- Úgy döntöttem, hogy tanítónő leszek - mondta egyszer szemrebbenés nélkül, a szokásos ámulatba ejtve bennünket.

- Tanítónő? Ahhoz még négy évet tanulnod kellene, húgom.

- Tanulni fogok, s a diplomaszerzésig helyettes tanítóként dolgozom majd.

Megdöbbenve hallgattam a bejelentését, mert jól ismertem őt; tudtam, hogy megfontoltan hozza meg minden elhatározását. De dolgozni és tanulni egy ilyen gyenge és beteges nőnek? Én voltam az idősebbik, kétévi tanári tapasztalattal is rendelkeztem már, kötelességemnek éreztem, hogy valami okosat mondjak most neki - de mit?

- Van fogalmad, mit jelent most pedagógusnak lenni? Ne gondold Varga Laci bácsira, a belényesi tanítónkra, ők teljesen szabad emberek voltak a tanítás befejezése után, és négyhónapos vakációt élveztek minden évben. Az a most hivatalosan rohadtnak nevezett kapitalizmusban volt, de mi most egy valóban rohadt rendszerben élünk, a sztálini korban, mikor a pedagógusnak a meghaláshoz sincs elég ideje, mert reggeltől estig tanít vagy gyűlésekre jár, ott ül órákig füstfelhőkben, alfabetizáló tanfolyamot vezet, műkedvelői előadásokat rendez, népi táncokat tanít be, önkéntes munkára jár, vasárnaponként faluakciókban vesz részt, ha városban tanít, a téli és a tavaszi tanítási szünet idején is bent dolgozik anélkül, hogy egy kicsit

felszisszenne, kipihenhetné magát, a nyári vakációkon pedig átképző és politikai tanfolyamokon tömik tele a fejét mindenféle marhasággal. Minden iskolai év végén retteg, hogy hová helyezik el, nehogy összeemelegedjék a többivel, és szervezkedésre adja az eszt.

Nagyon értelmesen vágott vissza az érvelésemre:

- Te miért vagy pedagógus? Ha korábban nem ismerted pályád nehézségeit, most miért nem szakítasz a tanári munkával, hiszen szorgalmas ember voltál mindig, és elég jó eszed van! Ha feketézéssel foglalkoznál, megszedhetnéd magad, azok aztán igazán jól élnek. Más pedagógus is otthagyta a pályáját.

- Mária, mikor elkezdtem a felkészülésemet, egészen más világ volt, és én mindig csak pedagógusként tudtam elképzelni az életemet. Aztán tudod: szeretem a gyermekeket; ha van egy kis szabadidőm, a rokonokhoz rohanok, hogy akkor is köztük legyek. Hála Istennek, elég sok gyerekük van az unokatestvéreinknek.

- Na látod! Milyen értelmesen megadtad a feleletet! Ezért akarok tanítónő lenni én is: mert imádom a gyermekeket, nekem pedig már nem lehet gyermekem. Nem is tudnám elmondani, mennyire elítélem azokat a nőket, akik nem vállalják az anyaságot csak azért, hogy valamicskével kényelmesebben éljenek; vagy csak egy gyermeket vállalnak, akit aztán lelkileg meg is ölnek, mert sohasem fogja megtudni, hogy mit jelent testvérnek lenni. Képzeld el egy egykés anyát, akinek vannak testvérei, s meg is értik, szeretik egymást. Az ilyen anya birtokolja a testvérség fogalmának különleges és mély érzéseit. Milyen jogon fosztja meg tőle egyetlen, dédelgetett gyermekét? Teljesen jogos a dédelgetése? Nincs ebben undok önzés? Erőszakkal betölti gyermeke lelkében azt a helyet is, amit a testvéreknek kellene betölteniük. A szülő sohasem pótolhatja a gyermekjátszótársat sem. Elfogadod a nézetemet?

- A nézetedet el, sőt egész életemben hirdetni is fogom. A fajtánk kipusztulóban van, s a buta, a félrevezetett magyar ember ezt fel sem tudja fogni, de... de gondold a javadalmazásunkra is, mondhatni éhezünk. A fizetésünket nem az iskolánkban adják, nem is a postás hozza ki, hanem minden pedagógusnak a volt Lorántffy iskolába kell elmennie érte, a te egykori iskolába, ott meg azt mondják nekünk: nincs fizetés, nem jött meg; lehetséges, hogy csak két-három hét múlva lesz, azt meg hozzágondolják: dögöljete meg, ha nem tetszik, az a fontos, hogy mi ne haljunk meg, a legszebb lakásokat is mi lakjuk, a prémiumokat is mi emeljük fel.

Mária hajthatatlan volt:

- Beadom a kérvényemet a városi tanfelügyelőségre, s ha elutasítják, a megyeire is. Nem tudom, meddig élek még, de addig is használni fogok a népemnek, az emberiségnek. Én is úgy érzem, hogy erre a pályára születtem, csak tanítónőnek tudom elképzelni magam.

Semmi értelme sem lett volna, hogy folytassam a vitánkat, hiszen minden ellenvetéssel magamat hazudtoltam volna meg. Még nem mondtam meg neki, hogy milyen büszke vagyok rá, mert gondolkoznom kellett: nem kívánhattam a húgom halálát, amit talán most ő fogalmazott meg, de hátha az „élő” halálát jelentené a lebeszélésem. Istenem, most adj erőt és bölcsességet nekünk, hogy okosan dönthessünk! Lehetséges, hogy komoly terveid vannak Máriával? Te vagy az egyetlen igazi bölcs, hát helyettünk cselekedjél!

Olyan nagy volt a pedagógushíány Romániában a negyvenes évek végén, hogy Mária könnyen megkapta a helyettes tanítónői megbízatást. Vidáman lobogtatta a belépése után, majd egy régi atlaszban kutatót, hol is lehet pontosabban Bályok, pedagógusi tevékenységének színtere. Csak annyit mondtak neki, hogy a margitta-szilágysomlyói vasútvonal mentén van, Szilágy megye határánál.

Másnap felkutattam neki a Bályokkal is foglalkozó könyveket, és közöltem a birtokomba jutott adatokat. Hogy magyar községről van szó, lakosai többnyire reformátusok, van postája, vasúti állomása és egy szép kastélya, amely gróf Károlyi Tiborné tulajdona volt. Árpád-kori település, a Bályoky család ősi fészke a község, és igen barátságos vidéken fekszik.

- Te Mária, a 16. században a Kun család birtoka volt, mit szólna hozzá?

- Akkor haza megyek, követelni fogom a régi jussomat - mondta mosolyogva, és örült, hogy lesz egy szép faluja.

Mária arcán természetesnek tűnt az életöröm. Ő mindent korábbi helyzetéhez viszonyított, s főleg ahhoz a két súlyos műtétjéhez, amelyeken szerencsésen átesett, meg ahhoz, amit akkor magának megfogadott: sohasem panaszkodik többé, ha megmentik az életét. Ő aztán mindenben a Kosztolányi életfilozófiáját vallotta: már az is boldogság, ha nem szenvedünk. Tudatalanul magában hordozta Weöres Sándor tanítását is: önmagunk mélyén kell megtalálnunk az igazságunkat. De neki más támpontja is volt: nagyon szerette az embereket.

Megvásárolta a legszükségesebb tanszereit, és olyan boldogan rakosgatta össze minden holmiját, hogy nekünk is örömünk tellett benne, pedig mennyire féltettük.

Ő már nem is a mi lakásunkban járt gondolatban, hanem egy olyan ismeretlen terepen, amelyet tetszése szerint varázsolt át: napsütéses tájakon, ahol nem perzsel a nap, mert kellemes szellők puhítják erejét. Gyümölcstől terhesek a fák, hiszen most ősz van, a betakarítások ideje, mindenki sűrög-forog, tesz-vesz, a régi Gyanta képe lebegett előtte. A városunk nyomorog, falun van igazi élet, ott jóllakottan fekszenek le az emberek. Főleg leendő tanítványaira gondolt kíváncsian. Hányan lesznek? Fiúk vagy lányok többségben? Biztosan megtalálja a lelkükhöz vezető legrövidebb utat. Nehéz munkára számított, de a kudarc lehetőségét teljesen kizárta elképzeléseiből.

Úgy köszönt el tőlünk, mintha tánciskolába menne, nem is mosolyogva, hanem jóízűen nevetve. Több megjegyzést is tett. Majd meglátjuk, hogy nem hoz szégyent a családjukra. Az ő gyermekei tanulni fognak, és köszönnek mindenkinek. Még a számtant is szívesen tanulják majd, pedig azt nem könnyű dolog megszerettetni a nebulókkal.

Hogy leplezzem a fájdalmunkat, aggodalmunkat, tréfásan kiáltottam utána:

- Mária, édesapánk azt mondta kisgyermekkorodban, hogy nagyon ügyes vagy, a jég hátán is megélsz majd, most aztán megmutathatod.

Ügyességét igazolta azzal is, amit szellemesen visszakiáltott nekem:

- Csak adjon Isten jó csúszós jeget!

A faluban szeretettel fogadták, mert szeretetre méltó egyéniség volt. Előre köszönt az embereknek, és mindenkinek köszönt, még a kapukban álló, az utcákon botladozó apróságoknak is. Milyen idős a gyerek? Jó kislány? Nem válogatós? A kismamáknak jólesett az érdeklődése.

A tanítványai eltöprengtek kicsi termetén, törékenységén, nagyobb tanító néniket és bácsikat láttak az osztályban, az irodában, az udvaron, az utcán jártukban-keltükben. De leolvasták róla a szeretetét, a jólelkűségét.

Bemutatkozással kezdte az első óráját, és minden gyermektől megkérdezte, hogy testvére van-e. Szoktak-e játszani együtt, s hogy veszekednek-e. Gondoltak-e arra, hogy milyen sokat dolgoznak a szüleik, s milyen boldogok lesznek, ha szép bizonyítványt visznek majd haza. Dicsérte a falujukat, annak szép határát, a tiszta házakat s a gyerekek viselkedését, akikkel

nincs semmi baj. Beléjük szuggerálta a bizalmat, s ugyanakkor önmagába is, ami nélkül szó sem lehet eredményes pedagógusi tevékenységről.

Végigmért tekintetével minden gyermeket. Milyen ismerősnek tűnik valamennyi. Mintha látta volna már őket valahol. Találgatta, hogy ki kire hasonlít, régebbiről ismert gyermekekre gondolva. Büszkén könyvelte el, hogy parasztyermekek, mert a parasztságot mindig népünk magvának, legértékesebb osztályának tartotta. Nekik köszönhetjük évszázadok óta mindennapi kenyerünket, a tejet, a tojást meg a húst, minden eledelünket. Ősi erkölcsünk megőrzését, anyanyelvünk ízét és zamatát, komolyságunkat és kimértségszűkületét, de jóízű humorunkat is.

Nem hagyta magukra őket a szünetekben sem, vigyázott rájuk, mint a szeme fényére, eljátszott velük, szórakoztatta, magához babusgatta őket.

Most hallotta először fölcsendülni ajkukon a „Mária tanító néni” megszólítást, és olyasféle boldogságot érzett, amilyent még sohasem. Mintha egész népe szólt volna hozzá, s nemcsak a jelenben, hanem a múltjában is, s megérezte, hogy létezik egy hosszú lánc, amelynek első szeme valahol az ázsiai pusztákon, a finnugorságban kezdődik, vagy még távolabb, utolsó szeme talán nem is lesz, vagy ha igen, akkor nagyon, de nagyon messze lesz a jövőben, s ennek a mérhetetlenül hosszú láncnak egyik szeme ő is, s ha kiesik egy-egy láncszem, azt mindig fájdalmas munkával pótolni kell. Az összetartozás mélységét és fontosságát még sohasem érezte ennyire.

Csak szűk másfél évet taníthatott Bályokon, mert ismét veseköve keletkezett, nagy kő, a bal veséjében. Újabb vesegörcsök, kibíratatlan fájdalmak, lelki gyötrelmek, sírások, pokoli élet.

1951. június 27-én műtötték meg harmadszor. Nagyváradon. Még négy év sem telt el az első műtétje óta.

A felépülése elég gyorsan következett be, pedig olyan keveset evett, s olyan soványka volt még mindig. Szemmel láthatóvá vált előttünk, hogy milyen nagy jelentősége van a betegek gyógyulásában a lelki tényezőknek, az akarat jelenvalóságának. Mária mindig nagyon akart meggyógyulni.

Sokat gondolt első tanítványaira, várta az újbóli találkozást. Szegény, ha tudta volna, hogy helyét egy diplomás tanítóval töltötték be, s nem lesz már újabb találkozás. Csak később mertük megmondani neki, hogy Paptamásiba helyezték át, a nagyvárad-székelyhídi vasútvonal mentén fekvő egyik nagyközségbe. De itt is csak öt hónapig taníthatott, aztán Biharfélegyházára helyezték titkárnak. Ebbe nem tudott belenyugodni, mert megszakadt a kapcsolata a gyerekekkel, ezért kiharcolta, hogy négy hónapi titkárság után megbízatást kapjon egy tanyai iskolába, amely Bogyoszlótól néhány kilométerre volt. Ezt a távolságot háromszor operáltan annyiszor kellett legyalogolnia esőben, hóban, sárban, ahányszor gyűlésre kötelezték a párt parancsára. A gyűlések a felesleges beszédek és mellébeszélések miatt a legtöbbször igen hosszú időre sikerültek; Máriának pedig, ha rövidíteni akart, hogy még aznap kerüljön vissza a tanyájára, nem maradt más választása, mint egy temetőn haladni át a holdvilágos, vagy esős, ködös, zúzmarás éjszakában. Lesz még ennél nehezebb és félelmetesebb útja is, de az már a hegyvidéki estéken és korai reggeleken, ugyancsak ködös és zúzmarás kulisszák tompított árnyékában. Mert nem is élet volt ez már, hanem színház, egy elvetemült világ által kiosztott tragikus szerep végigjátszása.

1952. január elsejétől szeptember elsejéig dolgozott a bogyoszlói tanyán, s akkor ötödik munkahelyére, Pacalra küldték helyettes tanítónőnek. Lakhelye egy síkatori kertben egy kis földes, nyári konyhának nevezhető valami. Szomszéd se jobbra, se balra. Ebben a nyomorult elszigeteltségben akármikor leüthették volna, de eszébe se jutott a félelem, mert korábbi munkahelyein is ki volt téve az életveszélynek.

Innen csak úgy tudott hazajönni, ha 8-10 kilométert legyalogolt a szekérúton, vagy keresztül a mezőkön, mikor hogy látta jobbnak, hogy a legközelebbi vasútállomáshoz jusson. Igen jó viszonyban volt a református papékkal, s ennek az ismeretségnek olykor nagy hasznát vette. A papnak volt ugyanis egy szamara és egy kordéja, s ha éppen Margittára mentek, neki is jutott egy hely a kordéjban, nem kellett lejárnia a lábát.

1953 tavaszán én is megbetegedtem a rettenetes hajszában, zölddió nagyságú kavernával feküdtem a nagyváradi szanatóriumban. Nagy volt a meglepetésem, mikor azzal állított be hozzám Mária a kánikulai hőségben, hogy újból áthelyezték, most már egy hatodik faluba.

- Miféle faluba? - kérdeztem felháborodva - Ki lehetett az a szerencsétlen tanító, aki kitúrt téged abból a nyomorult, földes nyári konyhából is? Hová helyeztek át?

- Alsótótfaluba. A román neve: Sîrbi.

- Hol van az a falu?

- Szalárdtól keletre, tehát lényegesen közelebb kerülök Váradhoz. Ki tudja, lehet, hogy jobb hely lesz Pacalnál. Nem kell annyit gyalogolnom az állomáshoz. És most kapaszkodj meg, román iskolában fogok tanítani.

- Ne örjíts meg! El is fogadtad már ezt a megbízatást?

- Mit csináljak? Azt mondták, hogy helyettes tanítónő vagyok, nincs diplomám, örüljek, hogy ilyet is kapok.

- Miért nem helyeztek egy román tanítót oda?

- Mert nincs kit oda helyezni, s nem maradhat az a román iskola sem tanító nélkül.

Úgy beszélt, mintha ez volna a világ legtermészetesebb dolga, nem látszott rajta semmi elkeseredés. Én kifordultam volna a bőrömből, ha velem történik mindez.

- És ki megy a helyedre Pacalra tanítani?

- Egy fiatal tanítónő. Úgy látszik, neki konvenió, mert margittai születésű, tehát lényegében otthon tanít.

- Milyen otthontalannak fogja érezni magát, ha meglátja a nyári konyháját!

- Feltételezem, hogy már látta, de biztosan talál majd más megoldást. Esetleg rokona él ott, vagy valami ismerőse, ha nem éppen a pap.

- Mária, végtelenül sajnállak. Mikor lesz már az életedben egy vidám meglepetés, hogy örüljön végre a család!

- Majd ha te meggyógyulsz, bátyám, örülni fogunk.

Nem tudtam megbékélni azzal a román iskolával:

- Mária, te azt mondtad egyszer, mikor a tanításra szántad magad: azért teszed ezt, hogy a magyar népedet szolgálj vele. Hogy tudod összeegyeztetni azzal, hogy most román gyermekeket fogsz tanítani?

- Nagyon egyszerűen. Bátyám, ha kapok egy magyar iskolát, oda megyek, mert ez így természetes. De én minden gyermeket nagyon szeretek, a románokat is. Boldogan fogom tanítani és emberszeretetre nevelni őket. Ha mi szeretjük a románokat, ők is szeretni fognak bennünket, s ez Istennek tetsző dolog. Minden más felfogás természetellenes. Az emberek ártatlannak születnek, s csak később rontják el őket, mikor gyűlöletet oltanak beléjük. Gondolkoztál már rajta, milyen szörnyű bűn nyoma annak a lelkét, aki egyszerre keresztyén

és sovíniszta? Azt hiszi, hogy ki lehet játszani Istent. Hogy lehet valaki egyszerre Krisztus-követő és embergyűlölő? Még papok is beleeshetnek ebbe a gyalázatos bűnbe. Nem ér a lelkeszi tevékenységük egy fabatkát sem.

Álmélkodással hallgattam kis húgom beszédét.

- Mária, nem győzlek csodálni téged. Te vagy a pedagógusok pedagógusa. Már sokat gondolkoztam rajta: a mai tanítók és tanárok egy része nem érdemli meg a megtisztelő „pedagógus” kifejezést. Aki gyűlöletre nevel, semmiképpen. De az sem, aki csak letanítja az óráit, és hiszi, minden kötelességének eleget tett. Fel sem tudják fogni, hogy ez a pálya mindenekelőtt áldozatvállalást jelent.

Sokáig elbeszélgettünk még értelmes és bölcs dolgokról. Mikor elkészönt tőlem, és az ajtó irányába távozott, utánanéztam. Milyen csöpp teremtmény, de egy egész világot hordoz a szívében. Vajon mit rejteget még számára a jövő? Milyen feladatok elvégzésére lesz még képes? Milyen tervei vannak még Istennek vele? Mert egy dologban biztos voltam: Mária különleges megbízatást kapott. Isten tudja, hogy mit még, és miért, és ő ezt sejtí... De tántoríthatatlanul és ellentmondást nem tűrően. Őt már nem lehetne eltéríteni kijelölt útjáról.

Mária a kegyeibe fogadta a román gyerekeket, akik hamar megbarátkoztak vele, igazolva azt, hogy nincs kezelhetetlen normális gyerek. Ha más nemzetiségű is. De hathónapi tanítás után kétségbeesett hangú levelet írt, amelyben közölte, hogy ismét vesegörcsök kínozzák, menjen ki valaki hozzá, segítsen behozni a dolgait.

A határozata egyértelmű volt: hazahozatja a dolgait. Mindenképpen búcsút mond tehát legújabb munkahelyének, s ha ezt teszi, nagyon komoly oka lehet. Csak nem adta fel az életéért folytatott harcot? Nagy volt a bánatunk otthon, mint minden korábbi megpróbáltatásain.

Édesanyám és Zsazsa húgom ment el érte, és igen megrázónak tartották az elköszönését. Sírva hagyta ott legújabb tanítványait, és azok is sírva búcsúztak tőle - íme a kölcsönös megbecsülés.

Az orvosi vizsgálat megállapította, hogy Mária jobb veséjében van ismét kő, és feltétlenül műteni kell. A bal veséjét már kétszer műtötték, most másodszor kerül sor a jobb veséjére is.

Azt sem tudtuk, mivel vigasztaljuk:

- Megsegít az Isten, Mária, eddig is megsegített. Majd meglátod, milyen szerencsésen túl leszel ezen is.

- Hát rajtam már csak Isten segíthet, senki más. Csak őrá bízhatom magam.

- Ha túl leszel rajta, megtörténhet, hogy újabb köved már nem is lesz. Azt mondják, kitermelődnek ezek a kövek is, aztán megnyugszik a vese, az öregedéssel fokozatosan kisebbedik a veszély.

Nem mondta ezt senki nekem, csak én találtam ki. Összehordtunk mi már tücsköt-bogarat, hogy a bizakodását fokozzuk, s bármennyire megtörtnek látszott is, Máriában még mindig volt jó adagnyi remény. Talán elégséges ahhoz, hogy a halállal ismét megbirkózzék.

Nagy figyelemmel kísértem kálváriai készülődését. Olyan türelmesen rakosgatta össze fehérműjét, szükséges dolgait, mint akinek régi tapasztalata van már benne, ügyelve minden apróságra, mintha ezek is közrejátszanának az operáció sikeréhez. Kell is az ilyen elmélyült készülődés, hogy elterelje a figyelmet a nagy megpróbáltatásról. Marosvásárhelyre készült, egy ismerőse ajánlotta, hogy próbálkozzék meg ott is, hátha több szerencséje lesz. A klinikának kitűnő orvosai vannak.

Kis újszövetségi Bibliáját most is magával vitte, bőröndje sarkában helyezte el. Előzőleg ezt olvastam annak első oldalán: Kun Máriának, megemlékezésül konfirmációja alkalmából. Belényes, 1939. május 21. A Belényesi Református Egyház, Jakab Viktor református pap.

Isten ugyanúgy megsegítette, mint az előző három megpróbáltatásakor. Olyannyira, hogy négy hónap múlva újabb tanítási megbízatást kért.

Mivelhogy Zsazsa húgomat Barátkára helyezték, szeretett volna ő is ide kerülni, hogy együtt lakjanak, de a kérését elutasították, és rávették, hogy Bánlakán tanítson, egy eldugott román kisfaluban ismét, természetesen román nyelven. Lakjanak együtt, mert Bánlakán egy rendes lakást nemigen kap, de akkor meg négy-öt kilométert kell gyalogolnia naponta, hogy az iskolájába eljuthasson. Örült elképzelés egy szakfelügyelőtől, de attól is, aki egy ilyen kompromisszumot betegen elfogad.

Mária kedélyállapota ismét helyreállt, mint minden sikeres műtétje után. Nevetgélt, viccelgett, mintha nem is lett volna beteg soha. Bútort vásárolt Barátkán, egy zöld kombinált szobát, hogy kevesebb legyen a lakbérük, s hogy valóban otthonosan érezze magát új lakásában: saját asztalánál étkezzék, saját ágyában nyújtózkodják végre. Elég volt a kerti nyári konyhából, az eldugott sikátorból, a földes odúkból, Barátka nem egy koszos falu, nem egy feneketlen sárfészek, itt még gyorsvonalat is láthat Várad vagy Kolozsvár irányába elrobogni. A sokat dicsőített Királyhágó is közel van ide, meg Boncza Berta, a csucsai várkisasszony egykori lakhelye, a híres Csinszkáé, Ady feleségéé.

Elindult tehát Mária szeptember 15-én, az első tanítási napon iskolája felé, nagyon korán felkelve, hogy már jóval nyolc óra előtt megérkezzék, előkészületeit is megtehesse. Gyönyörű idő volt, mint nálunk általában szeptemberben; már elhordta porát a rohanós nyár, s a kora őszi szellőnek még nem volt ereje hozzá, hogy az út menti gödrökből felszedje. Alig zizegtek még a jegenyék csillogó levelei, óvatosságból a törzsek közelségében meglapulva, de sárga színük már elárulta, hogy leselkedik rájuk a hűvösebb éjszakák kiszámíthatatlan veszedelme. A Sebes-Körös párja pókháló finomságú leplében járta reggeli táncát, az ugráló halacszkákat figyelve, s Mária úgy érezte, a szeptember színe és tánca most neki tiszteleg, aki negyedik sarkányát győzte le nemrég, hogy hosszú útját megtéve újra csatasorba álljon, a pedagógusok sorába, új diadalért lelkesedve.

Útjának nagyrészt a vasúti pályatest mellett kellett megtennie, a sínektől jobbra is, balra is, némelyütt pedig a sín párok között menetelve. Pacsirták játszadoztak körülötte, hol a síneken ugrálva, hol a levegőben lebegve, s noha nem énekeltek már, csacsogó hangokkal adták tudomására Máriának, hogy a barátaik, s még figyelmeztették is erősebb hangjukkal, fokozott szárnycsattogással a távolról érzékelt vonatok gyors közeledésére. Tekintete messziről kifürkészte jövőendő iskoláját. Olyan volt az, mint a legtöbb iskola úgy általában, mégis külön és nagyobb, mint korábbi iskolája. Ennek volt most valamiféle különleges varázsa: a festői háttere a reggeli napfényben fürdőző illatos boglyákkal, a hegyes háztetőkkel, a fokozatosan emelkedő dombokkal s fölöttük az erdők koszorújával. Itt könnyen zavarba jön az idegen, mert nem is tudja, mivel érzékeljen legeslegképpen: a szemével? az orrával? az el-elbűvölő állatok hangján elmélázva a fülével? vagy a harmatos füveket tapogatva a lába elé figyeljen? Egyszerre felfogni mindezt képtelenség, s mégis egyszerre zuhant bele a végtelen természet összzuhatagába, édes kábultságában minden gondját és bánatát egyből elfelejtve.

Ez az összhatás lenyűgözte Máriát, s ha azt is beszámítjuk, hogy a negyedik műtétje után ez neki most a negyedik feltámadása, akkor könnyen el tudjuk képzelni, hogy ő volt ezúttal ennek a szép vidéknek a legboldogabb embere. A porából megéledett fönixmadár volt ő, aki a

völgybe ereszkedve tulajdonképpen az égis nyúló vágyak egyre magasodó útját taposta immár. Igaz, hogy lihegve, de célegyenesébe érve.

Hihetetlen gyorsasággal illeszkedett be új környezetébe.

Egyszer egy nagyon aranyos fiúcskával állított be hozzánk, egyik kis tanítványával. Népi viseletben volt a gyerek, a lábán bocskort hordott.

- Ki ez az emberke? - kérdeztem meglepődve.

- Mutatkozz be szépen a tanár bácsinak! - bátorította tanítványát.

- Pop Stefán vagyok.

- Pop Stefán? Így hívják az egyik főorvosunkat is! És mi járatban vagy minálunk, hogy kerültél ide?

- Az orvoshoz jöttünk - szólt közbe Mária. - Majd mindjárt beszélünk róla. De előbb mutasd meg, Stefán, mit tudsz! Vedd elő a furulyádat, és játssz valamit a tanár bácsinak!

Stefán előkapta a hangszerét a tarisznyájából, és egy gyönyörű dojnát adott elő. Gondolom, megbeszélték Máriával, milyen műsort állítson össze a gyerek. Ha nem gyökerezett volna a szívében ennek a dalnak minden egyes hangja, képtelen lett volna előadni ilyen hatásosan.

Nagy élményben volt részem. Nagyvárad kellős közepén szülőföldemet és boldog gyermekkoromat juttatta eszembe ez a népdal. A csütörtöki vásári napokon sok száz falusi ember jelent meg a szemünk előtt mindig, magyarok és románok vegyesen, ősi népi viseletben. Nemcsak színpompáját hozták el a falvaiknak, hanem minden sugallatát. A Belényes környéki völgykatlanban és peremein olyan érintetlen szépségükben maradtak fenn az ősi hagyományok, mint kevés más vidéken. Ezért Stefán dojnáját hallgatva mindenekelőtt azok a mókák és hegyi románok jelentek meg emlékezetemben, akik deszkát, meszet, juhsajtot, ordát, apró havasi szilvát, tűzpiros sikulai almát, málnát, szedret, földiepret, áfonyát, somot - ki tudná felsorolni, mi mindent hoztak le a belényesi piacra. Tompa orrú bocskoruk olyan volt, mint most a Stefáné, erős szíjjal rögzítették lábukra. Ezek a hegyvidékiek sokszor vállig leeresztett bundáshajat viseltek kisgyermek koromban, régi évszázadokat is idézve. Úgy tűnik, hogy befönt bundáshajúakat is láttam még közöttük néha-néha, s mintha vasalás nélküli fakkószekereken érkeztek volna a piacra.

Sohasem tudtam elképzelni gyermekkorom szegényparasztjait elkülönítve, románokra és magyarokra, csak együtt tudom őket visszaidézni emlékezetembe most is. A fenesieket, a jánosfalviakat, a remeteieket. Ha egy-egy színmagyar falu emlékképein merengek, Gyantán, Köröstárkányon például, akkor is belép ebbe a képbe egy-egy román, és fordítva is: Gyelányon, Nyimojesden, Tarkaicán is látok magyarokat.

Ezt a kis bocskoros Stefánt nem láttam még, de úgy tűnt, hogy nagyon régi ismerősöm. S hogy boldog gyermekkoromat kavarta fel bennem, nagyon jó néven vettem, mert betegségemből, a kommunista világ hajszájából mindig ide menekültem megpihenni kissé.

- Beteg a gyerek? - kérdeztem Máriától.

- Elég gyakran köhécsel az utóbbi hetekben, s azt gyanítom, a tüdejével lehet baja. Az étvágya csökkent, s mintha a kedélyállapotában is változást látnék.

- Nagyon jól tetted, hogy elhoztad, nehogy úgy járjon, mint én, egy nagy kavernával ébredjen fel. A diszpenzáriba viszed? A tüdőgondozóba? Itt van mellettünk, csak átszaladsz vele.

- Nem szaladok. Privátilag akarom megvizsgáltatni, Cipău főorvoshoz viszem.

- Feleslegesnek tartom, de ha így akarod, nem beszéllek le. Te fizeted?

- Igen. Nagyon szegények a szülei, kibírom ezt a kis áldozatot.

- Az útiköltségét is te fizetted?

- Ki fizetné? Abba sem halok bele.

Megértettem a Mária viselkedését. Aki annyi betegségen esett át mint ő, az nagyon csínján bánik a betegekkel meg a betegségekkel, magamról is tudom. A nagy betegségek nemesítik az embert: szánakozóvá, adakozóvá, segítőkésszé teszik. Hiába is vitatkoznék Máriával, hogy csak a gondozóba menjenek, nem tudnám meggyőzni róla. Így aztán le is zártuk a dolognak ezt a részét, Mária más témára kapcsolt át:

- Nézd csak Stefán! Nem akartad elhinni, hogy nálunk a falból jön a víz, hát személyesen győződj meg róla!

Megfogta a gyerek kezét, a csapra tette, s megengedte a vizet. Stefán ujjongott örömeiben, megengedte és elzárta többször is a csapot, s később, mikor úgy vélte, hogy nem látjuk, többször is visszatért ide. A vizet is olyan gyakran itta, inkább kóstolgatta, mintha ki tudja, milyen szomjas lett volna. A vécén is megfordult negyedóránként, nem tudott eltelni a sok-sok városi csodával. Hogy itt a szemetet hatalmas autók viszik el! Hogy micsoda vonatok száguldanak a Sztaroveszky utcán! Meg autóbuszok is szállítják az embereket! Csak abba nem tudott belenyugodni, hogy itt a vízért is fizetni kell.

Mária nem tévedett, beszűrődése volt a gyereknek. Az orvos megírta a recepteket, és Stefán úgy meggyógyult később, mintha sohasem lett volna beteg.

A késő őszi beálltával hihetetlenül nehézé vált Mária élete. A napok már teljesen lerövidültek, sötétben indult el távoli munkahelyére, és sötétben érkezett meg. Barátka szélén haladva még megvillant olykor a sínpár az egyre ritkuló villanylámpák fényében, derűs időben a holdvilág romantikus sugaraiban is elgyönyörködhetett, de a köd beálltával még csak tapogatózva sem mehetett, hogy elkésse a tanítás kezdetét, neki kellett vágnia a gyilkos sötétségnek. Valóban könnyen gyilkossá válhatott volna, ha nem veszi észre a vonatok közeledését, hogy idejében leugorják a sínekről. Talán még szükségesek is voltak ezek a lélekjelenléti próbák: rövid pihenésre, nyugodtabb levegővételre kényszerítették.

Még belegondolni is rossz ezekbe az emberkínzó ködös reggelekbe. Ezek voltak a legveszedelmesebbek, az élet kockáztatásával jártak naponként. De mennyivel jelentettek kisebb megpróbáltatást a szünni nem akaró esők, a téli havazások! Mikor átázik a bakancs, a hosszú pantallónadrág, s be-bevág a szeles őszi eső az esernyő alá is. Mikor havat kell rúgni kilométereken át, és fehér Mikulásként érkezni meg a munkahelyre.

Meglátogattam egyszer Máriáékat, és egyedül sétálgattam a csendes barátkai utcán. Megállított egy fejszés román parasztember, és megkért, hogy beszélhessen velem. Kissé feldúltan látszott, azon töprenghetett, hogyan is kezdje el:

- Már ne tessék haragudni, úgy hallottam, testvére a tanító kisasszonyoknak.

- Igen, az vagyok.

Nehezen jött ki száján a szó még mindig:

- Hogy van mersze a kis Mária tanító néninek koromsötétben nekivágni annak a hosszú, veszélyes útnak? Hogy engedhetik meg neki?

Meghökkenett ez a váratlan vádaskodás; azonnal megéreztem, hogy én is felelős vagyok Mária hihetetlenül nehéz életéért. A paraszt most már szóhoz sem engedett jutni, folytatta vádbeszédét:

- Igaz, hogy négyszer volt operálva az a kis teremtés?

- Igaz.

- Van tudomásuk róla, hogy az egy farkasjárta vidék? Nézze ezt a fejszét! Mi sem merünk télen egyedül járni azon a gyalogúton, csak csoportosan, meg ilyen fejszékkel felszerelve. Azon csodálkozunk, hogy nem ették meg a farkasok a tanító nénit az elmúlt télen, könnyen bekövetkezhett volna ez a nagy szerencsétlenség.

Most én voltam hasonló helyzetben, bennem akadozott a szó:

- Beszélek vele. Feltétlen beszélek, ahogy hazamegyek.

A paraszt eltávozott, és én kővé meredtem. Hogy nem jutott eszembe ez a farkasveszély? Hiszen tudhattam volna, hogy a Bihar-hegység farkasai még a falvakban is megjelennek néha. Nyégerfalva távolabb van a hegyektől mint Barátka, mégis a templom kertjébe merészkedett egy farkas az elmúlt télen, nem is az éjszakai koromsötétben, hanem az esti szürkületben. Rohantam haza, hogy megtárgyaljam az ügyet Máriával. De hogy is kezdjem el? Egy ilyen kérdésnek nem lehet megfontolatlanul nekivágni, át kell gondolnom az úton.

- Mária, tudom, egy rettenetes tél áll mögötted; csodálkozom, hogy megérted ezt a tavaszt.

- Ne rémítgess már, bátyám, megúsztam nehezen. Nem is szívesen gondolok vissza azokra a sötét reggelekre, az esős, ködös, havas utaimra. Erre célozatsz, ugye?

- Meg az estékre, mikor délután tanítottál, hetenként felváltva.

- Hát igen, a téli esték is koromsötétek voltak.

A hihetetlen nyugodtsága még nagyobb borzalommal töltött el:

- Mária, tudod te, hogy télen farkasok járnak azon a vidéken?

- Gondoltam rá, de nem voltam biztos benne. Talán nincsenek is már ezen a vidéken. Beljebb, a magasabb hegyekben esetleg igen.

- Mária, biztosan tudom, hogy vannak, egy helybeli parasztember mondta. És tudd meg, felelősségre vont, hogy miért nem gondoltunk erre, miért engedték meg, hogy ilyen kockázatnak tedd ki magad. Honnan volt erőd, hogy rászánd magad ezekre az életveszélyes utakra?

- Tudod, összeszorítottam az öklömet abban a nagy hóban, és állandóan imádkoztam. Látod, Isten megvédett, az ő hatalmában bíztam.

Összeszorította az öklét most is - Istenem, de gyenge, kis ököl volt -, és én ilyen nagy embert még életemben nem láttam. Ilyen hős pedagógust sem.

- Nem fogod ezt többé csinálni, kéred szeptembertől az áthelyezésedet!

- Egy nyolcadik faluba?

- Egy nyolcadikba, ha még mindig tanítani akarsz, s talán Zsazsával együtt kérhetnétek. Hátha egy helyre kerültek!

Zsazsát is megrendítette a beszélgetésünk, s ki tudja, hányszor rendült már meg ő is Mária sorsán gondolkozva. Biztosan nem tudott hatni rá, hiszen Mária nem ismert lehetetlent. Nem cserélhették meg a munkahelyüket, mert ő nem tudott jól románul.

Kerestem az alkalmat, hogy kettesben maradhassak Zsazsával, vele tárgyaljam meg a Mária helyzetét, és fenomenális dolgokat hallottam tőle. Egyre inkább beigazolódott előttem - hitem és lelkiismeretem alapján mondom ezt -, hogy Mária diploma nélkül is a pedagógusok pedagógusa, nincs ilyen tanítónő az egész világon.

Zsazsa nagy meghatódottsággal kezdte el beszédét, sírt is néha: - A tanítványai és szüleik rajongásig szeretik Máriát. Az a kis Pop Stefán is odavan érte. Máriának sokszor annyira tele van a táskája tankönyvekkel, mindenféle szemléltetőanyaggal, hogy nehezen tudja cipelni, a Bánlaka előtti dombra is lihegve megy fel. Ezért gyakran megtörtént, hogy Stefán elkísérte hazáig, vagy ha délutános volt Mária, eljött hozzánk, ketten mentek Bánlakára.

- Csodálatosan szép dolog ez, Zsazsa, ha arra gondolok, milyen nehéz sokszor a gyermekek szívébe férközni. Nem is sikerül minden pedagógusnak.

- Mária elment Stefán szüleihez megköszönni a kisfiú figyelmességét, segítőkészségét. Képzeld, a Stefán édesanyja süketnéma. Nagyon összebarátkoztak Máriával, gyakran meglátogatja ezt a szerencsétlen asszonyt.

- Tudok róla, Mária említette, mikor bent járt a kisfiúval.

- Már úgy megszokták egymást, hogy egészen szépen társalognak.

- Messze laknak az iskolától? A hegyvidéken nagyon szétszórtak a házak.

- Az iskolával szemben lévő dombon laknak. De nem számít neki a távolság, sokszor egészen messzire elmegy szülői látogatásra. Voltam én is néhányszor Bánlakán, természetesen. Kíváncsi voltam, milyen környezetben dolgozik, meg segítettem vinni a táskáját, mikor láttam, hogy nagyon fáradékony. Egyszer megkért, hogy menjek vele szülőket látogatni. Te még olyat nem láttál. Le sem lehet írni azt az örömet, ahogyan fogadták. „Vine scumpa noastră micuta!” - ordibálták, már-már extázisba esve. (Jön a mi drága csöppségünk!) Ha beteg volt a házban, leült az ágya szélére, hosszasan elbeszélgetett vele, vigasztalta a maga betegségére és a felépülésére hivatkozva. Meg lehet gyógyulni, ha a beteg is nagyon akarja.

- Zsazsa, nehéz megszakítani egy ilyen kapcsolatot, tudom, de szeptembertől új helyet kell keresnetek, Mária ezt nem bírná sokáig.

- Ilyen szép vidéket nem találunk többé, de most az eszünkre kell hallgatnunk.

Figyelembe véve, hogy Groza Péter idején tűrhető volt a magyarság helyzete, s hogy 1956-ban Románia gazdasági élete viszonylag stabilnak mutatkozott, Mária helyesen gondolkozott, mikor tanulmányai folytatását határozta el. Négy középiskolája már volt, s a tanítóképző összevont vizsgái után Kolozsvárt kellett képesítőznie. Noha valami kisebb betegség fellépése folytán lázasan birkózott meg nehéz feladatával, jól megfelelt a képesítő vizsga követelményeinek, Kandray Géza tanár úr még meg is dicsérte matematikából ügyes szerepléséért.

Megvalósította tehát életének nagy célját: diplomás tanítónak vallhatta magát. Többre nem is gondolt soha, pedig ha másképp alakul egészségi helyzete, akár gimnáziumi és egyetemi tanulmányokat is folytathatott volna képességei birtokában. De őt a sors erre a pályára rendelte, ő egész életét a gyermekek társaságában akarta eltölteni. Ő a legszebb pályának a tanítói pályát tekintette.

Diplomájának megszerzése nagy mértékben fokozta életkedvét, s egyszer csak bejelentette nagy meglepetésünkre, hogy újból férjhez megy.

- Kihez? - kérdeztük hitetlenkedve.

- Szántay Lajoshoz - mondta nyugodt hangvétellel.

A csodálkozásunk tetőpontjára hágott, mikor meghallottuk ezt a nevet. Lajos már udvarolt neki 1940-44 között, de ez az udvarlás abbamaradt. Lehet, hogy a háborús változás miatt is, de inkább másért. Lajos tisztviselő volt, érettségizett ember, szerette volna, hogy Mária gazdag legyen, kapjon valamit a házasságban, Mária pedig, aki elismerten szép kislány volt és nagyon csinos, nemigen szerette Lajost. Nehéz két akadály ez, rengeteg házassági terv megrontója. Mármint a pénz és a szerelem. Szakításuk után mindketten megházasodtak, és el is váltak elég hamar.

Lajosnak volt egy lakrésze a Kismagyar utcában, amit akkor Jókai utcának neveztek, de nem tudta kitenni a lakóját, mert a rendszerváltás Váradra csődítette a vidék parasztságát, lehetlenné téve a falusiak és a városiak életét egyaránt, főleg a lakásmizériával.

- Mi az elképzeléseitek, Mária, hol laktátok? - folytattam a beszélgetésünket.

- Én kivinnék vidéken egy bútorozatlan szobát, mivelhogy egy kombinált szobabútorom már van, Lajos pedig Váradon maradna albérletben, hogy ne tegye ki a lábát a városból, mert akkor soha vissza nem térhetne. S meglátnánk, hogyan alakulna a továbbiakban a helyzetünk.

Máriát Mezőtelegre helyezték, Zsazsát pedig néhány kilométerre tőle, Mezőtelkibe.

Az 1957-es év amolyan fellélegzési időszak volt családunk életében. Egészségi állapotom egy lobektómiás műtét után kifogástalan volt, s az utóbbi három évben Máriát sem kínozták vesebántalmak. De aztán igen.

Dr. Krizsár főorvos úr összecsapta a kezét a kórházban, mikor felismerte egykori betegét, akit hat évvel korábban operált, s akivel a marosvásárhelyi műtét után is találkozott az utókezelésen.

- Hát itt kell találkozoznunk ismét, ezen a csúnya helyen? - kérdezte sajnálkozva.

- Főorvos úr, ilyen görcseim talán még sohasem voltak, ilyen gyakoriak.

- Na, meglátjuk, ha elvégezzük a vizsgálatokat. Van most fájdalma?

- Ma boldog vagyok, főorvos úr. Kosztolányi mondta, hogy boldogok vagyunk, ha nem szenvedünk, hát így értékelem a mai napomat.

- Szeretem az ilyen beszédet, a régi betegemre vall, csak így tovább, ne hagyja el magát soha!

Másnap megtudtuk, hogy a jobb veséjében van ismét kő, ezúttal harmadik alkalommal.

Mária felkészült lelkileg erre az operációra is, mert bízott Krizsár főorvos úr közismert tudásában, felkészültségében - Nagyvárad legjobb sebésze volt -, s bízott mindenekelőtt Istenben, aki őt minden korábbi operációja alkalmával megsegítette.

Szegény Mária! Még nem is sejthette 1957. október 14-én, mikor kinyitotta szemét a nagy műtét után, hogy milyen veszélyben forog a romániai magyar pedagógia: hogy máris tervezik országos iskolahálózatunk felszámolását, egész népünk beolvasztását a nagy katlanba - a demokrácia égisze alatt.

Nem volt a világnak olyan betege, aki az orvosi utasításokat szigorúbban betartotta volna, s mégis: mindössze nyolc hónap múlva ismét görcsök kínozták a már jól ismert kegyetlenséggel.

Krizsár főorvos urat sohasem láttuk olyan megtörtnek, mint mikor kijelentette édesapámnak:

- Nem vállalhatok egy újabb műtétet! Ennek a szerencsétlen kis nőnek már öt hatalmas vágás van az oldalán, az egyiken három is. Most negyedszer vágjam fel a jobb oldalát?

- Főorvos úr, gondolja át még egyszer, hátha lehet! Kérjen ezért a műtétért, amennyit akar, szívesen megfizetem.

- Drága uram, nincs mit átgondolni! S el tudja képzelni, hogy egy ilyen esetben akár egy lejt is elfogadnék? Isten ítéletét érdemelném meg.

Mária teljes nyugodtsággal tette fel orvosának a roppant nehéz kérdést:

- Főorvos úr, mikorra tervezi a hatodik műtétet?

Mit lehetett egy ilyen kérdésre válaszolni?

- Mária, nem kerül sor a hatodik műtetre. Tudja, a görcsös fájdalmak elmúlhatnak anélkül, hogy a kő eltávozott volna. Maga is tapasztalhatta már, hogy hetekre is eltűntek a görcsök. Eltűnhetnek végleg, vagy nagyon hosszú évekre is.

- Eddig miért nem tűntek el hosszú évekre, akkor talán jobban bírnám a mostani szenvedést!

- Nézze, a kő megtalálhatja a maga ágyát, hogy úgy mondjam, betokozódhat. Talán hallott már róla, hogy milyen hatalmas kövek léteznek, s azokkal is meddig el lehet élni. A maga köve most cseresznye nagyságú. Hol van ez még a tojás nagyságától?

A betegre hajolt, hogy megnézzze a pulzusát, s hogy láza van-e. Mária elkapta a kezét, és teljes erejével megszorította:

- Főorvos úr, ezek a kezek már kétszer is megmentették az életemet. Én tudom, hogy van még bennem erő; követelem, hogy feltétlen műtsön meg! Érti? Követelem!

Krizsár főorvos úr dermedten nézett rá, össze kellett szednie magát, hogy okosan és bölcsen viselkedjék:

- Beszélünk még róla, Mária, addig is nyugodjék meg! Kivizsgálom újból alaposan.

Talán maga sem vette komolyan, amit mond, de valóban kivizsgálta Máriát, és három nap múlva így nyilatkozott édesapámnak:

- Kun úr, higgye el nekem, tegnap-tegnapelőtt még kilátástalannak tűnt a kedves lánya helyzete, de ma már úgy érzem, hogy talán megmenthetem őt. Talán.

- Az Isten is megáldja, főorvos úr!

- És ki kell jelentenem önnek, teljes szívemből gratulálok a kedves leányához, nekem ilyen betegem még sohasem volt. Ilyen erős, s aki ennyire szeretett volna élni. Honnan veheti a rendíthetetlen hitét?

Én megtudtam: a Bibliából. Ezúttal a Lukács Evangéliuma 18. részéből, mert itt volt a jelzése: este, mikor elaludt, megfigyeltem.

Ezt olvastam itt:

A vak koldus, Jézust meglátva, így kiáltott fel: Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam! Akkor Jézus megkérdezte tőle: Mit akarsz, hogy cselekedjem veled? Az pedig szólt: Uram, hogy újra lássak. És Jézus azt mondta neki: Láss! A te hited megtartott téged. És azonnal megjött a szeme világa, és követte őt, dicsőítve az Istent.

Mária hatodik, és egyben utolsó műtétje sikerült, s még 12 évet élt, hogy tanítói pályájának végső szakaszában is megfelelően hivatásának, mert ez lesz ennek a pályának és életnek a legáldozatosabb szakasza.

Máriáék hosszas harcok után kaptak végre egy egyszobás lakást Nagyváradon, de a román pedagógia szégyene, hogy ekkor sem tudott bekerülni a városba, hanem folytatódott további hányattatása. Köröstarjába helyezték Zsazsával együtt. Előbb egy magyar, majd egy román iskolában tanított, de a tanulói létszám csökkenése folytán mindkét iskolából kiszorult, nem lehetett román pedagógust kitenni az állásából. Így került a tizedik falujába, Síterre, nagyon mostoha körülmények közé ismét.

A lakása egy domboldalon volt, mellette az óvoda és egy iskolai tanterem. A domb másik oldalán a református templom és a parókia. Senki sem lakott a közelében. Mögötte a kert, aztán a mező, s követte a végtelenség. Lakásának ablaka olyan alacsonyan volt, hogy a kertből bárki beléphetett volna rajta minden megerőltetés nélkül. Kimeszeltette szerény otthonát, és beköltözött.

A meszelést végző asszony furcsa arcfintorokkal végezte munkáját, azt a látszatot keltve, hogy valamit mondani szeretne, és azon töpreng, hogy megszólaljon-e. Végül rászánta magát, és egy szakadozott mondattal megkérdezte:

- A tanító néni... nem fél itt... egyedül lakni?

Mária fel sem fogta a töprengés értelmét:

- A farkasoktól sem félttem, drága, mikor a hegyekben tanítottam, itt mitől félnék?

- Hát éjszaka... ha alszik... ezen az alacsony ablakon...

- Tudom, tudom, ezen az ablakon bárki beléphetne.

Az asszony nekibátorodott valamelyest:

- Meg tudja: nincs egy hónapja se, ebben a szobában felakasztotta magát egy férfi. Én nem aludnék itt, ha puskával kényszerítenének, akkor se!

- Felakasztotta magát?

- Fel.

- Miért?

- Azt csak az Isten tudja.

- Na látja, az az Isten fog megvédeni engem. Lehet, hogy az az ember nem bízott Istenben, a segítségét sem kérte. Én kérni fogom, s az felbátorít engem.

És elkezdődött a pedagógusi munka, mint annyiszor már, nagy szeretettel, vidámsággal, s ami mindennél fontosabb: feltétlen bizakodással. Mert enélkül sohasem képzelhető el eredményes oktatási és nevelési tevékenység.

Katika, Erzsike, Piroska, Pisti, Feri meg Béla - nem történt semmi különös, csak az arcok változtak egy kicsit, de ugyanazok a csillogó szemek... gödrös mosolyok, kis csipkelődések a pad alatt. A mi örök gyermekeink. Mária szinte megkönnyezte őket gondolatba merülése közben:

- Akármennyien is lennétek, de kevesen vagytok. Mert csak mi apadunk folyton, körülöttünk mindenütt szaporodnak. És nem tudja ezt felfogni a szerencsétlen, elbutított magyar.

Zsazsa többször is meglátogatta Máriát, hogy vigasztalja és vigasztalódjék, édesanyánk pedig hosszú időig tartózkodott kint, hogy gondját viselje, nehéz munkáján könnyítsen. Mosott, takarított, főzött, és ámulattal hallgatta Mária lelkes beszámolóit: a gyerekekről, az emberekről, közeli fajtestvéreinkről.

Itt sem vethette meg a lábát. Leépült az iskola a gyermeklétszám csökkenése miatt, s elvállalta a tanítást a diószegi cigány iskolában.

- Gondolom, nagyon megbántad - mondtam neki, hónapok múltán.

- Egy cseppet sem. Tudod, milyen aranyosak a cigánygyerekek is?

- Koszosak, taknyosak és szemtelenek.

- Ez igaz, de mindenképpen gyerekek, és rendkívül érdekesek.

Elmosolyogta magát, lélekben már ott volt a tanteremben:

- Elmondok egy történetet, figyelj! Azt magyaráztam nekik, hogy olvasáskor a vesszőnél egy kicsit megállunk, és általában felemeljük a hangot, a pontnál pedig leengedjük, és pihenünk egy kicsit. Másnap olvastatom az egyik gyereket, s egyszer csak megáll, a könyökére támaszkodik, és kinéz az ablakon. Várom, hogy szólaljon meg, de egyre csak bámészkodik.

- Na mi van, Zsiga, miért nem olvasol?

- Hát pont van, tanító néni, pihenjünk egy kicsit. Ráérünk.

- Nem hülyéskedett a gyerek?

- Szó sincs róla. Teljes meggyőződésből mondta. Mondok még egy esetet. Nehezen tudtam rászoktatni őket, hogy ne tegezzenek. Megmagyaráztam, hogy a szervusz-t csak maguk között használják, a tanító néni meg az idegen felnőtteket jó reggelt, jó napot köszönéssel kell üdvözölni. Másnap találkoztam az utcán egy kis cigánylánnyal, s nagy hangosan így köszön nekem:

- Szerbusz, tanító néni! Már messziről megismertelek a piros ruhádról.

Nem is piros ruha volt rajtam.

- Még mindig tegeznek?

- A tanítványaim többnyire már nem, de az utcabeli gyerekek igen.

Mária valóban szerette a cigánygyerekeket, de rengeteg áldozatot kellett hoznia, hogy valamelyest kordában tartsa őket. Az iskolája - szerencséjére - a cigánytelep közelében volt, s minden reggel csengővel ment végig a sorukon, hogy kényszerítse őket az iskolába járásra, s hogy ne késsenek. Egyébként sokan nem jöttek volna. Nem is volt elég a házak előtt végigmenni, minden házba be kellett csengetnie. Egyszer számonkérte az egyik gyerektől, hogy miért hiányzott előző nap.

- Hát nem voltál nálam csengetni! Akkor meg minek jöjtek?

Megtörtént, hogy egy-egy gyerek az ilyen kényszerítések ellenére is el-elmaradt, s Mária csak úgy tudta betessékelni őket, ha egy-egy pakli dohányt vitt az apjuknak, nagyapjuknak. Persze nem mindig, de elvárták, hogy időnként lekenyerezze őket.

A tankönyveket ingyen kapták a gyerekek, de a tanszereket nekik kellett megvásárolniuk. Nem voltak kaphatók rá, Mária vásárolta meg a füzetüket, ceruzájukat, radírgumijukat. De nem engedte meg, hogy hazavigyék a tanszereket, mert másnap már semmit sem hoztak vissza.

- Mária, nagyon sok pénzbe kerül ez neked!
 - Mit csinálhatnék! Nekem kell felelnem értük. A tanügynél megmondták, hogy a munkának mennie kell, én felelek a tudásukért.
 - Tudnak?
 - Többnyire igen. Na nem úgy, mint normális körülmények között, de tudogatnak.
 - Lopnak?
 - Az iskolában elég ritkán. Egymástól nemigen lopnak, másoktól igen.
 - Tetvesek?
 - Hát igen. Amennyire lehet, ambicionálom a szülőket, hogy tartsák tisztán őket. Vannak már egészen tiszták is köztük.
- Mária elszomorodva folytatta a beszámolóját:
- Megtörténhet, hogy felsőbb utasítások fognak véget vetni itteni tevékenységemnek.
 - Csak nem irigylik ezt az állást is tőled?
 - Úgy látom, hogy a Groza halála óta fokozódó sovinizmus meg fogja zavarni még a cigány putrikát is. Megkísérlik a magyar cigányok elrománosítását. Arról beszélnek, hogy román iskolákat kellene nyitni nekik. Én pedig azért jöttem ide, mikor senki sem vállalkozott, hogy megmentsem őket. Képzeld, megkereszteltem egy cigánygyereket, egy kisfiút. Meggyőztem az anyját, hogy keresztelje meg, mert csak így vallhatja magát keresztyénnek.
 - Hogy mik jutnak eszedbe, Mária! Más pedagógus fél elmenni a templomba, te pedig még keresztelsz is. Hogy van bátorságod ilyen viselkedésre?
 - Nem a bátorság kérdése ez, hanem a bizakodásé. Én Istentől kaptam minden erőmet: a farkasok, a tolvajok, a természeti viszontagságok ellen. Benne sohasem csalódtam. Most is meg fog védeni a rosszakaróimtól.
 - És ki a cigánygyerek keresztapja, kit íráttál be?
 - Te vagy.

Azt mondhatnánk, hogy Máriának egy második születésnapja is volt. Ő 1958. június 30-ától, utolsó operációjának napjától úgy számolta az éveket - talán a hónapokat és a napokat is -, mintha innen kezdődne minden, maga az élet is. Valóban egy új élete kezdődött el, az Istentől kapott ráadásos élete, hiszen már eltelt több mint kilenc év, és nem voltak vese-görcei. Tele volt életkedvvel, nagy lelkesedéssel tanított, mint mindenkor, 1967-68 táján még ruhákat is csináltatott magának: egy kosztümöt, egy tavaszi- és egy télikabátot, mert végre össze tudott kuporgatni egy kis pénzt, bizonyos fokú gazdasági fellendülés volt tapasztalható Romániában. Mikor felvette az új kosztümjét és kabátját, nem is sejtette, hogy tulajdonképpen a halál ellen hadakozik ösztönszerűen.

Megfigyeltem, hogy az utóbbi években a szokottnál is többet foglalkozott a gyermekkorunkkal, alig volt olyan nap, hogy ne emlegette volna egy-egy csínytevésünket, családi élményünket, kirándulásunkat a Bihar-hegységbe, gyantai utazásainkat. Mindig partnerre talált bennünk, sohasem tudtuk volna megunni a gyermekkori emlékeket.

Ez a múltbanzés is menekülés volt a jövő elől.

Akik józanul belegondoltak Mária életébe, azok tudhatták, hogy a felépülése csak viszonylagos lehet, hat veseműtét után már nem érhet meg az ember tisztes aggkort, a megtámadott szervek energiájának kimerülése fokozatosan nő, és meghátrálásra kényszeríti a legerősebb szervezetet is. A jobb veséjét négyszer operálták: mit lehetett már kívánni egy ilyen összevagdalt, hihetetlen erőpróbának kitett kiválasztó szervtől, különösen az adott körülmények között, mikor sem a kívánatos melege, sem az előírt szigorú diétás táplálkozásról, sem egy nyugodt munkatempóról gondoskodni nem lehetett.

Dobkályhás hideg lakásban ébredt reggel hatkor, hogy mosakodásához vizet melegítsen, elkészítse a reggelijét, cipőt takarítson, s a mostoha körülmények között az udvar végébe szaladjon ki elengedhetetlen teendői elvégzésére, beteg vesével, akár 15-20 fokban hidegben is.

Már több mint négy éve tanított a diószegi cigányiskolában, mikor enyhe szédülések és hányingerek környékezték, s úgy érezte, hogy fáradékonyabb, mint korábban, alig lesz képes úgy elvégezni munkáját, hogy elégedett is legyen vele. Az urológiai kivizsgálás után azt tanácsolták az orvosok, hogy azonnal nyugdíjaztassa magát, mert a szervezetének pihenésre van szüksége, szigorúan előírt diétás táplálkozásra, nyugodt sétákra és időnkénti ellenőrzésekre is.

Nagyon elkésztette az orvosi indítvány:

- Tétlenül élni napokon, hónapokon át? Csak az vigasztal, hogy évekről már nem beszélhetünk.

Csak mi tudjuk, akik jól ismertük, hogy nem mondta ezt komolyan. S ha úgy gondolta is, hamar túltette magát. Mária nem tudott komolyan gondolni a halálra, mert nem is akart. Kevesen mondhatják el, hogy annyiszor legyőzték a halált, mint ő. De szüksége volt egy kis átmenetre, hogy meggyőzze magát, elvégre nem akármilyen kérdéssel kellett megbirkóznia. Akárhogy is vesszük, a „lenni, vagy nem lenni” tétje lebegett fölötte.

- Ha tudnék valamilyen tartalmat adni hátralévő életemnek! Pillanatnyilag semmiben sem látok menedéket.

Aztán megtalálta a keresett élettartalmat, sokkal hamarabb, mint gondolta volna.

Máriáékat rendszeresen meglátogattuk a nyugdíjaztatása után, hol többen, hol egyénileg - ez csak természetes -, és ő is igen gyakran járt nálunk, a Lakatos utcán. Nem tudtam elképzelni egyszer, miféle gyermeksírást hallok, mikor bekopogtam az ajtajukon.

- Szervusztok! - így én.

- Szervusz - fogadták a köszönésemet. - Fáradj beljebb! - Azt sem tudták, hova tegyenek.

- Miféle gyerek ez itt? Nem látom az anyját. Nem beteg tán, hogy sír!

- Isten ments! - tiltakoztak mindketten. - Nincs ennek semmi baja, makkegészséges.

- Kié a gyerek, és mit keres itt?

- Az enyém! - vágta rá Mária, és nagy igyekezettel a szájába helyezte a gyereknek a cuclisüveget. - Tudod, Marikáék nem egyeznek, a napokban már el is költözött a férje, csak arra vártak, hogy megszülessen a gyerek. Marika nagyon ügyes és életrevaló, lesz ereje hozzá, hogy felnevelje ezt a kisfiút.

- Szép kis dolog. Elválni ilyenkor! Meddig lesz nálad a gyerek?

- Amíg élek. Így egyeztünk meg. Mondom, hogy az enyém!

Őszintén szólva zavarban voltam, mert ilyet még nem hallottam.

- Lajos, szólj már te is valamit, hiszen az unokád a gyerek az első házasságodból! Színházat játszottok velem?

- Ez nem színház, sokkal több annál. Egyszerűen nem bírok Máriával. Hogy ő nem tud gyerek nélkül élni, a tanítványait hiányolja, és a kisunokám fogja pótolni a tanítványait. Ennyi az egész. Tudom, hogy nem kevés.

- Mennyi idős a gyerek?

- Még nincs két hónapos.

- Hogy hívják?

- Zolika.

Mária megerősítette az eddigieket. Hogy neki nem lehetett gyereke, a családjukban nincs egyetlen gyerek; ő ápolni, nevelni fogja Zolikát, ameddig él. Így egyeztek meg Marikával.

- És milyen kapcsolata lesz Marikának a gyerekekkel?

- Naponként láthatja, hiszen nem lakik messze. Neki dolgoznia kell, ha becsületesen akar élni, nem is tudná gondozni ezt a szerencsétlen gyereket. Nézd meg, milyen édes, milyen szép kék szeme van! Jövő vasárnap kereszteljük a református templomban, itt a közelben.

- Te leszel a keresztanya?

- Igen.

- És a keresztapja?

- Az te leszel. Nem Zolika az első keresztgyerekekünk, gondolj a gyantaiakra! Meg a kis cigánygyerekekre.

- Mária, nem is tudom, hány keresztgyermekem van. Írd le egy papírra! Meg sem kérdezel, egyszerűen csak beírod a nevemet.

Nem szólhattam többet, én sem vagyok vadember, és szeretem a gyerekeket.

Mária úgy belejött az anyaságba, hogy sok valóságos anya példaképének tekinthette volna. Még fürdőszobája sem volt, hogy megkönnyítse a gyermek fürdetését s az ápolással járó sok-sok mosást, melegíteni kellett a vizet, s a ruhafélék szárítására is csak a konyhában kerülhetett sor a téli hónapokban, sűrűn kifeszített köteleken, radiátorok hiányában. Két kicsi nyugdíjukat úgy kellett beosztaniuk, hogy a hónap minden napjára jusson valamicske, és Zolika volt az elsődleges szempont, minden egyéb kiadásnak az ő fenntartásához kellett igazodnia.

Zolika nem volt rossz gyerek, mintha megérezte volna, hogy az ő helyzetében nem illik rossznak lenni: eljátszozott, elnézelődött, s Máriát boldoggá tette a pótyanyaság. Váltig mondogatta a szomszédainak is:

- Semmi örömöm nincs, csak ez a gyerek.

Ez az elmúlt két esztendő volt Mária életének legértékesebb időszaka, amit Isten csak kivételesen, nagyon keveseknek ad meg, s mindig az arra legjobban érdemeseknek. Én már csak mérlegelek: Isten azért zúdította Máriára azt a rengeteg csapást, ami másokat könnyen az öngyilkosságba taszított volna, hogy megadja neki utolsó két évében az anyaság kimondhatatlan örömét. Tudom, hogy mások szemében ez badarságnak, valótlanságnak, sőt hazugságnak tűnik, de azok a mások semmit sem láttak, semmit sem tudnak. Mária egész életében bolondosan szerette a gyerekeket, s főleg ezért vállalta el a tanítást magyar, román és cigány

iskolákban egyaránt, betegen és a legnehezebb életkörülmények között is. Ez a végtelen szeretet tette őt képessé arra, hogy élvezetet találjon az óráiban, hogy beleszuggerralja tanítványaiba a lelkét s ezáltal az ismereteket is. Ő tizenegy faluban tanított, Biharfélegyházán csak négy, Paptamásiban csak öt hónapig, másutt többnyire egy-két évig, de ezek a rövid időszakok is elegendők voltak ahhoz, hogy a gyerekek a rajongásig megszeressék, és alkal-mazkodjanak hozzá, kedvében járjanak, szót fogadjanak. Máriát nem érték pedagógusi kudar-cok.

Egy fénykép áll előttem: Mária magához szorítja Zolikát, az arcuk szorosan összeér, s most már csak Mária tekintetét fürkészem. Mi az, amit látok? Hogy fejezhetném ki szavakkal? Ez afféle földi üdvözlés, Istentől kapott rendkívüli ajándék, semmi más nem lehet.

Hát ekkora ereje van a szeretetnek? Fantasztikus dolog! Mária el tudta hitetni magával, hogy ő anya, és tanítói küldetése mellett ezt az elhivatottságát is tökéletesen teljesítette.

Ha nincs Zolika, Mária nem húzza még két évig az életet, és ez a két év kárpótolta őt az élet minden szenvedéséért. Így lehet hasznosítani és tartalmassá tenni egy egyébként valóban rongyos életet.

Életének utolsó négy hónapja rettenetes volt. Az urina megfertőzte a vérét, besárgult, és légszomja lett. Bebeszélte magának: ha befekszik a kórházba és perfúziót kap, az felerősíti őt, és még sokáig élélhet. Unszolta Zsazsát, hogy beszéljen dr. Pop Iuliu urológussal: vegye fel őt az osztályára, és intézkedjék a perfúzióról.

- Drága hölgyem, nincs itt már kit felvenni, azért küldtük a múltkor haza. Higgye el nekem!

Nem hittük el, mert nem tudtuk elképzelni Mária halálát. Neki már annyiszor meg kellett volna halnia, de porából megéledett fönixmadárként mindig új életre kelt. Krizsár főorvos úr sem akarta már megoperálni, s azóta tizenkét év telt el. Én is felkerestem Pop doktor urat, és megkértem, vegye igénybe minden tudását, s meglátja, Mária életakarása milyen csodára lesz képes.

- Tanár úr, mi minden betegünkért odaadnánk a szívünket, de teljesen tehetetlenek vagyunk.

- Ezt mondta Krizsár főorvos úr is, és a húgom kiharcolta tőle az életet, megmenekült.

- Nagyon sokra értékelem ezt az élni akarást, a testvérük iránti nagy szeretetet is, de meg kell most már mondanom: ezúttal nem menekülhet meg. Már nincs is veséje tulajdonképpen, csak vesekérge van. Néhány napja lehet.

Sokan ismerik már ezt az érzést, ami bennünket a földre vert. Várni azt, amitől a legjobban félünk, s amibe sohasem nyugodhatunk bele: a megváltó, a könnyítő halált. Próbáltam ebbe az irányba terelni magamat, de Zsazsa nem nyughatott:

- Doktor úr, nem tudom lebeszélni a beutalásról, nagyon kérem, utalja be!

Sokszor elmondtam már: ha a román ember úriember, akkor nagyon is az, finomságban felül-múlhatatlan.

Pop doktor úr megsajnált bennünket:

- Mondja meg a kedves nővérenek, holnap jöjjön be, talán ürül egy ágyunk, a többit majd meglátjuk.

Mária másnap elindult Zsazsával a kórház felé. Szerencsétlenségükre több ismerősükkel is találkoztak az úton, a villamoson is, akik valamennyien szinte szó szerint azt kérdezték tőle:

- Mária, mi van veled, hogy olyan sárga vagy?

Ezzel betették a bogarat a fülébe, már nem hagyott békét Zsazsának, szinte tízpercenként kérdezte meg:

- Igaz, hogy olyan sárga vagyok?

- Én nem látlak sárgábbnak, mint máskor. Isten tudja, voltál te már ilyen. Az ismerősök régóta nem láttak, s úgy vélik, hogy egy kicsit sápadtabb vagy.

- Csakugyan nem vagyok sárga? A tükörben sárgának látom magam.

- Lehet, hogy egy kicsit sárga vagy, de biztos vagyok benne, te inkább annak látod magad. A betegek mindig hajlamosak ilyesmire.

Pop doktor úr beutalta Máriát a kórházba, elrendelte a perfúziót és az urémia állandó ellenőrzését. Mária eddig sohasem beszélt a halálról, sőt azt vettük ki a szavából, hogy még mindig bizakodott, de egyszer így szólt hosszas hallgatás után Zsazsához:

- Most már tudom biztosan, hogy meghalok.

- Ne beszélj butaságot, Mária! Máskor is voltál már gyengébben, s ugye milyen szépen rendbe jöttél?

- Bementem az irodába, és meglestem a lapomat. Az urémiám 220 volt. Már régóta 100-as urémiával élek, és úgy gondolom, sokáig élélhetnék így.

A nővérek elmondták az orvosnak, hogy Mária bent járt az irodában, s a laboratóriumi eredmény birtokába jutott. Az orvos utasította őket, hogy a laboratóriumban két lapot állítsanak ki, egy 100-as urémiáról szólót és egy valóságosat. A százast tegyék a dossziéba, és adjanak alkalmat Máriának, hogy megtekintse. De mondják meg neki, hogy az előző lapot elcserélték, egy másik betegé volt.

Mária valamelyest megnyugodott:

- Sejtettem, hogy 100-as lesz az urémiám, ma elég túrhetően érzem magam.

Ismét hazakerült, aztán nyomatékos kérésére újból a kórházba. Leszámolása az étellel egyre gyakoribb lett, de sohasem végleges, mindig kiéreztek belőle, hogy reménykedik, s hogy kiegyezne akármilyen étellel.

- Zsazsám, ne hagyjál majd a kórházban meghalni, s a hullaházba se vigyenek! A Rulikovszkyba csak a temetésem előtt egy-két órával vigyetek ki, s a kápolnában ne hagyjatok egyedül. Akkor már mindig csak velem legyetek!

Egy este bementem hozzá úgy szürkületkor. Egyedül volt, s arra kért, hogy a villanyt még ne gyújtsam meg. Hosszú lesz úgyis az éjszaka, ne hosszabbítsuk meg. Félelmetesen sivárnak találtam ezt a kis kórtermet, a halál jelenlétét éreztem benne, aki most leselkedik ránk, s arra vár, hogy melyik lesz a legalkalmasabb pillanat. Borzalmas perceim voltak, s amit egy nővér mondott nekem távozásomkor a folyosón, már végképp elkeserített:

- Tetszik tudni, a legkedvesebb betegünk, mert senki sem ragaszkodott még ennyire az élethez. 46 éves csupán. S ami a legszomorúbb: az ilyen betegek megfulladnak, mert nincs elég oxigén a vérükben.

Ettől a perctől kezdve én már nem számítottam normális embernek.

Az utolsó három hetet már otthon töltötte Mária. Nagy öröm érte ezekben a napokban: meglátogatta a diószegi cigány komaasszonya meg a kis keresztfia. 4-5 éves volt már a gyerek, s nagyon életrevalónak látszott. Az asszony elmondta, hogy rendszeresen jár a templomba. Mária megölelte, megcsókolta a keresztfiát, és megajándékozta őket.

Szeptember 12-én virággal állítottunk be hozzá, hogy névnapja alkalmából felköszöntsük. Kettős ünnepség lehetett volna, mert a feleségem is Mária volt. De milyen ünnepségről lehetett már itt beszélni? Reszkető kézzel vittem a virágot, arra gondolva, hogy esetleg egy halottat köszöntök fel. Előszobájuk nem volt, a konyhaajtajuk előtt álltunk meg. Szokásos beszélgetésre lettünk figyelmesek, még egy-egy nevetés is kihallatszott. Benéztem a kulcslyukon, és Máriát láttam a kis szemközti heverőn, amelyen Lajos aludt éjszaka az utóbbi időben. Ült a heverőn, a két lábát maga előtt keresztben tartva - sokszor láttuk őt ebben az ülő helyzetben -, kedélyesen mosolygott, mint akinek semmi baja sincs, a szomszédasszonya, dr. Zalányi Gyuláné viccelődését hallgatva. Zalányiné Magda a kolléganőm volt, szintén magyaros tanár, még az egyetemről ismertem. Nagyon megszerette a húgomat, s noha tudta, hogy mi vár rá, volt annyi lelkiereje, hogy elszédítse őt megjátszott viccelődésével, még a nevetésre is ráhangolta.

- Isten éltesen sokáig, sógornőm! - köszöntötte Marika a belépésünk után, majd én is. Ha nincs Zalányiné, nem is tudom, mivé fajult volna ez a névnapi köszöntés, talán egy kitörő sírásra, mert senki sem bízhatott már a hamis „sokáig” szóban. De így csoda történt. Abban reménykedtünk mindjárt, hogy orvos ide, orvos oda, Mária újból csúffá teszi a tudományukat, s ki tudja, meddig él még! Isten csodálatos percekkel ajándékozott meg bennünket ismét.

Úgy mentünk haza a feleségemmel - most már az édesanyámnál laktunk, nem anyósomnál -, hogy örömhírt viszünk. Édesanyám csak bólintott, és jóval a lefekvésünk után, mikor már azt hitte, hogy alszunk, a konyhaajtó ablakán benézve olvasás közben találtam őt. Nem látott engem, nem is láthatott. Sírva olvasott, s ócska vastag könyvére ráismerve már tudtam, hogy mit olvas, mit imádkozik. Amit Mária minden operációja előtt és után, s ki tudja, milyen alkalmakkor is, Szikszay György „prédikátor” könyvéből szokott, s melynek befejezése így kezdődik:

„Szent felségednek ajánlom az ő világi életüket is. Viselj gondot őreájok, tápláljad őket, adj nekik egészséges testet, tartsd meg tagjaiknak és elméjüknek épségét, őrizd őket minden szerencsétlenségektől, parancsolj a te angyalidnak őfelőlők, hogy kezökben hordozzák őket, és fordítsanak el róluk mindennemű veszélyeket...”

Az utolsó két héten Zsazsa és Eta húgaim örködtek fölötte, nem felváltva, hanem egyszerre. Egy szobában aludtak vele, ezért szorult ki Lajos a konyhai heverőre. Nem mert elaludni, mert félt, hogy nem ébred fel többé. Gyakran ellenőrizte őket:

- Mit csináltok? Nincs valami dolgotok? Csináljátok azt!

A vérét egyre inkább elárasztotta az urina, az oxigénhiánytól fulladozott, gyakran alvadt vér jött ki az orrán, a száján, ezért édesanyánk is vele volt majdnem egész nap. Nedves zsebkendővel törölte le az alvadt vért, mosta állandóan a zsebkendőket.

Az utolsó napokban Mária arra kért, ne kövessem el azt a hibát, amit édesapánk halálakor elkövettünk, hogy két napra rá eltemettük, s a gyászjelentése csak aznap jelent meg az újságban; sokan reklamáltak, hogy nem tudtak eljönni a temetésre, vádoltak bennünket. Isten ments, hogy újból elkövessem ezt a hibát, a kívánságát ne teljesítsem! Megfogalmaztam a gyászjelentést, és három napig a zsebemben hordtam, hiszen minden pillanatban meghalhatott volna.

- Megírtad, bátyám?

- Nyugodj meg, húgom, ha mégis bekövetkeznék, azonnal megírom, de ne gondold ilyesmire, te még sokáig élsz!

Lehet, hogy még mindig elhitte, mert ő nem tudott a halállal megbarátkozni.

A gyászjelentés pedig a zsebemben volt. Azt hittem, hogy felégeti az oldalamat, s hogy beleőrülök. Sohasem voltam lelkiileg ilyen erős, de sohasem szenvedtem ennyire. Akartam is, hogy nagyon szenvedjek, hogy részese legyek a fájdalmának, hogy megosszuk valahogyan.

Az utolsó két napon a látása is meggyengült, éjszaka már nem érzékelte eléggé a villanyvilágítást sem, talán a kimerüléstől is, vagy félálomban lehetett:

- Miért nem gyújtjátok meg a villanyt? (Pedig égett.)

- Meggyújtottuk. Ugye jobb most már így?

Szombat este volt, utolsó este, október 3-ika. Édesanyánk úgy nyolc óra körül elkészönt tőle:

- Isten áldjon meg, drága gyermekem!

- Téged is, anyukám!

Ez volt az utolsó szóváltásuk.

Édesanyám Marikával hazament.

Mária a mentőket sürgette egyre, s biztosan tudom, hogy még mindig reménykedve.

Negyed kettőkor vitték be a kórházba. Az orvos szobájában egy injekciót kapott, amitől meg-rándult, elkapta az asztal lábát, az életbe kapaszkodott.

Külön szobába vitték. Hörgött egyet, s utolsó megrázkódásával és rúgásával adta tudomásunkra, hogy nem adta meg magát a halálnak, őt legyőzték csupán.

- Mi ez a sok dátum? - kérdezte az ügyeletes orvos, mikor megkapta húgaimtól a kért adatokat.

- A műtétek helye és ideje.

Összezsapta a kezét:

- Istenem, ez a kicsi nő ennyi műtétet kibírt?

Az iskolai nevelés ma tehetetlen a külvilággal szemben; olyan nehéz helyzetben van, hogy nincs rá példa a neveléstörténetben.

Hol beszélhetünk már nevelésről világviszonylatban, mikor zömében a 13-15 éves diáklányok is (a leendő édesanyák) nyíltan dohányoznak és szeretkeznek, s a 10-12 éves gyerekek is lopnak, rabolnak, kábítóznak, gyilkolnak, lelövik osztálytársaikat és pedagógusaikat. Mikor 5 évtized alatt 6 millió magzatot ölnek meg hazánkban törvényes keretek között, beletörődve népünk kipusztításába. Mikor az embereket fényes nappal is kizsebelik és leütik az utcán, s a gépkocsikat tetszés szerinti számban rabolják el.

A legzüllöttebb évszázadban élünk. Ha azt akarjuk, hogy az emberiség fennmaradjon, nekünk mindent előről kell kezdenünk: *az érzelmek nevelésénél*, beleértve a hagyományos *erkölcsi* nevelést is. (Akár tetszik egyeseknek, akár nem.)

Az én könyveim ezt a célt szolgálják.